

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

Katedra Obecné Antropologie

Bc. Katarína Pachová

**Interakcie medzi mimovládnu organizáciou
a ženami pracujúcimi v prostredí pouličného
sexbiznisu**

Diplomová práca

Praha 2014

Autorka práce: **Bc. Katarína Pachová**

Vedúca práce: **Mgr. Tereza Stöckelová, Ph.D.**

Bibliografický záznam

PACHOVÁ, Katarína. *Interakcie medzi mimovládnu organizáciou a ženami pracujúcimi v prostredí pouličného sexbiznisu*. Praha: Karlova Univerzita, Fakulta Humanitných Štúdií, Katedra Obcej Antropológie, 2014. XX s. Vedúca diplomovej práce, Mgr. Tereza Stöckelová, Ph.D.

Anotácia

Táto diplomová práca sa zaoberá vzťahmi, ktoré sa vytvárajú medzi terénnymi sociálnymi pracovníkmi a ženami poskytujúcimi platené sexuálne služby v prostredí pouličného sexbiznisu. V práci ukazujem, ako sú vzťahy v tomto prostredí vybudované na základe pozície stigmatizovaných a zasvätených. Tieto pozície však nie sú stabilné. Terénni pracovníci i ženy pracujúce v sex biznise s nimi počas spoločných interakcií kreatívne pracujú a redefinujú ich pomocou svojho ponímania dôvery, autority a vymedzovania. Na vznik týchto vzťahov má dôležitý vplyv téma zdravia, ktorá sa dostáva do tohto prostredia v rámci prístupu znižovania rizík. Ten priniesol do prostredia sexbiznisu záujem o zdravotnú stránku sexworkerov, ale čo je podstatnejšie, záujem o skupinu týchto žien všeobecne. Počas terénnej práce je totiž v hre oveľa viac motívov a rovín, ktoré sú v tomto priestore zdieľané. V čase môjho terénneho výskumu sa ukazovali ako podstatné pre tieto ženy témy, ktoré prekračujú prostredie ulice, a to materstvo a partnerstvo. V poslednej kapitole tejto práce preto približujem, ako sú uchopené tieto témy počas kontaktov s terénnymi pracovníkmi.

Annotation

This diploma thesis deals with the relations created between social workers and women, providing paid sexual services, in the area of street work environment. The thesis shows us the process of creation of these relations on the basis of the specific position of its actors, such as the stigmatized sex workers and “the wise” ones in the area of social work. However, these positions are not fixed. Social workers, as well as sex workers transform and redefine them, by using their own ways of understanding to categories such as trust, authority and process of self definition. The relations between the actors are mainly created on the basis of the topic of health that enters this environment through the harm reduction approach. This approach is also responsible for bringing an attention to actual health of sex workers but moreover an attention towards group of these women as such. Nevertheless, in the process of actual field research, were these categories shown as to be part of a larger picture of topic like

motherhood and partnership. The last chapter of this thesis discusses the approach towards these topics during the contact with social workers.

Kľúčové slová

sexwork, mimovládna organizácia, prístup znižovania rizík, terénni sociálni pracovníci, stigma, zdravie, biomoc, materstvo

Keywords

sex work, non-governmental organization, harm reduction approach, field social workers, stigma, health, biopower, motherhood

Prehlásenie

Prehlasujem, že som túto prácu spracovala samostatne a použila len uvedené pramene a literatúru. Zároveň súhlasím s tým, aby táto práca bola sprístupnená v príslušnej knižnici UK a prostredníctvom elektronickej databázy vysokoškolských kvalifikačných prác a používaná na študijné účely v súlade s autorským právom.

V Prahe, dňa 26. 6. 2014

Katarína Pachová

OBSAH

ÚVOD	8
1. VSTUP DO POULIČNÉHO SEXBIZNISU	11
1.1. Ulica a jej hlavní aktéri	11
1.2. Priebeh terénneho výskumu a vznik tejto práce	15
1.3. Pozícia výskumníčky	19
1.4. Pojmoslovie: prostitúcia kontra sexwork	23
2. MANIFESTÁCIA POZÍCIE STIGMATIZOVANÝCH A ZASVÄTENÝCH	26
2.1. Stigma.....	26
2.2. Dôvera	30
2.3. Autorita.....	37
2.4. Vymedzovanie.....	39
2.5. Záver kapitoly	44
3. IMPERATÍV ZDRAVIA	45
3.1. Koncept biomoci v prostredí sex biznisu	46
3.2. Znižovanie rizík ako jedna zo stratégií biomoci.....	53
3.3. Kondóm – nie len ochrana	61
3.4. Záver kapitoly	67
4. MATERSTVO A PARTNERSTVO	69
4.1. Matky v prostredí pouličného sex biznisu.....	69
4.2. Partnerský život	74
4.3. Záver kapitoly	78
ZÁVER	79
LITERATÚRA	82

ÚVOD

Počas chladného, hmlistého podvečera v novembri 2012 som sa prvýkrát, sprevádzaná dvoma terénnymi pracovníkmi, vybrala na ulicu, ktorá sa stala na niekoľko mesiacov mojím výskumným terénom. Hoci to spočiatku vyzeralo tak, že ulica je úplne prázdna, po pár minútach som zacítila, že sa k nám zozadu približuje muž s kapucňou na hlave a palicou v ruke. A tak som sa po prvýkrát stretla s Reném. Po pozdrave bez akýchkoľvek zbytočností sa ho jeden z chlapcov, terénny pracovník, opýtal: koľko toho chce? (inzulínových ihli) René bol injekčným užívateľom drog a bol klientom mimovládnej organizácie DaS už pár rokov. Počas toho, ako mu chlapci vydávali materiál (inzulínové ihly, injekčné vody, alkoholové tampóny), opisoval nám, ako ho pred pár minútami napadla nejaká neznáma skupina (preto mal v ruke tú palicu). V priebehu celého rozhovoru sa stále nepokojne otáčal na všetky strany, či sa náhodou skupina nevráti. Rozhovor sme s ním viedli od jeho súčasnej drogovej situácie a stavov, ktoré má, keď je “natiahnutý“, až sme došli k jeho novonadobudnutej role otca. Čo sa v ich živote zmenilo, teraz, keď majú dieťa? Postupne sa do rozhovoru zapojila aj jeho priateľka Vanda, ktorá na ulici zarábala peniaze. Miestami prechádzala po ulici, občas sa pristavila, prehodila pár slov a znova zmizla. Spoločne nám v jednej chvíli vyrozprávali, ako Vanda porodila, pri ďalšej príležitosti Vanda začala tému Reného halucinácií a on zase upozorňoval na to, ako sa Vanda strašne zmenila. V tejto atmosfére sa viedla asi prvá pol hodina môjho terénneho výskumu, kedy počas neho prichádzali aj iné dievčatá, ktoré si zobrali kondómy, zapojili sa do rozhovoru a znova zmizli. Po ukončení kontaktu s Vandou a Reném mi terénni pracovníci vysvetlili niektoré detaily ich vzťahu a medzi sebou zdieľali svoje pocity z tohto rozhovoru.

Počas niekoľkých mesiacov som si na tejto ulici vypočula množstvo rozhovorov, ktoré sa viedli so ženami poskytujúcimi platené sexuálne služby a vo výnimočných prípadoch aj s ich partnermi. Toto prostredie bolo skutočne bohaté na témy, preberalo sa všetko od problémov s policajtmí, cez štedrého klienta, partnerské vzťahy, starostlivosť o deti až po výber kaderničky. Dôvod, prečo som začala túto prácu práve Vandou a Reném nie je ten, že by sa dali použiť ako príkladový pár v sexbiznise. Dôvodom je práve to, že som vďaka nim zistila, aké je toto prostredie rôznorodé a koľko rôznych aspektov a motívov vytvára kontakty medzi terénnymi pracovníkmi a ženami, ktoré poskytujú platené sexuálne služby. Tento pár

prepájal dve skupiny ľudí, na ktoré sa mimovládna organizácia zameriava – osoby pracujúce v sex biznise a injekčných užívateľov drog. Takéto prepojenia však neboli v mojom výskumnom prostredí až také bežné. Rovnako bol aj René iba jedným z mála partnerov, ktorý sa v teréne ulice vyskytol, alebo lepšie povedané komunikoval s terénnymi pracovníkmi. Práve na prípade tohto páru som si uvedomila, že mimovládna organizácia síce poskytuje bohaté poradenstvo v zdravotnej a sociálnej oblasti, ale v praxi často vytvára priestor pre ventiláciu emócií a zdieľania, a to tak negatívnych ako aj pozitívnych pocitov a skúseností. Na ich prípade som mohla pozorovať, že interakcia medzi terénnymi pracovníkmi a ženami poskytujúcimi sexuálne služby nie je jednosmerná, ale aj to, ako sú ovplyvňovaní samotní terénni pracovníci a ako má priebeh terénnej práce vplyv na ich osobný a profesionálny život a fungovanie mimovládnej organizácie. V neposlednom rade, až príbeh Reného a Vandy ma upozornil na to, ako som ja samotná ovplyvnená týmto prostredím. Ako sa ma dotkli príbehy mnohých žien v tomto prostredí, čo malo značný vplyv aj na vznik tejto práce.

Zámerom tejto práce je popísať proces interakcií medzi mimovládnu organizáciou reprezentovanou terénnymi sociálnymi pracovníkmi a ženami, ktoré sa živia platenými sexuálnymi službami v prostredí pouličného sexbiznisu. Obidve tieto skupiny študujem ako aktívnych pretvárateľov prostredia pouličného sexbiznisu a mimovládnej organizácie. Ich pozície a priebeh týchto kontaktov nie sú niečo stále, práve naopak, sú spoluvytvárané v prostredí pouličného sexbiznisu. Tak terénni pracovníci, ako aj ženy pracujúce v pouličnom sexbiznise pracujú so svojimi pozíciami v tomto vzťahu. Mimovládna organizácia vstupuje do terénu s jasne stanoveným cieľom, ktorým je zvyšovať kvalitu života ich klientok a prioritnou oblasťou je pre nich ochrana zdravia. V tejto práci, ale ukážem, ako je táto snaha v praxi prijímaná samotnými klientkami. Základný zdravotný popud mimovládnej organizácie je totiž v teréne síce podstatný, ale samotné klientky ukazujú, že prítomnosť terénnych pracovníkov môže byť využívaná a poňatá rôznymi spôsobmi. Ich vzťahy sú totiž mnohostranné a presahujú stratégiu znižovania rizík, prístup, s ktorým sa táto organizácia v teréne snaží pracovať.

Prvú kapitolu tejto práce budem venovať vstupu do prostredia terénneho výskumu a oblasti, ktorú som sa rozhodla v tejto práci skúmať. Popíšem prostredie, kde som vykonávala môj výskum a predstavím mimovládnu organizáciu a ženy pracujúce v pouličnom sexbiznise.

Sústredím sa hlavne na problematické otázky a situácie, s ktorými som sa stretla v priebehu terénneho výskumu a písania tejto práce. Jednu podkapitolu venujem mojej osobe ako výskumníčke v prostredí pouličného sexbiznisu. Kapitulu uzatvorím vysvetlením pojmov, ktoré budem v tejto práci používať.

V druhej kapitole sa budem snažiť priblížiť vzťahy medzi terénnymi pracovníkmi a ženami pracujúcimi v sexbiznise na základe konceptu stigmy od Ervinga Goffmana. Ukážem, ako sú pozície stigmatizovaných a zasvätených uchopené počas ich kontaktov a sústavne manifestované prostredníctvom ich ponímania dôvery, autority a vymedzovania.

Tretiu kapitolu budem venovať tomu, čo mimovládnu organizáciu do prostredia sexbiznisu privádza – oblasť zdravia. Na základe konceptu biomoci od Michela Foucaulta budem sledovať, ako autorita vo forme mimovládnej organizácie vstupuje do prostredia sexbiznisu a ako sa takto používaním stratégie znižovania rizík uplatňuje biomoc v tomto prostredí. Na druhej strane ale ukážem, ako sa prístup znižovania rizík v praxi premieňa a presahuje hranice rizík. Na príklade distribúcie kondómov ukážem, ako je nielen kondóm, ale aj prístup znižovania rizík v praxi využívaný rôznymi spôsobmi. Ako sú v praxi prekračované dôvody, prečo sú kondómy distribuované, či dôvody, prečo vznikol prístup znižovania rizík.

Témy, ktoré prekračujú prístup znižovania rizík, zanalyzujem v štvrtej kapitole. Zameriam sa na tému materstva a partnerstva, ktoré sa v kontaktoch počas terénnej práce často vyskytovali. Rozoberiem, ako sa tieto oblasti do terénu dostávajú a ako sa s nimi počas terénnej práce pracuje.

1. VSTUP DO POULIČNÉHO SEXBIZNISU

Táto kapitola bude slúžiť nielen ako vstup do prostredia môjho terénneho výskumu, ale aj ako vstup do témy a oblasti, ktorú som sa rozhodla v tejto práci skúmať. Priblížim prostredie ulice, kde som vykonávala svoj terénny výskum a kde som pozorovala interakcie medzi terénnymi pracovníkmi a ženami pracujúcimi v sexbiznise. Predstavím tu na jednej strane terénnych pracovníkov a na druhej strane ženy poskytujúce platené sexuálne služby na ulici. Popíšem priebeh môjho terénneho výskumu a proces analýzy získaných dát. Špeciálnu pozornosť budem venovať sebe ako výskumníčke v prostredí pouličného sexbiznisu. Kapitulu uzavriem krátkym vysvetlením pojmov, ktoré v tejto práci používam. V celej tejto kapitole sa snažím upozorniť hlavne na situácie, ktoré boli počas procesu vzniku mojej práce problematické. Mnohé z týchto záležitostí som si uvedomila až s odstupom času a niektoré až teraz, keď som písala túto kapitolu. Popíšem preto, ako sa tento výskum, ale aj výskumníčka počas vzniku tejto práce vyvíjali.

1.1. Ulica a jej hlavní aktéri

Vstupovala som do prostredia ulice, ktorá sa nachádza v jednom z väčších slovenských miest. Táto ulica je lokálne známa svojou sexuálnou aktivitou, ale osoba neznalá miestnych pomerov by si možno ani nevšimla, že toto prostredie je základňou sex biznisu v meste. Ide o prostredie, ktoré je v blízkosti parku, čo by mohlo vzbudiť falošný pocit anonymity. Táto ulica je ale aj súčasťou obytnej zóny a centrom občianskeho vybavenia. Viacúčelovosť tohto prostredia vytvára napäté vzťahy medzi ľuďmi, ktorí tu ponúkajú sexuálne služby, políciou a občanmi, ktorí v tejto oblasti mesta žijú. Atmosféru ulice a môjho terénneho výskumu ešte viac umocňovala skutočnosť, že som sa do tohto prostredia vyberala vo večerných hodinách a počas skutočne chladného až mrazivého počasia. Môj výskum sa totiž odohrával v období od októbra roku 2012 do februára roku 2013. Sex biznis je v tomto prostredí možné sledovať v určitej miere počas celého dňa, ale až vo večerných hodinách sa zvyšuje počet žien a teda aj zákazníkov.

Prostredie tejto ulice sa stalo na niekoľko mesiacov mojím hlavným výskumným terénom. Dôvody boli dva: sex biznis bol v tomto meste aktívny iba na tejto ulici a do tohto terénu som vstupovala v sprievode terénnych pracovníkov, keďže toto prostredie bolo ich

vymedzeným terénom pre vykonávanie terénnej sociálnej práce. V tomto zmysle sa teda priestor môjho výskumného terénu prekrýval s priestorom, v ktorom bola vykonávaná terénna práca mimovládnej organizácie. Pojem terén preto v tejto práci zahŕňa obidva tieto významy. Môj výskum a zhromažďovanie informácií však niekedy prebiehalo aj v inom prostredí a počas iných aktivít organizácie. V ďalšom texte ale už v takom prípade nehovorím o teréne, ale o konkrétnej udalosti či prostredí, kedy a kde som sa zúčastnila získavania informácií pre môj výskum.

Do prostredia ulice som sprevádzala tím mimovládnej organizácie DaS.¹ Pseudonym DaS som zvolila pre túto organizáciu preto, aby som mohla veľmi simplicítne vyjadriť hlavné témy, ktorými sa táto organizácia venuje, a to drogy a sex. Primárna skupina záujmu tejto organizácie boli ľudia injekčne užívajúci drogy a/alebo pracujúci v sexbiznise. Počas svojej terénnej sociálnej práce vstupovala organizácia DaS do prostredia ulice, kde množstvo žien ponúkalo sexuálne služby za peniaze, teda vstupovali do ich pracovného prostredia. Na druhej strane sa toto prostredie stalo pre túto organizáciu miestom stretávania sa s ďalšou veľkou skupinou ich klientov, injekčnými užívateľmi drog. Organizácia DaS funguje na princípe prístupu *harm reduction*, čo sa v slovenčine prekladá ako prístup znižovania rizík. Ide o veľmi pragmatický prístup, ktorý má znižovať riziká spojené s injekčným užívaním drog a prácou v sex biznise. Moja práca ale ukáže, ktorých rôznych tém sa interakcie medzi terénnymi pracovníkmi a ženami poskytujúcimi sexuálne služby vlastne dotýkajú. Tomuto prístupu sa venujem detailnejšie v tretej kapitole tejto práce.

Na začiatku môjho terénneho výskumu mala organizácia dvanásť členov, z čoho traja boli pracovníkmi na trvalý pracovný pomer a ďalší pracovali v organizácii ako dobrovoľníci. Skoro všetci členovia tímu boli absolventi odboru sociálnej práce alebo jeho študenti. V organizácii pracovali prevažne dievčatá, ale pôsobili tu aj štyria chlapci. Terénna sociálna práca tejto organizácie prebiehala trikrát do týždňa v rovnakých podvečerných hodinách.

1

Všetky organizácie na Slovensku, ktorých hlavnou oblasťou záujmu sú ľudia injekčne užívajúci drogy a/alebo pracujúci v sex biznise, majú štatút občianskeho združenia. Mimovládne organizácie, alebo na Slovensku častejšie používaný pojem "tretí sektor", je hromadné pomenovanie všetkých organizácií s právnou subjektivitou, ktoré nie sú súčasťou vládneho riadenia. Pomenovanie občianske združenie je jedna z právnych foriem, ktorú si organizácia v treťom sektore môže zvoliť. V mojej práci ale využívam mnoho zahraničnej literatúry, ktorá takéto delenie nerozoznáva. Z tohto dôvodu som sa rozhodla pre jednotnosť pomenovania používať pojem mimovládna organizácia.

Terénne výjazdy sa skutočne konali v každom počasí, čo som si mala možnosť overiť na vlastnej koži. Miesto a čas terénnych výjazdov boli teda stále rovnaké a terénni pracovníci pešo krúžili po rovnakej dráhe terénu dlhého asi jeden kilometer. Vďaka tejto rutine klienti vedeli, kedy a kde ich môžu stretnúť a hľadať. Pravidelný príchod do terénu bol dôležitý pre vybudovanie si dôvery u ich klientov. Dôvere sa budem venovať v druhej kapitole tejto práce. (Whowell 2010)

Do terénu vstupovali spolu vždy dvaja terénni pracovníci, ktorí boli vyzbrojení veľkými batohmi, v ktorých mali pripravený všetok potrebný materiál pre svojich klientov, teda materiál pre injekčných užívateľov drog - inzulínové striekačky, injekčné vody, alkoholové tampóny či stericupy - a rovnako aj materiál, ktorý distribuovali sexworkerom (kondómy, lubrikačné gély, zvlhčené vreckovky a ďalšie informačné letáčky a materiály). Okrem distribúcie materiálu terénni pracovníci informovali svojich klientov o prenose pohlavných chorôb, zdravotných rizikách spojených s užívaním drog a prácou v sexbiznise alebo poskytovali sociálne poradenstvo atď.

Terénni pracovníci prinášali do terénu aj malé občerstvenie vo forme teplého čaju. Na začiatku môjho terénneho výskumu som sa s nimi dohodla, že budem počas týchto výjazdov zodpovedná za jeho prípravu a nalievanie ich klientom. Na jednej strane som tým odbremenila terénnych pracovníkov, ktorí sa tak mohli venovať vydávaniu materiálu a poradenstvu bez toho, aby museli myslieť na ponúkanie čaju. Na druhej strane to pomohlo mne samotnej, pretože som mala v teréne nejakú "praktickú" úlohu. To mi pomohlo hlavne v začiatkoch, pretože, ako som spomenula nižšie, bola som v tom čase viac utiahnutá. Takýmto spôsobom som nemala pocit, že v teréne "iba" postávam a pozorujem. Podávanie čaju malo aj pozitívny vplyv na moju osobu, pretože čaj bol v zimných mesiacoch žiadanou komoditou a ja som bola osoba, ktorá tento teplý drink prinášala.

Pri vstupe do terénu ulice bolo možné občas už z diaľky pozorovať obrisy žien, postávajúcich na obvyklých miestach. Inokedy bola ulica úplne prázdna a až po dlhšom čase sa tieto ženy vynárali z postranných uličiek. Tam sa väčšinou schovávali vtedy, keď boli vzťahy s policajtni napäté a ony na seba nechceli pútať pozornosť. Bolo by chybné predstavovať si ulicu plnú žien postávajúcich tam vo vyzývavom oblečení a s pasákom za chrbtom. Netvrdím, že takéto predstavy sú v spojení so sexbiznisom úplne nereálne, ale v mojom výskumnom teréne išlo väčšinou o výzorom nenápadné ženy v športovom oblečení,

ktoré si takto zarábali či privyrábali. Postávali alebo sa prechádzali po ulici a nespúšťali oči z prichádzajúcich áut. Stáli zákazníci ich už poznali, ale keď si neboli istí, či tu žena pracuje, stačilo zastaviť auto a žena sama podišla k autu dohodnúť podmienky. Pešiaci, zákazníci, ktorí prichádzali do terénu pešo, sa pri žene pristavili, nadviazali očný kontakt, alebo gestom žene ukázali, aby k nim podišla. Reakcia ženy im potom ukázala, či na ulici pracuje, alebo tam stojí z iných dôvodov. Vypočula som si ale aj príbeh, v ktorom zákazník zastavil auto pri blízkej autobusovej zastávke a rovno oslovil staršiu ženu s tromi mladými dievčatami, ktoré tam čakali na autobus. Staršia žena ho vraj hneď krikom odohnala. Zákazníci sa teda niekedy rovnako "sekli". Keďže ja som do tohto prostredia nevstupovala sama, ale sprevádzala som terénnych sociálnych pracovníkov mimovládnej organizácie, nemala som problém ženy na ulici spoznávať. Všetky boli stále klientky organizácie. Nové ženy na ulici boli často v sprievode nejakej stálej klientky tejto organizácie. Keď si terénni pracovníci neboli istí, pristavili sa pri žene, predstavili sa a sledovali reakciu.

Počas obdobia stráveného vo výskumnom teréne ulice som mala možnosť stretnúť 26 žien, ktoré pravidelne pracovali v tomto prostredí, alebo si tu občas privyrábali. Pred vstupom do terénu som nemala v úmysle sústrediť sa v mojej práci výhradne na ženy - sexworkerky. Toto rozhodnutie som si nechávala otvorené pre prípad, keby som v teréne stretávala aj mužov, ktorí v tomto prostredí ponúkajú platené sexuálne služby. Štatistiky organizácie, ktorá v tomto prostredí pôsobí, mi totiž naznačovali vysoký výskyt mužov – sexworkerov. Nechcela som preto ohraničiť môj výskum hneď na začiatku. V teréne som ale nakoniec nestretla ani jedného muža – sexworkera. Muži sa podľa organizácie v teréne objavujú na určité obdobie a potom zmiznú, zatiaľ čo niektoré ženy sú dlhoročnými klientkami tejto organizácie. Počas jedného terénu ma skutočne delili iba sekundy od toho, aby som stretla transgender osobu, ktorá tu z času na čas ponúka sexuálne služby. Upozornili ma na ňu samotní terénni pracovníci, keď sme sa približovali k ich klientovi. Príchod zákazníka v aute mi ale toto stretnutie prekazil a túto osobu som v teréne už neskôr nikdy nestretla. Nevylučujem teda, že sa v tomto prostredí objavujú aj muži či transgender osoby ako sexworkeri, ale počas môjho výskumu som nemala možnosť s nimi nadviazať žiaden kontakt. Na druhej strane by bolo otázne, či by tieto kontakty boli také bohaté ako kontakty so ženami, aby som mohla moju prácu venovať osobám v sexbiznise a nie ženám v sexbiznise. Takúto otázku som ale vo svojom výskume nakoniec riešiť nemusela, pretože moje kontakty prebiehali iba so ženami.

Niektoré z týchto žien som v teréne stretávala pravidelne a niektoré som stretla iba raz. Mala som možnosť vypočúť si dlhé rozhovory medzi terénymi pracovníkmi a ich klientkami, ale aj pozorovať kontakty, ktoré sa obmedzili iba na prevzatie kondómov či iného materiálu. V teréne som prevažne stretávala mladé ženy do 30 rokov, staršie ženy boli skôr raritou. V prostredí môjho terénneho výskumu prevažovali Rómky², ale objavovalo sa tam aj dosť žien slovenskej a niekoľko žien maďarskej národnosti.³ Asi v dvoch prípadoch som si nebola istá, do ktorej národnosti mám ženu zaradiť. Farba pleti a používanie rómčiny boli zvyčajne základnými faktormi, ktoré mi napovedali. V týchto dvoch prípadoch si ale ani terénni pracovníci neboli úplne istí. Hoci som sa nesústredila ani na jednu z týchto národností, najživší kontakt som mala práve s rómskymi ženami, ktoré sa objavovali na ulici pravidelnejšie ako slovenské ženy. S maďarskými ženami bol kontakt minimálny z dôvodu jazykovej bariéry nielen u mňa, ale aj u terénnych pracovníkov. V priebehu práce ale občas upozorním na situácie alebo fakty, ktoré boli špecifické pre jednu či druhú národnosť.

1.2. Priebeh terénneho výskumu a vznik tejto práce

V prvom rade by som v tejto podkapitole rada ozrejmila moje rozhodnutie sprevádzať do terénu terénnych pracovníkov a nevybrať sa na ulicu sama. Rada by som tu vysvetlila moje rozhodnutie a jeho dôsledky pre túto prácu. Terénnych pracovníkov som vnímala na začiatku mojej práce ako *gatekeepers*, teda ako ľudí, ktorí mi zabezpečia ľahší prístup do terénu vďaka svojmu postaveniu. Vo svojom výskume som sa chcela zamerať na sexworkerov a ich pohľad na otázky zdravia. Samozrejme, bola som si vedomá toho, že pohľad a práca terénnych pracovníkov bude musieť byť v mojej práci reflektovaná. Rozhodnutie vstúpiť do terénu

2

Téma rómskych žien v sex biznise na Slovensku je aktuálna a preberaná najmä v médiách. Nejde iba o zapojenie týchto žien do sex biznisu na Slovensku, ale aj o obchodovanie s ľuďmi a predaj rómskych žien do zahraničia. V odbornej literatúre som sa ale zatiaľ nestretla s výskumom, ktorý by sa zaoberal touto problematikou.

3

V tejto práci budem často používať pomenovania Rómka, Slovenska či Maďarka. Uvedomujem si, že etnikum Rómov sa môže zaradiť tak do slovenskej, ako aj maďarskej národnosti, ale pre potreby rozlíšenia v tejto práci ich budem teraz vnímať ako oddelené kategórie. Pod národnosťou teda pre potreby tejto práce budem rozumieť nielen príslušnosť osoby k národu, ale aj k národnostnej alebo etnickej menšine. Takéto chápanie národnosti sa používa aj pri sčítaní obyvateľstva, ako to uvádza Štatistický úrad Slovenskej republiky.

v rámci organizácie DaS mi prišlo v prvom rade jednoduchšie a menej časovo náročné, ako vstupovať do terénu sama ako výskumníčka. Získať si dôveru týchto ľudí a nadviazať v teréne kontakty by mi trvalo oveľa dlhšie, ako vstúpiť do terénu s niekým, kto je tam už dobre známy a overený. Aj samotní terénni pracovníci priznávajú, že v začiatkoch svojej terénnej práce im trvalo určitý čas, kým s nimi ich klienti začali viesť dlhšie rozhovory, ale i brať si od nich materiál. Rovnako aj skutočnosť, že tento priestor vo mne vzbudzoval určitý rešpekt a strach, zohrávala v tomto rozhodnutí veľkú rolu. Necítila by som sa bezpečne, keby som musela vstúpiť do tohto prostredia sama a skúmať na vlastnú päsť. Vchádzať do terénu so skupinou terénnych pracovníkov mi teda prinieslo pocit bezpečia.

Mnohí antropológovia v oblasti sexbiznisu spolupracujú s poskytovateľmi sociálnej či zdravotnej starostlivosti a s mimovládnyimi organizáciami, aby si zabezpečili prístup k participantom svojho výskumu. Rochelle Dala (2000) skúmala vývojové trajektórie poulične prostituujúcich žien a participantky výskumu nachádzala v rámci programu, ktorý asistoval ženám pri rozhodnutí opustiť sexbiznis. Britská medicínska antropologička Sophie Day (2010) pracovala na svojom dlhoročnom výskume v oblasti sexbiznisu v priestoroch kliniky St Mary's Hospital. Carla de Meis (2002) bola súčasťou výskumnej medicínskej skupiny, ktorá v časti Rio de Janeiro robila výskum ohľadom prevencie HIV. A práve tento výskum jej otvoril tému sexbiznisu, ktorú sa rozhodla skúmať podrobnejšie.

Môj terénny výskum v spolupráci s mimovládnu organizáciu bol ale problematický z dôvodu, že sa od tejto skupiny nikdy neodpojil. To bol dôvod, prečo sa samotní terénni pracovníci museli stať podstatnou súčasťou tejto práce. Mary Whowell (2010) upozorňuje na to, že len málo z výskumníkov, ktorí sa do terénu dostávajú v sprievode terénnych pracovníkov, sa pýta a odpovedá na otázku, ako tieto tímy rozvíjajú dôležité vzťahy, ktoré sú potrebné na doručenie terénnej služby heterogénnej skupine sexuálnych pracovníkov. Počas môjho výskumu, ale hlavne počas písania tejto práce som si uvedomila, že keďže som všetky informácie získala práve vďaka prítomnosti terénnych pracovníkov v teréne, musia sa stať aj oni sami súčasťou mojej práce. Práve cez terénnu prácu som sa dostala k informáciám o živote v sexbiznise. Moje pragmatické rozhodnutie vstúpiť do terénu s terénnymi pracovníkmi, malo za následok zmenu zamerania mojej diplomovej práce.

Môjmu vstupu do výskumného terénu predchádzalo predstavenie terénneho výskumu členom tímu a podpísanie dvoch dokumentov o diskretnosti informácií, ku ktorým sa počas

môjho výskumu v teréne dostanem. Išlo hlavne o zachovanie anonymity mien a osobných údajov ich klientov. Téma môjho terénneho výskumu bola na začiatku jasná a stručná. Chcela som skúmať vnímanie zdravia zo strany osôb pracujúcich v pouličnom sexbiznise. S terénnymi pracovníkmi sme sa rovnako dohodli, že sa predstavím ich klientom aj v ich časopise, ktorý vydávajú raz mesačne.⁴ Pred mojím prvým vstupom do terénu som sa s dvomi terénnymi pracovníkmi dohodla, že sa budem predstavovať ich klientom sama. A práve to bol jeden z prvých problémov, s ktorým som sa v teréne stretla.

Podpisovanie informovaného súhlasu som zamietla hneď na začiatku písania môjho projektu. Ako sa výstižne vyjadruje Mária Pérez-y-Pérez (2011), sexwork je sieť organizovaná okolo verbálnych súhlasov a nevyslovených porozumení. Získať podpísaný dokument vo forme informovaného súhlasu je v tomto prostredí zložitá z niekoľkých dôvodov. Odhalenie skutočnej identity v informovanom súhlase je v prvom rade problematické z dôvodu skrytého charakteru sexbiznisu. Pre mnohé ženy je táto práca jediný zdroj financií a všetky dokumenty, ktoré vyžadujú skutočné mená a podpisy, môžu byť vnímané ako potenciálne riziko straty tohto príjmu. V neposlednom rade je dokumentácia s osobnými údajmi asociovaná s dohľadom nad prostitúciou (Pérez-y-Pérez, Stanley 2011). Verbálne predstavovanie mojej osoby v teréne ako výskumníčky sprevádzali problémy, ktoré som si uvedomila až po samotnom vstupe do terénu. Keď som tam vstúpila s terénnymi pracovníkmi prvýkrát, vzbudzovala som prirodzený záujem aj u samotných klientok organizácie. Ony samy sa pýtali priamo mňa alebo terénnych pracovníkov, či som v združení nová. Vtedy som mala šancu predstaviť sa a v skratke im povedať, že robím výskum pre moju diplomovú prácu. V tomto prostredí ale občas vôbec nebol čas na predstavenie sa. Dievčatá pribehli k terénnym pracovníkom, zobrali si materiál, prehodili pár slov a nezdržovali sa zbytočnými rozhovormi. V takýchto situáciách som nepokladala za vhodné prerušiť tento kontakt a predstaviť sa. Po niekoľkých terénoch sa predstavovanie vytratilo úplne, pretože som stretávala iba tie isté klientky. Postupom času som rovnako začala strácať prehľad o tom, komu som sa v teréne už predstavila a komu nie. Časom

4

V časopise bolo uverejnené takéto krátke predstavenie mojej osoby: „Ahojte, moje meno je Katka. Od novembra sa budem objavovať v teréne s Vám už známymi terénnymi pracovníkmi. Momentálne pracujem na výskume k svojej diplomovej práci. Zaujímá ma téma zdravia v živote ľudí, ktorí pracujú v sexbiznise na ulici. Rada si preto vypočujem všetky Vaše názory a skúsenosti. Ak ale chcete terénnym pracovníkom povedať niečo súkromné a neprajete si, aby som to počula, môžem samozrejme opustiť terén. Všetko je to anonymné a dobrovoľné.“

som mala pocit, že som v teréne vnímaná ako súčasť mimovládnej organizácie, ako jedna z terénnych pracovníčok alebo dievčat, ktoré im nalieva čaj. Problém s predstavovaním mojej osoby a môjho výskumu vidím aj v tom, že sa téma môjho výskumu nakoniec zmenila. Nezamerala som svoju prácu iba na oblasť zdravia. Tieto záležitosti sú ale v teréne nevypočítateľné. Zameranie tejto práce sa totiž menilo až v procese analýzy dát. Tento problém sa preto snažím vyriešiť práve anonymitou mien, utajením osobných údajov a starostlivým výberom citácií z terénnych poznámok.

Zachovanie anonymity týchto ľudí považujem aj pre vyššie uvedené problémy za zásadné. V celej mojej práci používam pseudonymy pre všetkých terénnych pracovníkov, ako aj sexworkerov. V niekoľkých prípadoch som dokonca pristúpila k tomu, že niektoré osoby vystupujú v mojej práci pod niekoľkými menami. To som urobila z dôvodu, aby som zamedzila vystopovaniu týchto ľudí na základe ich výpovedí, keďže v niektorých prípadoch ide o citlivé záležitosti. V práci nepoužívam žiadne osobné údaje ako vek, bydlisko alebo iné informácie, podľa ktorých by mohli byť tieto osoby vypátrané. Rovnako aj meno organizácie, s ktorou som do terénu vstupovala, je pseudonym. Neuvádzam ani mesto či oblasť, kde sa môj terénny výskum odohrával.

Mojou hlavnou výskumnou metódou počas celého terénneho výskumu bolo zúčastnené pozorovanie. Hodnota tejto etnografickej metódy je v tom, že môžeme vstúpiť do sveta ľudí, ktorí nás zaujímajú. (Pérez-y-Pérez, Stanley 2011) Neformálne rozhovory a pozorovania sa teda stali metódami, pomocou ktorých som vstúpila do sveta, v ktorom sa stretávali terénni pracovníci a ženy poskytujúce sexuálne služby. Zo začiatku som bola v teréne veľmi zdržanlivá, čo bolo spôsobené tým, že som sa ocitla pre mňa v novom prostredí. Zdržanlivosť ale vyplývala aj z rešpektu nezasahovať terénnym pracovníkom do ich práce a kontaktov s ich klientkami. Čím viac som sa ale ponárala do terénu a problematiky tohto prostredia, tým viac som sa začala zapájať do rozhovorov medzi terénnymi pracovníkmi a ich klientkami.

Môj výskum nebol ohraničený iba ulicou, ale premiestnil sa aj do kancelárie tejto organizácie, kde prebiehala väčšina ďalších aktivít, špeciálne ich pravidelné tímové stretnutia. Na týchto tímových stretnutiach sa okrem záležitostí týkajúcich sa riadenia organizácie rozoberali aj kontakty s klientmi v teréne. Terénni pracovníci sa na týchto stretnutiach informovali, aké témy v teréne s klientom konzultovali, aby sa zabránilo takzvaným *backsteps*, teda opakovaniu tých istých tém s klientom.

S terénnymi pracovníkmi som sa zúčastňovala aj ďalších akcií, ktoré združenie samo organizovalo, alebo sa na nich zúčastňovalo, či už to bol hudobný festival alebo verejná zbierka. Tieto udalosti mi rovnako priniesli mnoho zaujímavých informácií, ktoré som mohla využiť pri písaní tejto práce. Za obzvlášť dôležité považujem moje participovanie na školení pre nových členov. Tu som mala možnosť pozorovať, ktoré informácie a vedomosti boli pre terénnych pracovníkov také podstatné, že ich považovali za potrebné predať novým členom. Čo musí terénny pracovník vedieť predtým, ako sa vyberie do terénu.

Po ukončení môjho výskumu na ulici som začala analyzovať terénne poznámky. Okrem týchto poznámok som pre túto prácu využívala aj informácie z informačných brožúr a letákov, ktoré sa zameriavali na znižovanie rizík spojených s prácou v sexbiznise. Tiež som preskúmala aj niekoľko internetových stránok slovenských a zahraničných organizácií, ktoré sa špecializujú na sexbiznis. Terénne poznámky som si prechádzala už počas výskumu, ale hlbšie som ich analyzovala až po ukončení výskumu. Počas toho, ako som prechádzala moje terénne poznámky znova a znova, som zisťovala, ktoré veci som mohla počas môjho výskumu urobiť lepšie, akú otázku som sa mohla v danej situácii spýtať, či aké témy v teréne otvárať. V niektorých prípadoch som získala ďalšie informácie neformálnymi rozhovormi s terénnymi pracovníkmi. Do terénu som sa vrátila ešte raz v máji, v roku 2013, kedy som zhodou okolností prišla v role terénnej pracovníčky. Keďže som si prešla celým školením terénnych pracovníkov, mohla som nahradiť jednu členku tímu, ktorá do terénu nemohla prísť. Bolo zaujímavé vrátiť sa do tohto prostredia iba s jedným terénnym pracovníkom. Atmosféra v teréne mi počas tohto terénu prišla intímnejšia ako počas môjho výskumu.

Samotnú analýzu a písanie práce považujem za jeden z najťažších bodov celého procesu vzniku tejto diplomovej práce. Až tu som si totiž uvedomila, ako veľmi som sa prepojila s mimovládnu organizáciou a jej klientkami. Niektoré otázky a problémy, ktoré sa týkajú mojej osoby v teréne, preto teraz preberiem v nasledujúcej kapitole.

1.3. Pozícia výskumníčky

V tejto podkapitole chcem hovoriť o problémoch, s ktorými som sa ako výskumníčka v prostredí sexbiznisu stretla. Výskum v oblasti sexbiznisu je vnímaný ako nebezpečný, ale aj problematický kvôli často citlivej a stigmatizovanej podstate témy, ktorú skúmame. (Hammond 2011) Problém nebezpečenstva som vyriešila, ako som spomenula vyššie, práve

vstupom do terénu s terénnymi pracovníkmi. To ma ale úplne neochránilo od nebezpečenstva, ktoré toto prostredie so sebou nesie. Našťastie som sa v teréne iba raz ocitla v situácii, kedy som sa cítila ohrozená. V teréne sme sa zamiešali s terénnymi pracovníčkami do situácie, kde boli dve ich klientky ohrozované na chodníku autom, ktoré šoférovala neznáma žena. Táto situácia trvala niekoľko minút, ale nakoniec žena v aute rýchlo opustila terén, keď pribehol dievčatám na pomoc jeden z ich partnerov. V tomto prípade ma prekvapila hlavne pohotovosť terénnych pracovníkov. Kým ja som tam v šoku stála a pozorovala, čo sa bude diať, oni si zaznamenali číslo auta pre prípad horšej dohry tejto situácie. Hoci sú v teréne terénni pracovníci vnímaní ako autorita, nie sú ani oni “nedotknuteľní“. Terénni pracovníci majú pozíciu zasvätenej autority, čo znamená, že sa ich občas osobne dotknú nebezpečné či nepríjemné situácie, ktoré títo ľudia zažívajú. Toto ale bližšie rozoberiem v ďalšej kapitole.

Výskum v oblasti sexbiznisu otvára možnosti odhalenia citlivých alebo ilegálnych informácií, ktoré zahŕňajú vykorisťovanie, násilie a nebezpečenstvo. Počúvanie takýchto príbehov môže byť pre výskumníka emocionálne vyčerpávajúce. (Hammond 2011) Počas môjho výskumu som si mala možnosť v teréne vypočuť mnoho emocionálne silných príbehov. Viac citovo náročné pre mňa osobne bolo zaznamenávanie týchto informácií do terénnych poznámok. Až detailné opísanie týchto príbehov mi dalo priestor sa v pokoji nad tým zamyslieť. Zaznamenávaním týchto udalostí do počítača sa pre mňa stali reálnymi a trvalými. Keďže som si bola vedomá týchto problémov ešte pred vstupom do terénu, písala som si zároveň s terénnymi poznámkami aj terénny denník. Russell Bernard (2006) považuje písanie denníka v etnografickom projekte za absolútnu nutnosť. Tvrdí, že terénne poznámky majú slúžiť na zaznamenávanie pozorovania z terénu a budú tvoriť základ výsledného textu. Naopak, terénny denník má slúžiť pre potreby osobnej výpovede výskumníka. Denník má napomáhať výskumníkovi pracovať s pocitmi osamelosti, strachu a iných pocitov, ktoré popíšem nižšie v texte. No na druhej strane, denník poskytne výskumníkovi informácie, ktoré mu pomôžu interpretovať terénne poznámky a upozornia výskumníka na jeho osobné predsudky. (Bernard 2006) Denník preto považujem za veľmi užitočný nástroj spätnej kontroly môjho výskumnického bádania. Jedna situácia v teréne mi ale ukázala, že písanie terénneho denníka nebolo postačujúce a ja som emocionálne dôsledky výskumu na moju osobu zanedbala. Išlo o situáciu, kedy s terénnymi pracovníkmi začal mladý pár intenzívne zdieľať svoje problémy a život s ich malým dieťaťom. Tento mladý pár sa sťahoval z miesta

na miesto, obidvaja boli injekční užívatelia drog a nehody medzi nimi boli na dennom poriadku. Mala som pocit, že o toto dieťa nie je riadne postarané a je potrebné niečo urobiť pre jeho dobro. Tým, že som o všetkých problémoch vedela, cítila som sa zodpovedná niečo urobiť. V tomto období sa vo mne zmietali mnohé pocity, z ktorých najsilnejšie boli pocity úzkosti, neschopnosti niečo urobiť a beznádej z tejto situácie. Na jednom z tímových stretnutí som preto vyslovila názor, že by sa táto situácia mala riešiť a terénni pracovníci by sa mali do nej aktívnejšie zapojiť. Zdvihla sa ale vlna odporu, pretože to boli v prvom rade dôverné informácie, ktoré s nimi klienti zdieľali. Mimovládna organizácia nemá právo ich posúvať ďalej iným organizáciám, alebo inštitúciám, ktoré takéto situácie riešia. Terénni pracovníci vraj nemôžu rozhodovať za rodičov. Po tomto stretnutí sa ale rozhodli túto situáciu s klientkami viac v teréne preberať. To mňa samotnú ale neuspokojilo. O niekoľko dní neskôr sa do celého problému zapojil jeden z členov rodiny tohto páru, a tým sa uľavilo môjmu svedomiu.

Táto situácia ma upozornila na moju silnú prepojenosť nielen s terénnymi pracovníkmi, ale aj so ženami, ktoré som v teréne stretávala. O pár dní po tomto tímovom stretnutí som sa stretla s jednou z terénnych pracovníčok. Tá sa mi priznala, že pri vstupe do terénu mimovládna organizácia rovnako pozabudla na moju emocionálnu prepojenosť s terénom. V podstate nikto z terénnych pracovníkov nechodil do terénu tak často ako ja. Dostávala som sa do terénu dva krát do týždňa, pričom terénni pracovníci chodili do terénu dvakrát maximálne trikrát do mesiaca. Samozrejme, aj terénni pracovníci museli pri svojej práci riešiť veľa emocionálne či pracovne zložitých situácií. Terénni pracovníci preto reflektujú svoje pocity a svoju prácu na stretnutiach, ktoré sa nazývajú supervízia.

Natália Hammond (2011) zdôrazňuje, že pre výskum v takto citlivom prostredí je dôležité popisovať našu emocionálnu cestu a rozpoznávať a reflexívne analyzovať naše vlastné emocionálne odpovede v priebehu našej práce. V mnohých prácach chýba emocionálna hodnota hlavne kvôli snahe zabezpečiť si objektivitu a neutralitu výskumníka. Hammond ale taktiež zdôrazňuje, že emócie tvarujú proces, v ktorom sú produkované vedomosti a získané a analyzované výsledné dáta. Ona sama veľmi dobre opisuje svoju emocionálnu skúsenosť výskumníčky počas jej výskumu s mužmi, ktorí platia za sex. V tejto analýze sa zamerala na tieto kľúčové emócie: strach, úzkosť a nedostatočnosť, smútok a súcít, hnev. Na tomto mieste by som sa aj ja chcela zamerať na každú z týchto emócií v mojom

výskume, pretože som tieto pocity sama v teréne prežila. Takáto krátka reflexia môže ozrejmiť určité kroky v procese vzniku tejto práce.

Strach bola emócia, ktorá bola s prvým vstupom do takéhoto terénu neodmysliteľne spätá. Strach zo mňa ale nikdy úplne neopadol, hoci som sa cítila v teréne stále uvoľnenejšie. Po každom ukončení pobytu v teréne som ale mala pocit istej úľavy. Na začiatku môjho výskumu som napríklad uvažovala o tom, že postupne kontaktujem niektoré z dievčat a urobím s nimi pološtruktúrované rozhovory. Nikdy som ale nenabrala dostatok odvahy to nakoniec aj urobiť. Strach bol dôvodom, prečo som sa nikdy do terénu nevybrala sama, ale len v sprievode mimovládnej organizácie. Myslím si, že pre moju osobnosť a tento typ terénu by bolo potrebné tu stráviť omnoho viac času. Obmedzovalo ma ale obdobie niekoľkých mesiacov, ktoré som si mohla dovoliť stráviť na Slovensku. Dlhší čas strávený v teréne by mi priniesol viac sebavedomia posunúť tento výskum, urobiť rozhovory, či vybrať sa do terénu sama. Tieto situácie nás ale posúvajú k ďalšej emócií, a to k úzkosti a k pocitu nedostatočnosti. Po prvom vstupe do terénu som bola nadšená z úspešného prijatia a bola som ohromená silou tohto terénu. Hoci terénni pracovníci tvrdili, že môj prvý vstup do terénu nebol veľmi bohatý na kontakty, pre mňa to bol jeden obrovský zážitok. Túto radosť z úspešného vstupu do terénu ale rýchlo nato vystriedala práve úzkosť a nedostatočnosť. Keďže sa predo mnou v teréne zrazu objavilo strašne veľa tém a informácií, nevedela som, čomu sa vlastne venovať. Zaoberala som sa tým, či som vôbec pripravená takúto tému relevantne uchopiť. Táto emócia sa neobjavovala iba počas výskumu, ale aj počas samotného písania diplomovej práce. Bola možno ešte silnejšia kvôli tomu, že som pociťovala určitú zodpovednosť k organizácii a k ľuďom, s ktorými som v teréne komunikovala. Chcela som napísať dobrú a hodnotnú prácu. Až časový odstup mi pomáha pozrieť sa na celú túto situáciu viac očami výskumníčky.

Ďalšou z emócií bol smútok, ktorý sa počas výskumu taktiež občas vyskytoval. Ako dvadsaťpäťročná študentka som sa vybrala do terénu, kde väčšina dievčat bola v mojom veku. Možno aj to bola jedna z príčin, prečo som sa citovo prepojila s ich príbehmi. Pri týchto pocitoch ma mnohokrát sprevádzali otázky dobrovoľnosti tejto práce, o možnosti odchodu, alebo o možnostiach iného života. Pocit smútku, ale prešiel do pocitu hnevu. V prvom rade som veľakrát pociťovala hnev k partnerom žien, pretože míňali peniaze, ktoré ich ženy na ulici zarobili, na drogy a gamblovanie. Ale môj hnev sa nakoniec obrátil aj na samotné ženy. Na ulici na mňa totiž niektoré z nich pôsobili ako silné nezávislé ženy. No na druhej strane počas

rozhovorov o ich vzťahoch som ich videla v dost' submisívnej pozícii. Bohužiaľ som sa na situáciu vždy pozerala mojimi očami. Pýtala som sa sama seba otázky typu, ako by som ja riešila danú situáciu. Tieto dve emócie mali veľký vplyv na to, že som do svojej práce zahrnula svoju poslednú kapitolu o téme materstva a partnerstva týchto žien.

V tejto podkapitole som chcela poukázať na to, že pozíciu výskumníka a jeho emocionálny vývoj počas terénneho výskumu nemožno zanedbávať. Je potrebné počas terénneho výskumu neustále reflektovať nielen svoju prácu, ale aj svoje pocity, ktoré majú vplyv na to, ako veci vidíme a píšeme o nich. Tento proces nemusí robiť výskumník sám, môže sa to diať počas komunikácie so svojimi spolužiakmi, kolegami či profesormi, ktorí s prácou v teréne majú rovnako svoje skúsenosti.

1.4. Pojmoslovie: prostitúcia kontra sexwork

Pojmy prostitúcia a sexwork sú v súčasnosti obidva živo používané. Nejde ale o synonymá, pod ich používaním sa skrýva hlbšie vnímanie tejto činnosti. Pojem sexwork začína byť široko používaný v akademických publikáciách, mimovládnych organizáciách, vládnych a medzinárodných inštitúciách na konci 80-tých rokov 20. storočia. Jo Bindman (1997) zdôrazňuje, že pojem sexwork nemá vyjadrovať sociálnu a psychologickú charakteristiku ľudí, ktorí sa živia touto činnosťou, ale spôsob zamestnania pre ženy a mužov. V definícii pojmu sexwork ide teda hlavne o poukázanie na pracovnú perspektívu tejto činnosti. Používanie termínu sexwork v sebe skrýva oveľa širšie spektrum činností ako pojem prostitúcia, pretože v sebe nelimitujú iba akt sexu, ale varianty priamych alebo nepriamych sexuálnych aktivít ako striptíz, sex po telefóne či internete a ďalšie. Pojem sexwork vznikol, aby sa jeho obsah oddelil od obsahu pojmu prostitúcia, ktorý je spájaný s nútenou prostitúciou a obchodovaním s ľuďmi. (Jo Bindman 1997)

Väčšie diskusie o vnímaní tejto činnosti ako práce sa spustili už na začiatku 80. rokov 20. storočia. V tomto období sa začali debaty o pornografii a prostitúcii, ktoré sú známe pod označením *feminist sex wars*. Do opozície sa dostali dve skupiny, ktoré sa rozchádzali v otázkach pornografie, prostitúcie, sexuálnej slobody a reprezentácie, cenzúry a ďalších. Prvá skupina sa nazýva "antipornografické feministky" a stojí v opozícii proti prostitúcii, v ktorej vidí formu vykorisťovania žien, určité znamenie mužskej dominancie. Prostitúcia spoločne

s pornografiou podporuje celý rad škodlivých účinkov ako obchodovanie s ľuďmi, pedofiliu, dehumanizáciu atď. V tejto skupine sa angažovali aktivistky ako Catharine MacKinnon a Andrea Dworkin. Druhá skupina, ktorá vznikla ako opozícia k týmto názorom, je známa ako "sex-pozitívny feminizmus" alebo "sexuálne liberálny feminizmus". Ich hlavná myšlienka spočíva v sexuálnej slobode, čo je podľa nich dôležitý prvok slobody žien. Chápu prácu v sexbiznise ako tiež hodnotnú možnosť, či už pre ženy alebo mužov. Samozrejme sa ostro vymedzujú proti nútenej prostitúcii. K tejto skupine sa hlásia aktivistky ako Gayle Rubin, Camille Paglia, Ellen Willis.

V oblasti mimovládnych organizácií na Slovensku je ponúkanie sexuálnych služieb vnímané cez druhý koncept. Preto sa v tomto prostredí prikláňajú k používaniu pojmu "práca v sex biznise" alebo skrátene iba "sexbiznis" ako ekvivalent k anglickému pojmu "sex work". Pojem "práca v sexbiznise" stále zahŕňa dôležitú súčasť tohto pojmu, a to jeho pracovnej stránky. Používanie pojmu "sexbiznis" má trochu iný význam ako anglický termín sexwork, ale je používaný v rovnakom zmysle. Ide skôr o problém prekladu pojmu sexwork do slovenčiny. Ľudia, ktorí sa takouto prácou živia, sú v týchto mimovládnych organizáciách vnímaní ako sexworkeri, alebo ľudia pracujúci v sexbiznise. Občas sa objavuje aj slovenský ekvivalent tohto prekladu, a to sexuálny pracovník/sexuálna pracovníčka. Na Slovensku som sa nestrela s organizáciou, združením alebo spolkom, ktorý by sa aktívne zaoberal riešením prostitúcie, či pomáhal pri odchode týchto žien z prostitúcie, a tým sa aktívne zapájal do šírenia prvého spomínaného konceptu. Používanie pojmu prostitúcia je ale napriek všetkému na Slovensku viac rozšírené. Pojem prostitúcia sa používa hlavne v médiách a v štátnych inštitúciách. Tým, že prostitúcia nie je na Slovensku zákonom ošetrovaná, nie je v tomto smere pojem sex biznis prijatý.

V mojej práci používam striedavo pojmy sexwork a sexbiznis a osoba pôsobiaca v tomto biznise je označovaná ako sexworker. V tejto práci sa budú ale objavovať aj dlhšie termíny, ktoré majú pomenovať ženy s ktorými som sa v teréne stretávala ako: "ženy, ktoré sa živia platenými sexuálnymi službami na ulici" alebo „ženy pracujúce v prostredí pouličného sexbiznisu“. Tieto pojmy sa mi zdajú pre moju prácu oveľa výstižnejšie, keďže označujú aj pohlavie, aj prostredie, kde tieto ženy sex ponúkajú. Keď ale autorky, ako sú napríklad Melissa Farley či Rochelle Dalla, používajú vo svojich textoch pojem prostitúcia, ponechávam ich pôvodné pojmy kvôli vyššie zmienenej nezameniteľnosti týchto termínov. Niektorí autori sa

nestotožňujú ani s jedným z týchto pojmov, ako je to v prípade autoriek Christine Jacobsen a May-Len Skilbrei, ktoré vo svojom článku používajú pojem “žena zapojená do prostitúcie“. Tento pojem je podľa nich príhodnejší a menej spolitizovaný ako pojem sexworker. Hoci sa ale nestotožňujú úplne ani s pojmom prostitútka, nakoniec si musia vybrať a používajú pojem prostitúcia pre vyjadrenie kategórie týchto ľudí. Carla de Meis (2002) podotýka, že používanie pojmu sexwork nezapadá do vnímania všetkých žien, ktoré sa prostituovaním živia. Nie všetky ženy v tomto biznise vnímajú predávanie sexuálnych služieb ako svoju prácu, a preto sa nestotožňujú s týmto pojmom.

Sexworker či prostitútka sú ale pojmy, ktoré slúžia na označenie týchto ľudí verejnosťou, odborníkmi či legislatívou. Osobne som sa ale s týmito pojmi počas môjho terénneho výskumu stretávala iba minimálne. Terénni pracovníci používali tieto pojmy skôr v oficiálnych debatách, pri školeniach či komunikácii s verejnosťou. Keď terénni pracovníci hovorili v kruhu terénnych pracovníkov, používali pojem klient/klientka. V mojej práci používam pojem “dievčatá“. Počas terénneho výskumu bol práve tento pojem často používaný terénnymi pracovníkmi na označenie ich klientok. Toto vyjadrenie ale nemá nič spoločné s vekom týchto osôb. Používal sa na označenie osôb v teréne všeobecne ako skupiny sexworkerov. Môže to vzbudzovať dojem, že sú tieto dievčatá nezrelé, či sa správajú nedospelo. No terénni pracovníci používali pojmy „dievčatá“ a „chlapci“ aj na označenia samých seba v rámci mimovládnej organizácie. A rovnako aj samotné ženy v teréne používali pojem „dievčatá“ na označenie iných žien na ulici.

Z úst žien, ktoré som v tomto prostredí stretla, som pojmy sexwork, sexbiznis či sexworker nikdy nepočula. Keď chceli ženy v prítomnosti terénnych pracovníkov opísať činnosť, ktorú v teréne vykonávali, častokrát padali vyjadrenia: “ide sa pracovať“ či “idú sa zarábať peniaze“. Práve tieto vyjadrenia ma utvrdili v tom, že by som v mojej práci mala používať pojem sex work či sexbiznisu, na úkor pojmu prostitúcia. Pojmy sexwork a sexbiznis používam na označenie týchto žien, ale som si vedomá toho, že možno nie všetky ženy by sa s takýmto pomenovaním stotožňovali.

2. MANIFESTÁCIA POZÍCIE STIGMATIZOVANÝCH A ZASVÄTENÝCH

V tejto kapitole sa budem venovať tomu, akým spôsobom sa udržiavajú pozície terénnych pracovníkov a žien pracujúcich v prostredí pouličného sexbiznisu. Terénna práca sa nezakladá iba na distribúcii materiálu a posúvaní vedomostí, ale zakladá sa v prvom rade na vytváraní vzťahov. Preto predtým, ako prejdem k samotnému priebehu terénnej práce, rozoberiem, ako sú vzťahy medzi terénnymi pracovníkmi a sexworkermi vystavané. Priblížiť tento vzťah som sa rozhodla cez koncept stigmy od Ervinga Goffmana, kde na ženy pracujúce v prostredí pouličného sexbiznisu budem nahliadať ako na osoby stigmatizované a terénnym pracovníkom tak prináleží pozícia “zasvätených“. Na obidve tieto skupiny nahliadam ako na aktívnych pretvárateľov prostredia pouličného sex biznisu a mimovládnej organizácie. Počas mojej analýzy som pomenovala tri základné oblasti, ktoré zohrávali dôležitú úlohu v udržiavaní si pozícií počas kontaktov medzi terénnymi pracovníkmi a ženami z pouličného sexbiznisu. Ide o ponímanie dôvery, autority a vymedzovania. Budem sa preto postupne zaoberať každou z nich a snažiť sa zodpovedať si na otázku: Prečo je práve dôvera/autorita/vymedzovanie v tomto prostredí podstatná/é pre udržiavanie si pozícií?

2.1. Stigma

Americký sociológ Erving Goffman detailne rozobral koncept stigmy vo svojej knihe *Stigma: Poznámky k problému zvládání narušene identity* (2003). Pod stigmou chápe diskreditovateľný atribút, alebo skôr vzťahy, ktoré sa okolo atribútu vytvárajú. Vo svojej knihe sa autor venuje týmto vzťahom, a teda vzájomným, každodenným konfrontáciám ľudí, žijúcim, ako by sa mohlo zdať, v dvoch rozličných svetoch, a to vo svete normálnych a stigmatizovaných. Goffman poukazuje na to, že hranice medzi týmito dvoma svetmi nie sú ani pevné, teda sa znižujú či zvyšujú v závislosti napríklad od viditeľnosti danej stigmy a na druhej strane tieto hranice nie sú ani neprekročiteľné.

Napriek tomu, že Goffman zvyčajne potrebu skúmať vzťahy, ktoré sa okolo silne stigmatizujúceho atribútu vytvárajú a nie atribút samotný, jeho konceptu je vyčítané, že je

veľmi individualistický a jedinec sa objavuje v jeho analýze ako jediný nositeľ hodnoty. Stigma, akoby sa zdala byť uložená v danej osobe a nie je vnímaná ako označenie, ktoré iní vytvoria. (Link, Phelan 2001) Je teda potrebné pozrieť sa bližšie na vzťahy, ktoré spoluvytvárajú stigmatu, ktorej nositeľmi sú ľudia pracujúci v sexbiznise. Vzťahy k danej stigme sa menia vzhľadom na spoločenskú normu, historické obdobie, krajinu, kultúru či náboženské vierovyznanie.

Vzťahy vytvárané okolo stigmaty prostitúcie sú v súčasnosti poznačené problematikou prenosu pohlavných chorôb a HIV, obchodovania s ľuďmi, detskej prostitúcie, migrácie, násillia a kriminality, drog, ale aj diskusiami na témy dodržiavania ľudských práv a slobôd, sexuálnej slobody a slobodnej voľby, diskriminácie a marginalizácie. Veda a technika posúva možnosti “predaja a nákupu“ sexuálnych služieb, odborníci riešia fenomén ako sexturizmus a politici sú nútení riešiť, regulovať či legalizovať sexwork vo svojej krajine. To všetko sa odráža vo vzťahoch k stigme, v práci mimovládnej organizácie a v neposlednom rade v sebareprezentácii samotných stigmatizovaných.

Autorky Jacobsen a Skilbrei (2010) upozorňujú na to, že sebareprezentácia ženy, ktorá je zapojená do sexbiznisu, nie je nesprostredkovaná alebo nezávislá od existujúceho režimu prezentácie. V mojom výskumnom teréne som mala možnosť sledovať dve dominantné prezentácie, ktoré majú vplyv na pohľad týchto žien na svoju prítomnosť v pouličnom sexbiznise. Na jednej strane teda do terénu vstupuje mimovládna organizácia, ktorá sem prináša pohľad na tieto ženy ako sexworkerky. Sú to ženy, ktoré touto prácou nestratili svoje ľudské práva, právo na prácu či prístup k zdravotným a sociálnym službám. Na druhej strane polícia prináša do tohto prostredia pohľad na tieto ženy ako na prostitútky, ktoré vzbudzujú “verejné pohoršenie“. To je totiž jediný zákonný spôsob, akým môžu byť tieto ženy potrestané. Obidva tieto pohľady sú odzrkadlené vo vnímaní samotných žien. To bolo možné pozorovať v slovníku, ktorý tieto ženy používali. Pokiaľ sa totiž rozprávali s terénnymi pracovníkmi, veľakrát používali v súvislosti s činnosťou, ktorú na ulici vykonávali, pojmy ako práca a zarábanie peňazí. No v prípade, keď mali potrebu brániť sa pred trestaním zo strany polície, alebo boli nahnevané, používali v súvislosti s touto činnosťou pojmy ako “kurvenie sa“ a “šľapanie“. Z týchto pojmov sa už ale vytráca akákoľvek pracovná stránka a prikláňa sa skôr k poňatiu sexbiznisu ako nemorálnej činnosti. Tieto ženy preberali pojmy a vnímanie,

ktoré majú o ich práci policajti, no na druhej strane sa potom vždy postaví do defenzívnej pozície tak, ako to ukazuje nasledujúci príklad.

Ema sa nám sťažovala na policajtov. Policajti im vraj hovoria, že sú špiny a nech konečne odídu preč z tejto ulice....Ona sa na to obhajovala, že ona by sa tu „nekurvila“, keby zarábala ako oni (policajti) 1300 eur ale, že ona musí živiť deti... (Terénny denník)

V tejto kapitole chcem ukázať, ako sa so stigmou pracuje počas kontaktov medzi terénymi pracovníkmi a sex workermi, alebo, ako by sa dalo povedať v Goffmanovom ponímaní, medzi stigmatizovanými a zasvätenými. Goffman stigmatizovaných nevníma ako homogénnu kategóriu, ale vo svojej knihe nám ponúka delenie na tri rôzne druhy stigmy. Do prvej skupiny zahŕňa fyzické či telesné odlišnosti, druhú skupinu tvoria takzvané „chyby charakteru“ a do tretej patria stigmy vyplývajúce z náboženstva, rasy alebo národa. Stigmatizované osoby sú v autorovom ponímaní v živote v dvoch odlišných polohách, a to buď v polohe diskreditovaných, teda tých, ktorých „inakosť“ je viditeľná, alebo diskreditovateľných, ktorých stigma nie je viditeľná na prvý pohľad.

Podľa Goffmana by sme ženy, ktoré sa živia platenými sexuálnymi službami v prostredí ulice, zaradili do skupiny s chybami charakteru, kde ďalej patria aj ľudia s mentálnym ochorením, užívatelia drog, kriminálnici a množstvo iných, ktorí nezapadajú do noriem našej spoločnosti. Stigma týchto ľudí nie je na prvý pohľad viditeľná, preto by sme ich mohli zaradiť do skupiny diskreditovateľných. Ako som ale spomenula v mojej prvej kapitole, mnohé zo žien, ktoré som v teréne stretávala, boli Rómky. Podľa Goffmanovho delenia by sme ich mohli zaradiť aj do tretej kategórie, teda stigmy vyplývajúcej z etnika. V tomto prípade je ale v tomto prostredí ich stigma viditeľná. Dalo by sa teda povedať, že tieto ženy podstupovali vo svojich životoch dvojité stigmatizáciu. Túto dvojité stigmatizáciu bolo možné pozorovať aj v spojení s ulicou, kde som vykonávala svoj terénny výskum. Či už z mojej osobnej skúsenosti alebo zo skúseností terénnych pracovníkov, na terénnu prácu v tomto prostredí padali zo strany verejnosti vyjadrenia typu: „veď tam stoja iba cigánky“, či otázky typu „to za tými cigánkami tam chodíte?“ Akoby kladná odpoveď na túto otázku mala naznačiť nezmyselnosť terénnej práce kvôli jej zaangažovanosti „iba“ s rómskymi ženami.

Hoci som sa v tejto práci nezamerala iba na túto špecifickú stigmatizovanú skupinu, pretože v mojom prípade sa nešlo "iba" o rómske ženy, považovala som naopak za potrebné, aby sa práve na túto skupinu upriamila pozornosť, vzhľadom na počet žien z tohto etnika zapojených v sex biznise. Je nutné pozrieť sa bližšie na to, či sú aktívne aj v iných formách sex biznisu, alebo je ulica pre nich to jediné miesto, i na to ako prebieha vstup týchto žien do tohto prostredia a akú rolu v tomto rozhodnutí zohráva rodina a okolie týchto žien.

Terénni pracovníci by podľa Goffmana boli nositeľmi stigmy "zasvätených". V literatúre sa objavuje aj pojem "courtesy stigma", ide o stigmú, ktorá nie je osobe daná, ale je získaná asociáciou so stigmatizovanou osobou či skupinou osôb. (Phillips, Benoit, Hallgrimsdottir, Vallance 2012) Zsvätení pôsobia ako prostredníci medzi "normálnymi" a stigmatizovanými. Sami nepochádzajú z takto stigmatizovanej skupiny, teda nemajú osobnú skúsenosť s nosením stigmy, ale zásluhou svojej práce na nich môže občas bremeno stigmy dopadnúť.

Každý človek sa vyrovnáva so svojou stigmou rôzne a samozrejme záleží aj na tom, ako stigma dokáže obmedzovať život svojmu "majiteľovi". Goffman na príkladoch poukazuje, ako odlišne sa ľudia so svojou stigmou stotožňujú, niektorí pociťujú „*nenávisť k sebe samému a pocit sebeponížovania*“, zatiaľ čo pre iných sa „*stala profesiou*“. Tak ako sa mení hranica medzi stigmatizovanými a normálnymi, vzťah človeka k vlastnej stigme sa rovnako vyvíja a prechádza rôznymi fázami. Nie len stigmatizovaní sa vyrovnávajú so svojou stigmou, ale aj zsvätení. Samozrejme, už pred vstupom terénnych pracovníkov do mimovládnej organizácie musia mať terénni pracovníci vyriešený svoj vzťah a názor na ľudí, s ktorými budú v teréne prichádzať do kontaktu. Počas práce s klientkami v teréne a zvyšovaním svojej odbornosti sa ale tento vzťah mení a vyvíja. Sledovať zmeny vo vnímaní vlastnej stigmy nie je možné pri takom krátkom terénnom výskume, ktorý som absolvovala. Bolo by každopádne zaujímavé sledovať nielen to, ako sa zmenil postoj týchto žien ku samým sebe po vstupe terénnych pracovníkov do tohto terénu, ale aj to, ako sa menil prístup samotnej mimovládnej organizácie k tejto stigme a svojej nadobudnutej role zsvätených.

Zmenu vo vnímaní stigmy prostitúcie som ale mohla pozorovať prostredníctvom mojej vlastnej skúsenosti. Ľudí v sexbiznise som pred vstupom do terénu vnímala hlavne cez prizmu odbornej literatúry, ktorú som pred výskumom čítala. Väčšina literatúry mi ale ukazovala len negatívne stránky týchto ľudí pohybujúcich sa v sexbiznise. Tieto osoby sú totiž vždy spojené

s témou násilia, marginalizácie, diskriminácie, prenosu pohlavných chorôb, drogových závislostí. Stále som sa v mojom vnímaní stigmaty pohrávala s obrazom obetí. Videla som tieto ženy ako obeť násilia svojich partnerov a zákazníkov, obeť zlého sociálneho systému, obeť drog atď. Počas terénneho výskumu som ale pozorovala, že svet sexbiznisu je aj v prostredí ulice heterogénny. Pri čítaní literatúry som si totiž neuvedomovala silné stránky týchto žien. Nevidela som ich ako aktívne subjekty, ktoré živia seba a svoje rodiny, ani ako ľudí, ktorí majú aj iný život okrem toho, v ktorom sa živia pouličným sexbiznisom. Nevnímala som každodennosti, ktoré sú rovnako súčasťou ich života a ktoré častokrát zdieľali s terénnymi pracovníkmi.

Dokonca som niekedy mala pocit, že sa na mňa preniesla stigma zasvätených. Hlavne v situáciách, keď som oboznamovala neznámych ľudí s témou mojej diplomovej práce. Stretávala som sa so záujmom, ale aj s prekvapením z výberu takejto témy. Keď som niekomu vysvetľovala moje názory na túto tému, mnohokrát som sa stretla s nepochopením. Mnohých prekvapilo, že v takomto prostredí funguje mimovládna organizácia, ktorá dokonca “podporuje“ ľudí v tejto činnosti napríklad distribúciou kondómov.

Terénni pracovníci vstupujú do terénu práve kvôli danej stigme týchto ľudí. Ich klientky pred terénnymi pracovníkmi túto stigmatu nemôžu a ani nemusia skrývať. Hoci by sa mohlo zdať, že je sexworkerom v tomto zmysle zamedzená možnosť kontrolovať viditeľnosť svojej stigmaty, v skutočnosti títo ľudia využívajú iné stratégie, aby si zabezpečili kontrolu svojej stigmaty, a tým svojej pozície v teréne. Ani pozícia zasvätených nie je niečo, čo je získané terénnymi pracovníkmi na základe vstupu do tohto prostredia a prejavenia záujmu o ich problémy. Ani jedna z týchto pozícií nie je stabilná a je neustále znovu obhajovaná. Počas môjho terénneho výskumu obidve skupiny nejakým spôsobom pracovali s dôverou, autoritou a vymedzovaním, aby si zabezpečili v tomto vzťahu pozíciu, ktorú si chcú vo vzťahu k druhej skupine udržať. Každú z týchto koncepcií osobitne preberiem v nasledujúcich podkapitolách.

2.2. Dôvera

Dlho sme v teréne s Hanou a Petrou stáli a počúvali, ako sa nám Lili zverovala s veľmi citlivými detailami o živote so svojim malým synom a o problémoch s partnerom. Koniec svojho monológu uzavrela slovami: „nič mi ale tak

neublížilo, ako keď mi povedal (jej partner), že som kurva “. Pozorovala som ju a videla som, ako sa celá rozochvela a so sklopeným pohľadom dodala. “Nikdy predtým ma tak nevolal a teraz mi hovorí kurva.“ Povedala to s takou trpkosťou v hlase. Vraj je ešte horšie, že jej to povedal človek, ktorý pre ňu veľa urobil, ale nepovedala, kto to bol. Po tomto dost' emotívnom rozhovore sa Lili rozhodla, že by si chcela ísť do blízkeho obchodu kúpiť cigarety. Spýtala sa nás, či nepôjdeme s ňou, a tak sa ešte môžeme porozprávať, ak teda máme čas. Petra povedala, že keď sa chce s nami rozprávať, tak s ňou radi pôjdeme, ale ešte sa musíme zastaviť na konci ulice, kde stála jedna naša klientka. Ako sme tak pomaly kráčali, priznala sa nám, že je rada v našej spoločnosti. „Rada sa s vami rozprávam, pretože viem, že to nepoviem Rudovi.“ (Terénny denník)

Tento rozhovor prebehol asi tri týždne po tom, ako som začala chodiť do terénu. V teréne som v tom čase bola s Hanou a Petrou, s dvomi stálymi terénnymi pracovníčkami. Keďže sa ale v prípade Lili podobné rozhovory objavovali v teréne častejšie a často s inými terénnymi pracovníkmi, blízkosť terénnych pracovníkov nebola smerodajná. Do terénu som sa dostávala s viacerými terénnymi pracovníkmi, niektorí boli v združení už niekoľko rokov, niektorí v tom čase pár mesiacov. Nikdy som ale nepostrehla, že by sa klienti otvárali niektorým terénnym pracovníkom viac a niektorým menej. Išlo vždy skôr o osobnosť terénneho pracovníka, ktorý dokázal s klientom viesť rozhovor. V mnohých prípadoch ale išlo skôr o to, čo samotná mimovládna organizácia stelesňuje a reprezentuje. Už niekoľko rokov organizácia svojim klientom prezentuje, že všetky informácie, ktoré im zveria, sú dôverné a ostanú medzi nimi. Mary Whowell (2010) upozorňuje na to, že dôvera je nadobudnutá pravidelnou prítomnosťou terénnych pracovníkov v teréne ako tých so známou tvárou. Dôvera a diskretnosť sa v teréne neuplatňovala smerom ku konkrétnemu terénnemu pracovníkovi, ale smerom k mimovládnej organizácii ako celku. Klientky neberú terénnych pracovníkov ako individuálne osobnosti, ale ako skupinu, ktorá trikrát do týždňa príde za nimi na ulicu, rozdá im kondómy, naleje teplý čaj a keď ony chcú, môžu sa s nimi porozprávať. V prípade môjho vstupu do terénu ma klientky tejto organizácie vnímali ako súčasť mimovládnej organizácie, a to bol aj jeden z dôvodov, prečo som mala hneď od začiatku šancu vypočúť si mnoho citlivých výpovedí. Terénni pracovníci potvrdili, že o intímnych témach sa niektoré dievčatá

preferovali rozprávať s terénnymi pracovníčkami ako ženami, no počas môjho terénneho výskumu k takejto situácii nedošlo.

Dôvera, ktorá sa medzi terénnymi pracovníkmi a ich klientkami udržiava, je vystavaná, dalo by sa povedať, na profesionálnej úrovni. Nejde tu o vzťah neskonalej dôvery. Svoju stigmú ich klientky skryť nemohli, ale každá z nich si určila, čo bude s terénnymi pracovníkmi rozoberať a čo nie. Tým, že sú terénni pracovníci limitovaní pri kontaktoch s klientkami ulicou, mnohé informácie sú manažované samotnou klientkou. Tá rozhodne, ako sa v teréne pred terénnymi pracovníkmi prezentuje, a ktoré informácie o sebe vlastne zverejní. Klientky nielen kontrolujú informácie o sebe, ale nebolo ničím výnimočným, že si niečo vymysleli alebo prikrášlili. To bolo možné pozorovať hlavne v prípadoch, kedy si terénni pracovníci vymieňali na tímových stretnutiach informácie o klientoch. Napríklad vtedy, keď sa priniesla na tímové stretnutie informácia, že sa klientka Aneta podľa jej slov práve vrátila z cudziny, kde strávila skoro rok. Načo ale iná terénna pracovníčka reagovala, že ju videla v nákupnom centre už pred dvomi mesiacmi. Aj tieto ženy si udržiujú svoj súkromný život a svoje osobné informácie pre seba. Terénnym pracovníkom zverujú iba tie informácie, ktoré sú nutné, keď chcú s niečím poradiť, či keď sa chcú vyzprávať. Dievčatá vždy dali jasne najavo, keď sa na danú tému baviť nechcú, nemajú záujem, či chcú kontakt ukončiť?

V teréne sme stáli s Klárou, ktorá sa nám zase sťažovala na policajtov. Klára počas tohto rozhovoru ukázala smerom, kde stál jej priateľ a povedala: „aj jeho minule tak zbili“. Lucia si spomenula, že nám to už Klára hovorila minulý týždeň, keď sa to stalo. V tom čase jej terénni pracovníci odporučili, aby, keď chcú mať nejaký dôkaz proti policajtom, išli k doktorovi. Lucia sa jej preto hneď opýtala: „A čo, boli ste u doktora?“ Klára veľmi stručne odpovedala: „heeeej ja som bola“. A hneď nato sa nás opýtala: „A teraz mi povedzte, že má byť zatmenie mesiaca?“
(Terénny denník)

Aj takéto ostré zmeny témy, mohli terénnym pracovníkom naznačiť, že na túto tému sa jednoducho momentálne klientka nechce baviť, alebo nemá potrebu im zverovať ďalšie informácie. Rovnaké ukončenie terénnych kontaktov bolo často sprevádzané vetami, ktoré terénnym pracovníkom dali jasne najavo, že kontakt má byť ukončený. Klasickými vetami

ukončenia kontaktu bolo vyhlásenie, že sa ide pracovať, či otázka, kam majú terénni pracovníci v teréne ďalej namierené.

Kavita Misra (2006) vo svojom výskume, ktorý robila na severe Indie, zdôrazňuje, že zvýrazňovanie diskretnosti a profesionálnej etiky okolo zabezpečovania a utajenia osobných údajov je naliehavým a silným vyjadrením jazyka práv, ktoré prestupujú celú sieť služieb HIV v Indii. Ako ukážem v mojej ďalšej kapitole, mimovládne organizácie sa postavili do pozície, v ktorej sa snažia udržiavať práva svojich klientov a za jedno zo základných práv považujú právo na diskretnosť, súkromie a ochranu osobných informácií.

Otázky diskretnosti a dôvery boli dôležité aj pri výbere nových členov do terénneho tímu. Terénni pracovníci nevyberali nových členov iba podľa ich skúseností a znalostí, ale aj podľa empatie a záujmu o danú problematiku. Raz sa na tímovom stretnutí rozoberala možnosť prijatia policajtky do tímu organizácie. Dlhú dobu sa o tejto téme diskutovalo, zvažovali sa všetky pre a proti, no nakoniec sa rozhodli, že by takého človeka do svojho tímu pribrať nemohli. Hoci môže mať silný záujem o problematiku užívania drog a sex biznisu, jej práca v organizácii by bola v rozpore s jej profesiou. Terénni pracovníci sa totiž počas svojej práce v teréne môžu dozvedieť o určitých zločinoch, ilegálnych aktivitách, či byť dokonca svedkom niečoho protizákonného. Ktorá jej pracovná rola by bola v takýchto situáciách pre ňu rozhodujúca? Rola príslušníčky policajného zboru alebo členky mimovládnej organizácie pripútanej pravidlom mlčanlivosti? Prijatť takéhoto človeka do tímu by mohlo mať katastrofálne následky na dôveru, ktorú má v teréne mimovládna organizácia vybudovanú. Hlavne v prípade, že by sa ich klienti o skutočnej profesii terénneho pracovníka dozvedeli.

Môj samotný vstup do terénu bol zabezpečený podpísaním dvoch dokumentov, ktoré mali poskytnúť ochranu údajov všetkým ich klientom. Rovnako sa počítalo s možnosťou, že moja osobnosť môže narušiť ich terén. Po dohode s terénnymi pracovníkmi sme sa preto rozhodli urobiť tri skúšobné terény a sledovať reakcie na moju osobnosť. Keby reakcia na moju prítomnosť v teréne bola záporná, môj terénny výskum by sa musel ukončiť.

Aj vydávanie materiálov a komunikácia s terénnymi pracovníkmi v teréne je prepojená s dôverou. Klienti komunikujú s terénnymi pracovníkmi anonymne. Pri predávaní materiálov musia ale klienti nadiktovať terénnym klientom kód, ktorý je vytváraný z osobných identifikačných údajov, ako je začiatkové písmeno ich mena/prezývky, posledné dvojčíslo roku ich narodenia a ďalších osobných informácií. Organizácia prízvukuje, že podľa týchto

kódov nie je možné ich vyhľadať a sú určené iba pre interné použitie, no stáva sa, že si klient niektoré informácie vo svojom kóde vymyslí. V jednom prípade napríklad klientka nechápala, prečo od nej chceme tieto informácie pre tento kód. Jej známy, ktorý stál vedľa nej, jej začal vysvetľovať situáciu v rómčine a o chvíľu diktoval informácie potrebné pre vytvorenie kódu. Z roku narodenia, ktorý nadiktoval, bolo ale zjavné, že si ho vymysleli. Používanie kódov je v mojom ponímaní sporné z hľadiska dôvery a diskretnosti. Terénni pracovníci ale musia zo svojej práce vytvárať správy a štatistiky, a preto potrebujú zhromažďovať aspoň niektoré z osobných údajov svojich klientov. Štatistiky sú potrebné výstupy pre ich sponzorov a štátne kontrolné systémy. Rovnako sú potrebné pre nich samých pre stanovenie ďalších cieľov či vytvárania nových projektov, ktoré sa budú zaoberať súčasnou situáciou v teréne. Ako zdôrazňuje Zuzana Parusniková (2000), zlepšovanie úrovne zdravia populácie vyžaduje detailnú znalosť tejto populácie. Štatistika je jedným zo základov skúmania populácie, takto zhromaždené dáta majú jednak informatívnu, ale aj normatívnu funkciu. Používanie kódov má zabezpečiť všetky tieto potreby. Dôležité bolo, aby si klientky skutočne tieto kódy aj pamätali a diktovali stále ten istý kód.

Klientky si už za roky pôsobenia v tomto teréne zvykli, že sa terénnym pracovníkom môžu zdôveriť. Pri zvlášť dôležitej téme alebo situácii mali ale klientky samy potrebu pripomenúť alebo overiť si dôvernosť situácie, v ktorej sa im zdôverujú. Zvlášť diskretnou témou v teréne boli situácie, kedy dievčatá nedostali iba kondómy, ale chceli aj čisté injekčné striekačky alebo iný materiál, ktorý bol určený na injekčné užívanie drog. Ako ukážem v poslednej podkapitole, práve drogy, boli v mojom terénnom výskume nielen témou, kedy sa dôvera overovala, ale aj témou vymedzovania sa jednej skupiny voči druhej.

Pri kontakte s Vandou, sa jej terénni pracovníci opýtali, či chce zobrať čisté ihly pre svojho partnera, ktorý momentálne v teréne nebol. Odmietla, ale následne dodala: „zobrala by som pre seba, keď to nepovieme jemu.“ (Terénny denník)

Klientka pri výmene materiálu na injekčné užívanie drog terénnymi pracovníkmi poprosila, aby jej podali materiál tak „aby to nevideli tie slečny na rohu. (ďalšie sex workerky)“ Petra jej preto vložila materiál rovno do kabelky. (Terénny denník)

Terénna pracovníčka Lucia mi pri jednom z prvých stretnutí vyrozprávala, ako v teréne stretla jednu zo svojich obľúbených klientok Emu, ktorá si od nej opýtala čisté ihly. Keďže Lucia ostala touto situáciou nemilo prekvapená a Ema si to všimla, dala Lucii prstom na ústa znamenie „ale pssst.“ (Terénny denník)

Jediná skupina, kde dôvera bola počas môjho terénu stále otázna, bola skupina maďarsky hovoriacich dievčat, čo bolo spôsobené hlavne jazykovou bariérou. Iba jedna členka mimovládnej organizácie hovorila plynule po maďarsky, čo jej dalo značnú výhodu nadviazať kontakty aj s maďarsky hovoriacimi dievčatami. Ako blízko sa ale k týmto klientkam dostala, bohužiaľ nemám informácie, keďže som sa s ňou dostala do terénu iba raz. Od terénnych pracovníkov si síce maďarsky hovoriace klientky kondómy zobrali, ale žiadna komunikácia tam neprebehla. Väčšinou odmietali aj čaj, ktorý im terénni pracovníci počas terénu ponúkali.

Pár dní pred Vianocami sa do terénu vybrala väčšia skupina terénnych pracovníkov. Bolo zvykom tejto organizácie urobiť v tomto období špeciálny Vianočný terén. Vyzbrojení teplým čajom a rôznymi druhmi vianočných koláčov sme sa teda vybrali do terénu. Dvaja terénni pracovníci, ktorí mali službu, išli pomalšie a dávali svojim klientom materiál a poradenstvo. Ostatní terénni pracovníci, a s nimi aj ja, sme išli napred a ponúkali dievčatám čaj a koláče. Pristavili sme sa aj pri jednej z maďarsky hovoriacich dievčat. Snažili sme sa jej rukami nohami a lámanou maďarčinou povedať, že gummy tááám (Petra ukázala hore na ulicu odkiaľ pomaly prichádzala skupina, ktorá mala službu) a čaj a „šutamin“ tu (šutamin-koláč). Ona záporne pokývala hlavou, že nechce. Tak sme ju nechali pracovať a odišli sme. Petra mi vysvetlila, že niektoré dievčatá sa boja zobrať si od nich jedlo alebo čaj, pretože si myslia, že sú tam nejaké drogy. Vraj v teréne behala „fáma“, že tereňáci pridávali do čaju pervitín. Celá skupina sme sa na tom celkom pobavili. (Terénny denník)

Niektorí terénni pracovníci poznajú svoje klientky už roky, ale aj tak je ich vzťah ohraničený priestorom ulice. Mimo ulice sa môžu obe strany tváriť, že sa nepoznajú bez toho, aby jednému z nich napadlo, že by sa mal danej osobe pozdraviť alebo sa jej prihovoriť. Hoci je medzi nimi vytvorený vzťah na základe stigmatizovaný a zasvätený, je to ale skôr niečo, čo

by som označila ako profesionálna zasvätenosť. Terénni pracovníci nechcú, aby ich klientky kontaktovali mimo ich pracovnej doby, či niekde mimo ich pracovného prostredia. Na druhej strane však ani klientky samotné o to neprejavili záujem. Maximálne sa mimo terénu pozdravili, ale nikdy sa nepúšťali do rozhovorov.

Hoci je prostredie ulice limitovaný priestor, klientky tejto organizácie majú šancu sa v prípade potreby s terénnymi pracovníkmi porozprávať tam, kde nie sú ostatné dievčatá, keď si prajú prebrať tému, o ktorej nemusia všetky dievčatá v teréne vedieť.

Stáli sme v teréne so skupinou dievčat, keď sa k nám pridala do skupiny Klára. Veľa sa o nej na tímových stretnutiach hovorilo, takže som bola rada, že som ju konečne stretla. Dievčatá, ktoré s nami v tom čase v teréne stáli, si z nej hneď začali robiť posmech, že jej nemáme nič dať (kondómy). Ona na to iba pokývala hlavou a povedala, že ani nič nechce. Samozrejme jej onedlho ale terénni pracovníci vydali kondómy a vreckovky. Jedno z dievčat zmizlo vyčkávať zákazníkov, ale keďže tam bolo ešte stále rušno, Michal navrhol Kláre, že sa môžeme porozprávať v ústraní. Keď sme sa od skupiny odpojili, Klára sa hneď rozhovorila, že bola u lekárky pre potvrdenie o pravidelných prehliadkach pre svoju malú dcéru. „No vy mi povedzte, či je normálne, že ona ide k lekárke a hoci má mať ordinačné hodiny, nikto tam nie je!“ (Klára potrebuje toto potvrdenie, aby mohla začať poberať rodičovské prídavky). Terénni pracovníci začali vymenovávať Kláre dokumenty, ktoré ešte bude musieť predložiť. Ona sa potom začala uisťovať, či teda pôjdu na ten úrad s ňou. O tejto možnosti sa už v teréne bavili a terénna pracovníčka Hana súhlasila, že ju na ten úrad bude sprevádzať. Michal sa ale na Kláru pri tejto príležitosti otočil a opýtal sa jej, či je to skutočne to, čo ona chce. Ona súhlasne odpovedala: „áno, pretože ja tam nechcem ísť sama, lebo ja neviem tak rozprávať.“ (Terénny denník)

Tento posledný príklad z terénu nás môže premostiť do druhej podstatnej sféry, s ktorou sa v teréne pracuje, a tou je vnímanie autority.

2.3. Autorita

Terénni pracovníci disponujú určitou prirodzenou autoritou ľudí so vzdelaním a prácou pod záštitou organizácie. Organizácia je rozoznávaná nielen v teréne, ale aj okolím ako skupina, ktorá sa venuje problematike drog a sexu. Preto sú terénni pracovníci často pozývaní do škôl a iných inštitúcií, kde môžu hovoriť o sexuálnej a drogovej problematike nielen v rámci svojich odborných vedomostí, ale aj zo strany svojich pracovných skúseností. Hoci pôsobia ako autorita, mnohokrát čelia aj negatívnej kritike, ako tí, ktorí podporujú kriminálne živly. Kritika prichádza zo strany verejnosti, polície či nespokojných zákazníkov.

V predchádzajúcej podkapitole som hovorila o dôvere, ale podotkla som, aby sme o terénnych pracovníkoch rozmýšľali v kategórii profesionálnych zasvätených. Keď sa pozrieme na autoritu zo strany terénnych pracovníkov, žiada sa rovnako používať spojenie zasvätená autorita. Mnohokrát boli klientkami terénni pracovníci vnímaní ako tí, ktorí im môžu pomôcť prenášať svoje potreby do vonkajšieho sveta, kde podľa nich ich názor nemá váhu.

Terénni pracovníci sa Eme zverili, že sa pokúsia zložitú situáciu v teréne prebrať s policajtmí, aby zistili, čo sa deje. Nato Ema vyjadrila malú nádej: „aspoň vy možno niečo zmeníte, pretože ony (dievčatá na ulici) nezmôžu nič.“ (Terénny denník)

Z výpovedí týchto žien bolo možné zistiť, že si uvedomujú, že ich slovo nemá v spoločnosti takú istú váhu ako slovo iných ľudí, v tomto prípade možno slovo tejto zasvätenej autority. Čo bolo pre mňa samu v teréne ešte zaujímavejšie, bolo sledovať, že hoci sú terénni pracovníci vnímaní ako zasvätení, aj pred nimi samotnými sa snažili tieto ženy potvrdiť si svoju pravdu, či tvrdenie inou autoritou. Najčastejšie išlo o autoritu “sociálky” alebo lekárov. Hneď ako sa napríklad téma zvrtila na starostlivosť o ich deti, nestačilo, že sa ony sami vyjadrili, ako dobre sa o svoje deti starajú, ale potrebovali si svoje tvrdenie potvrdiť. Nebolo dokonca ničím výnimočným, že tvrdenie jednej z týchto autorít dali do kontrastu, alebo ním vyvrátili tvrdenie inej autoritou.

Klára v teréne často o svojej malej dcére hovorila. Vždy vymenovala, čo všetko jej v ostatnom čase kúpila a mnohokrát opakovala tie isté príbehy znova a znova. Teraz sa v teréne rozhovorila, že hoci je jej dcéra iba taká maličká, tak je to veľký "huncút". Bola s ňou nedávno u lekárky a lekárka jej povedala, že malá je skutočne veľmi čistá, že niektoré cigánky jej tam nosia deti špinavé. Potom dodala: „až jej dala pusu.“ (Terénny denník)

S Karin sme v teréne preberali situáciu s policajtmí. Sama sa vyjadrila, že ostane stáť na tejto ulici, kým sa bude dať. A keď sa nebude dať, tak pôjde ďalej. Nebude sa s nikým naťahovať. „Aj tak to tu nie je dobré, pretože tam hneď majú úrad kurátorky. Mne netreba, aby ma tu videli a mala som z toho problémy a hanbu.“ Dnes sa boli u nej doma pozrieť na deti. Všetko vraj bolo v poriadku. Ja som sa jej spýtala, či sa už presťahovali. Trošku s nedôverou sa na mňa pozrela, asi jej bolo divné, že si to pamätám. Súhlasne prikývla a dodala: „bolo to práve včas, pretože hneď prišli na návštevu kurátorky.“ Hovorili jej, akú má peknú kúpeľňu. Ona sa vraj nato začala rozhorčovať: „že keby mala špinavú, tak je zle, a keď mám peknú, tak tiež.“ Kurátorka jej ale na to odpovedala, že ju iba chváli, akú má peknú kúpeľňu. (Terénny denník)

Ema sa nám začala sťažovať na jednu policajtku, ktorá je vraj ešte horšia ako policajti. Začala sa do nej vraj naväzovať, ako sa stará o svoje deti a koľko ich má. Dokonca vraj mala informácie aj o jej priateľovi. Nato sa začala pred nami brániť, že ona s deťmi problém nemá. „Sociálka (tým je myslená nejaká úradníčka zo sociálky) už u mňa bola niekoľkokrát a videla, že sa o deti starám, a ešte mi aj deti pusinkovala.“ (Terénny denník)

Občas sa pozícia autority terénnych pracovníkov posunula iným smerom a dievčatá vnímali terénnych pracovníkov ako ochranu, za ktorú sa môžu v teréne skryť. Boli to situácie, keď v teréne krúžili policajné autá. Dokonca sa občas dievčatá zvykli na terénnych pracovníkov (chlapcov) zavesiť, keď išli okolo v aute policajti, aby sa tak pred nimi skryli. Jeden z terénnych pracovníkov sa vyjadril, že mu to je aj vcelku nepríjemné.

Opúšťali sme kontakt s Nelou, keď na nás zrazu vyľakane zakričala: „Počkajte.“ Po ceste sa totiž blížilo policajné auto. „Tu sa postavte, aby ma nevideli.“ Keď auto prešlo, tak sme sa pustili dole ulicou a Petra jej vysvetlila, že tu s ňou predsa nemôžeme stáť celý deň. (Terénny denník)

Stáli sme s Vandou na ulici, keď spozorovala chlapca, ktorý sa k nám z diaľky približoval a vyzeral ako jej priateľ. Vanda bola vyľakaná a v rýchlosti sa opýtala, či jej pomôžeme, keď... (vetu ale nedopovedala) Bola som otočená chrbtom, takže som nevidela reakciu dvoch terénnych pracovníkov, zhodou okolností práve dvoch chlapcov. Našťastie sa ale o pár sekúnd nato ukázalo, že chlapec, ktorý sa k nám blížil, nebol jej priateľ. (Terénny denník)

Po tejto príhode som sa celkom zamýšľala nad tým, ako by situácia dopadla, keby to skutočne bol jej priateľ. Možno by sa v prítomnosti terénnych pracovníkov o nič nepokúsil ako pred autoritou, ktorú pozná. Keby sa ale pokúsil, terénni pracovníci majú v predpisoch opustiť terén, keď je situácia v teréne nebezpečná. Ostala by tak Vanda bez pomoci, alebo by bola privolaná polícia?

2.4. Vymedzovanie

Hoci v texte vyššie tvrdím, že terénni pracovníci vstupovali do terénu práve kvôli stigme týchto žien, aj napriek tomu sa pred nimi mnohokrát tieto ženy snažili vymedziť voči ostatným dievčatám, ktoré boli označené tou istou stigmou – prostitútky/sexworkerky. Atmosféra na ulici v mojom výskumnom teréne bola medzi dievčatami založená skôr na konkurencii ako na lojalite. Samozrejme, záležalo aj na období, niekedy sa pár dievčat spojilo, aby sa navzájom chránili, ale väčšinou išla na ulicu každá sama za seba. Niektoré dievčatá mali na ulici kamarátky, s ktorými postávali a krátili si čas čakáním na zákazníka. Vytvárali sa tam skupinky, ktoré sa spolu kamarátili viac a niektoré dievčatá dokonca veľakrát vypomohli jedna druhej, keď potrebovali napríklad niekde prespať. Terénni pracovníci ale neradi priznávali, že by sa v teréne dievčatá nepostavili jedna za druhú.

Napätie medzi dievčatami sa často zvyšovalo v závislosti od aktuálnej finančnej situácie, alebo inak povedané na tom, ako išiel biznis. Carla de Meis (2002) vo svojom výskume výstižne opisuje, že prostredie ulice je miesto, kde je podozrenie hlavná emócia, a tieto dievčatá sú subjekty bez skupiny. Vymedzovanie sa voči skupine bolo vidieť jednak z výpovedí o sebe navzájom, či už išlo o záležitosti obliekania, drog, ceny za sexuálne služby či dokonca zvládanie roli matky. No na druhej strane išlo aj o fyzické - priestorové vymedzenie terénu, kde kto v teréne stál.

Robili sme v teréne naše posledné kolečko, no nikoho sme už nestretli. Až úplne nakoniec sme zase stretli Dášu. Rozhodli sme sa trochu sa pri nej zastaviť, no dnes skutočne nemala najlepšiu náladu. Krúžila okolo nás vo vysokých topánkach, nadávala a sťažovala sa. Terénnym pracovníkom už došli slová, no Dáša sa nedala zastaviť. Povedala, že zarobila iba 10 eur a tak nervózne krúžila a kývala na každé auto, ktoré prešlo okolo. „Kývam tu na každého jak “piča“ a oni (osoby v autách) neviem, či sú jebnutí“ Bola úplne vyvedená z miery. Povedala, že naschvál sa dneska obliekla takto (prvýkrát a naposledy som ju videla vo vysokých topánkach a sukni), aby mala zákazníkov a je to ešte horšie. „To tá v bielom, čo tu stojí, už má viac zarobené.“ Hana sa ju snažila upokojiť, že sa situácia zmení a pochválila ju, že je dnes pekne oblečená. Dáša sa nedala zastaviť. „Aj včera viacej zarobila jak ona. Ja by som mala viac zarobiť, keď som tak oblečená.“ Ale že už na to “sere“, že nabudúce príde špinavá a bude mať viac zákazníkov. Skúšali sme ju upokojiť, povedali sme jej, že je pred výplatami a možno zajtra to bude lepšie. Povedala, že nevie, čo bude robiť, lebo aj nájomné jej bude treba platiť... Potom jej tam pribrzdila skupinka mladých chlapcov, ale iba otvorili dvere a zasmiali sa. To ju ešte viac dopálilo. A začala im nadávať, že či si myslia, že sú “šráci“, keď majú mercedes.... O chvíľu prešlo okolo iné auto a ona na neho zakývala, ale potom spoznala vodiča a povedala: „No, s tým by som ani nešla, lebo ma minule ojebal.“ Takto situácia pokračovala, Dáša ďalej nadávala na zákazníkov a potom prešla na svojho partnera. Onedlho nato sa pri nás pristavil jeden priateľ iného dievčaťa. Keďže Dáša bola naštartovaná, začala aj na neho niečo kričať (bohužiaľ to bolo po rómsky, takže sme ničomu nerozumeli). Zrazu sa ale otočila k nám

a hovorí: „No nie, čo toto decko všade vláčia. To ja keď nemám kde bývať, tak dám decko do decáku. Nech má teplo, hygienu...“ Potom ešte dodala: “Ta kokot do mňa, hlavne nech sa decko má dobre.“ O pár sekúnd sa otočila a nahnevane odišla...(Terénny denník)

Philippe Bourgois a Jeff Schonberg vo svojom článku *Intimate Apartheid* (2007) popisujú, ako sa medzi skupinou drogovovo závislých bezdomovcov v Kalifornii odhaľujú hierarchické medziľudské vzťahy napriek tomu, že všetci zdieľajú fyzickú závislosť na heroíne a žijú v rovnakých chudobných podmienkach. Autori prichádzajú s konceptom etnického habitusu, aby pochopili, ako rozdiely vo farbe pleti nútia cez každodennú interakciu týchto dvoch skupín produkovať niečo, čo autori nazývajú *intimate apartheid*.

Ako som spomenula v mojej prvej kapitole, v prostredí ulice, kde som vykonávala svoj terénny výskum, vystupovali na ulici ženy slovenskej a maďarskej národnosti, ale veľkú skupinu tvorili hlavne ženy z rómskeho etnika. Nepozorovala som žiadne napätie medzi Rómkami a Slovenkami. Dievčatá slovenského pôvodu síce väčšinou nepostávali na miestach spoločne s rómskymi, ale v teréne som registrovala, že spolu občas komunikujú. Nešlo tu o žiadne kamarátske vzťahy, ale v podstate sa akceptovali. Rómske ženy sa ale dosť vymedzovali voči ženám z Maďarska. Nielen vo svojich výpovediach, ale aj priestorovo. Maďarčky mali presné miesto, kde postávali, a nikdy sme ich nestretli na miestach, kde postávali rómske či slovenské klientky organizácie. Samozrejme, netreba zabúdať na veľkú jazykovú bariéru, ktorá mohla spôsobiť, že sú Maďarčky vystrčené na jedno miesto.

Počas niektorých období, hlavne v lete, vraj chodí do terénu viac maďarských dievčat. Ja som ale stretla počas terénu vždy maximálne dve. Maďarčky začali do terénu vstupovať pred niekoľkými rokmi a stálym ženám v teréne tak kradli prácu. Tým sa konkurencia v teréne zvyšovala. Maďarské dievčatá priniesli do terénu aj trochu iný štýl, pretože chodili na ulicu oblečené veľmi vyzývavo a aj tým odoberali zákazníkov stálym dievčatám. Ja sama som nemala veľkú šancu odpozorovať túto situáciu v teréne, pretože sa obnažené maďarské sexworkerky vyskytovali v teréne hlavne počas letných mesiacov. Tak či onak, maďarské dievčatá, aj v ich neprítomnosti, slúžili niektorým klientkam organizácie na utvrdzovanie svojej pozície v teréne.

Nela sa nám v teréne znova sťažovala na policajtov, ktorí ju nenechajú pracovať a dali je zase pokutu za pohoršovanie. Na svoju obranu spustila „keby, že tam stojím holá alebo v krátkej sukni, jak tie Maďarky chodili, tak nepoviem nič, ale takto...“ (Terénny denník)

Niekoľkokrát som na ulici stretla dievčatá, ktoré už na ulici nepracovali a zvolili si iný spôsob, akým ponúkať sexuálne služby. Väčšinou sa nikdy veľmi pochvalne o iných ženách z ulice nevyjadrovali. Terénni pracovníci predtým mnou párkrát spomenuli skupinu dievčat, ktorá si na ulici zarobila pekné peniaze, a potom prešla na iný level ponúkajú týchto služieb. Občas sa prevážali v aute po ulici a vysmievali sa z iných žien, ktoré tam stáli. Vanesa z môjho nasledujúceho prípadu bola jednou z nich.

Prechádzali sme v teréne náš posledný okruh a už sme boli na odchode, keď sme stretli Vanesu. Ja som ju stretla v teréne prvýkrát, no terénni pracovníci ju poznali, hoci do terénu už veľmi nechodí. Ponúkli sme jej kondómy, ktoré si zobrala, pričom si vypýtala tie v krabičke. Spýtali sme sa jej, ako to ide a či nie sú problémy s policajtmí, pretože sa nám na nich dievčatá dnes dosť sťažovali. Vanesa nám vysvetlila, že to záleží od policajtov, niektorí nerobia problémy a niektorí áno. No dodala, že veľakrát robia chybu aj dievčatá na ulici. Keď je k nej vraj policajt slušný, tak ona je slušná. No keď jej začnú nadávať alebo ju ohrozovať, tak ona vie, čo si k nej môžu a čo nemôžu dovoliť. Keď jej policajti nadávajú, tak si zapne telefón a udá ich. Vraj niektoré dievčatá, keď od nich policajt chce 20-30 eur, tak ony mu ich dajú. A ešte im k tomu spravia „fajku“. Majú od nich pokoj a môžu stáť na ulici.....Tému policajtov o chvíľu opustila a začala ďalej upozorňovať na niektoré dievčatá z ulice. Vanesa vraj platí podnájom a ešte k tomu platí malej škôlku a vôbec sa nesťažuje. Nedostáva vraj žiadne prídavky ani ona, ani jej priateľ nič nedostáva. „Niektoré dievčatá tu stoja od rána do večera a stále nemajú peniaze, pretože všetky minú na drogy.“ Nadávanie sa začalo stupňovať a povedala, že ich vôbec nechápe... Michal sa jej snažil vysvetliť, že nie každý je v rovnakej situácii. Ona sa ale nedala zastaviť a menovite spomenula jedno z dievčat, ktoré tu vraj stojí celý deň a nikdy nemá peniaze.

Dokonca, že niektoré dievčatá idú aj za 10 eur, čo jej prišlo strašne málo. (Terénny denník)

Keď sme si dávali v teréne na chvíľku prestávku pri obchode, stretli sme jednu z bývalých klientok organizácie. Išla práve z jednej práce do druhej. Pozdravila sa s terénnymi pracovníčkami a dala si pri nás cigaretu. Po tom, ako sa nám pochválila, že sa má dobré a oboznámila nás s novinkami vo svojom živote, spýtala sa nás s trochu pohľadavým výrazom v tvári: „A chce sa vám tu ešte chodiť? Za tými?“ (Terénny denník)

Posledná téma, ktorá bola používaná na manifestáciu svojej pozície a oddelenia seba od iných, bola rola matky, resp. hodnotenie schopností iných vychovávať svoje deti. Zaujímavé ale bolo, že to bola aj téma, ktorá dokázala dievčatá spojiť a prinútiť jednu druhej si vypomôcť. Tému materstva ale podrobnejšie rozoberiem v poslednej kapitole. Ďalšou situáciou, kedy sa dievčatá dokázali spojiť, bolo nadávanie na spoločného nepriateľa - políciu, alebo keď sa v teréne vyskytol agresívny či problémový klient, dievčatá sa na to zvykli upozorniť.

Dievčatá sa teda často vymedzili voči ostatným ženám, aby poukázali terénnym pracovníkom, že ony sú iné ako tie druhé. Kvôli tomu, že sú všetky poznačené tou istou stigmu, majú potrebu ukázať, že aj medzi nimi sú veľké rozdiely. Aj samotní terénni pracovníci pracovali s vymedzovaním počas svojej práce. Všetci terénni pracovníci si totiž rovnako vymedzovali jednu skupinu voči druhej. Je celkom pochopiteľné, že terénni pracovníci mali v teréne nejakú obľúbenú klientku či klienta. Dokonca sa mi jedna z terénnych pracovníčok priznala, že sa raz pri jednej svojej obľúbenej klientke v teréne rozplakala, pretože bola taká dojatá jej príbehom. V teréne pre mňa ale nastal zaujímavý prípad, keď, ako popisujem v podkapitole dôvery, klientka si od terénnej pracovníčky vypýtala čisté ihly. Lucia ostala vtedy veľmi zaskočená. S touto informáciou som ale konfrontovala iného terénneho pracovníka Tomáša. Ten túto informáciu jednoznačne odmietol s tým, že som si toto dievča musela s niekým pomýliť. Bohužiaľ aj Petra mi túto informáciu potvrdila. Tu sa mi ukazuje, že aj terénni pracovníci majú nastavenú pozíciu dievčat v teréne a rovnako vymedzujú jednu skupinu od druhej. Je pre nich preto

prekvapením, a možno občas aj sklamaním, že klientka nezapadá do skupiny, do ktorej si ju oni zadelili.

2.5. Záver kapitoly

Na začiatku tejto kapitoly som si položila otázku: Prečo je práve dôvera/autorita/vymedzovanie v tomto prostredí podstatná/é pre udržiavanie si pozícií? Stigmatizovaní a zasvätení spolu existujú v silne stigmatizovanom prostredí ulice známej ponúkaním sexuálnych služieb. Získať a hlavne udržiavať si dôveru svojich klientov je pre terénnych pracovníkov najpodstatnejšia úloha, pretože bez nej by nemohli vykonávať svoju prácu. Napriek tomu, že klientky túto dôveru voči terénnym pracovníkom pociťujú, každá klientka si sama určuje, čo v tomto dôvernom vzťahu bude preberať a čo si nechá pre seba. Autorita je spôsob, akým sú terénni pracovníci vnímaní svojimi klientkami. Hoci sú vnímaní skôr ako zasvätená autorita, mnohokrát tieto ženy samy potrebujú obhájiť svoje tvrdenia pred touto autoritou inou rovnako silnou autoritou. Posledná kategória vymedzovania dáva možnosť klientkam tejto organizácie udržiavať si napriek stigme prostitúcie o sebe kladný obraz a vymedzovať sa voči tým, o ktorých ony samy nemajú najlepšiu mienku.

Takto rozobraté pozície terénnych pracovníkov a žien pracujúcich v pouličnom sexbiznise nám v nasledujúcej kapitole pomôžu pochopiť, s akým cieľom sa terénni pracovníci do terénu púšťajú, a ako je táto snaha v tomto prostredí prijímaná.

3. IMPERATÍV ZDRAVIA

Témou tejto diplomovej práce sú interakcie medzi mimovládnu organizáciou a ženami pracujúcimi v pouličnom sexbiznise, a preto sa budem venovať v tejto kapitole dôležitosť kategórie zdravia ako významného štartéra a udržiavateľa týchto interakcií. Téma zdravia totiž priviedla do terénu mňa samotnú ako výskumníčku, mimovládnu organizáciu, ale privádza sem aj záujem odborníkov, širokej verejnosti a štátu. Mojm cieľom v tejto kapitole je ukázať, ako sa problematika zdravia konceptualizuje a praktizuje v prostredí pouličného sexbiznisu v rámci terénnej sociálnej práce.

V prvých dvoch podkapitolách tejto práce budem preto hľadať odpoveď na otázku: Ako sa problematika zdravia dostáva a implementuje do prostredia sexbiznisu v rámci terénnej práce? Aby som si mohla zodpovedať na túto otázku, rozhodla som sa použiť koncept biomoci Michela Foucaulta. Na základe tohto konceptu môžeme sledovať, ako autorita vo forme mimovládnej organizácie vstupuje do prostredia sexbiznisu a používaním stratégie znižovania rizík sa tak uplatňuje biomoc v tomto prostredí. Táto stratégia má zabezpečiť a dohliadať na zdravotnú stránku ohrozenej skupiny sexworkerov, čo bude mať ale vplyv na spoločnosť celkovo. Tento prístup vníma zdravie ako právo, ale na druhej strane prítomnosť rizík posúva zdravie do kategórie povinností. Riziká, ktoré sú s touto prácou spojené a zvýrazňované, majú vplývať na jednotlivcov tak, aby sa oni sami snažili znižovať riziká spojené s prácou v sexbiznise. V druhej podkapitole prejdem už ku konkrétnemu použitiu pracovnému prístupu znižovania rizík v organizácii. Popíšem, ako sa s týmto prístupom pracuje v mimovládnej organizácii a v teréne s ich klientkami.

V mojej poslednej podkapitole sa zameriam na hľadanie odpovede na moju druhú otázku: Čo sa deje so zvolenou technikou znižovania rizík počas interakcií medzi terénnymi pracovníkmi a ženami pracujúcimi v sexbiznise? Na konkrétnom príklade distribúcie kondómov poukážem, ako sa tento prístup v sex biznise premieňa z teórie do praxe.

3.1. Koncept biomoci v prostredí sex biznisu

Michel Foucault (1999) v *Dejinách sexuality* popisuje, že v priebehu 18. storočia sa udiala spoločenská zmena a moc založená na rozhodnutí „udelit' smrť či nechať žiť“ bola nahradená mocou definovanou rozhodnutím „udelit' život či nechať zomrieť“. Túto moc nad životom označuje pojmom biomoc, ktorá sa rozvíjala v dvoch formách, ktoré sa postupne prepojili, aby vytvorili jednu všeobecnú teóriu. Prvú formu, ktorú Foucault nazýva anatomo-politika ľudského tela, rozoberá už vo svojom diele *Dozerať a trestať* (2000). Táto forma moci sa sústreďuje na telo ako na stroj, na jeho výcvik, zvyšovanie jeho schopností, na súbežný rast jeho užitočnosti a poslušnosti. V centre tejto moci je jednotlivec a disciplína tela sa zabezpečuje v školách, kasárňach, internátoch, dielňach atď. Druhá forma, ktorá sa sformovala o niečo neskôr, sa sústredila na telo ako na priestor. Telo, prestúpené mechanikou živého a slúžiace ako podklad biologických procesov: plodnosť, pôrodnosť, úmrtnosť, zdravotný stav, dĺžka trvania života, dlhovekosť so všetkými podmienkami, ktoré na ňu môžu mať vplyv. Človek už nebol viac podmanený iba v jeho individuálnej singularite, ale začal byť kontrolovaný ako vzor populácie živých bytostí. Populácia ako nerozdeliteľná entita je nový subjekt biopolitiky suverenity. V ére biomoci „nastala exploze rozmanitých a početných technik, ktoré majú zajistiť podrobení tela a kontrolu populace.“ (Foucault 1999, 163)

Biomoc, ako navrhujú Rabinow a Rose (2003), označuje rovinu skutočností, ktorá so sebou nesie minimálne nasledujúce prvky: skupina autorít a odborníkov sa považuje za spôsobilých hovoriť pravdu; stratégie pre zásahy kolektívnej existencie v mene života a zdravia; a spôsoby subjektifikácie, v ktorých jednotlivci pracujú na sebe samých v mene individuálneho alebo kolektívneho života či zdravia. Cez takto stanovené prvky biomoci sa potom môžeme lepšie pozrieť a odpovedať si na časť mojej prvej otázky: ako sa zdravie dostáva a implementuje do prostredia pouličného sexbiznisu. V nasledujúcom texte budem analyzovať všetky tri stanovené prvky biomoci vo vzťahu k mimovládnym organizáciám, ktoré sa zameriavajú na ľudí pracujúcich v sexbiznise.

Skupina autorít a odborníkov sa považuje za spôsobilých hovoriť pravdu

Mimovládna organizácia vstupuje do prostredia pouličného sexbiznisu, kde prináša poznatky o znižovaní rizík spojených s prácou v sexbiznise, ponúka zdravotné a sociálne poradenstvo a distribuuje materiál pre bezpečný sex. Je to skupina terénnych sociálnych

pracovníkov, ktorí prešli štúdiom a školeniami o problematike sexbiznisu. Aktívne sa zaujímajú o túto tému a o ľudí, ktorí si zarábajú ponúkaním sexuálnych služieb. Skupina terénnych pracovníkov spoločne vystupuje pod jednotným názvom mimovládnej organizácie a spoločne ako skupina odborníkov prinášajú do terénu "pravdu". Mimovládne organizácie sú rovnako držiteľmi moci. Ako tvrdí Foucault, moc je rozptýlená po celej spoločnosti ako sieť vzťahov či strategické mocenské pole. Štát nie je jediný určovateľ cieľov a držiteľ moci. (Foucault 1999; Ticktin 2006) Mimovládne organizácie sú často idealizované ako organizácie, prostredníctvom ktorých ľudia pomáhajú druhým z iných príčin, ako sú profit alebo politika. Tieto organizácie sa ale nemôžu vylúčiť z politického pôsobenia, práve naopak, sú súčasťou procesu, ktorý je schopný pretvárať štát a spoločnosť. (Fisher 1997) Výrazný efekt vládnutia je práve v procese depolitizácie alebo presunu k neviditeľnej prítomnosti štátu. To sa deje cez rozšírenie disciplinárnych kapacít v inštitúciách, ktoré poskytujú technické intervencie, a ktoré sa prezentujú ako objektívne a apolitické cez svoju vedeckú a odbornú podstatu. (Misra 2006)

Biomoc operuje vo forme rozmanitých vládnych a administratívnych mechanizmov, ale aj v mimovládnom a neziskovom sektore. S pomocou akej autority sa biomoc do prostredia sexbiznisu dostáva, záleží aj na tom, ako sa samotný štát stavia k otázkam prostitúcie či sexbiznisu. V krajinách, kde je totiž práca v sexbiznise konceptualizovaná ako legálny zdroj zarábania peňazí, štát a jeho mechanizmy vládnutia musia vytvoriť a zabezpečiť dodržiavanie práv týchto ľudí. No na druhej strane, keď je práca v sexbiznise opatrená zákone, musia sexworkeri prijať nielen tieto práva, ale aj mnohé povinnosti. Mnohé krajiny ako Maďarsko či Grécko preto do svojich zákonov zaradili povinné a časté zdravotné prehliadky pre ľudí, ktorí sa chcú legálne živiť touto prácou. V tomto prípade vystupuje biomoc vo svojej najzreteľnejšej forme. Prostredníctvom zákonov o práci v sexbiznise môžeme sledovať, ako moc nielen kontroluje, ale dokonca aj trestá nedodržiavanie týchto zákonov. V iných krajinách ako je napríklad Nemecko a Holandsko, kde je práca v sexbiznise rovnako legálnym zdrojom zarábania peňazí, sa od pravidelných lekárskeho prehliadok už upustilo. Každá z týchto krajín si ale vytvára svoje vlastné stratégie a zákony, ako kontrolovať nielen zdravotnú, ale aj finančnú stránku sexbiznisu. Občianske združenie Odyseus popísalo päť rôznych právnych úprav práce v sexbiznise, ktoré vystihujú súčasnú situáciu v sexbiznise v rámci EU. Situácia v rôznych štátoch by sa dala zaradiť do jednej z tejto formy: prohibícia, abolícia, regulácia, dekriminalizácia a neexistencia zákona. Ani jedna z týchto foriem nie je rovnaká v dvoch

štátoch. (Odyssey; Services4sexworkers) Aký postoj zaujme k otázkam sexbiznisu samotný štát, nemení nič na tom, že sa nevzdáva svojej kontrolujúcej roly. Túto rolu napĺňa prostredníctvom svojich vlastných vládnych a administratívnych inštitúcií, alebo ponecháva túto oblasť mimovládny organizáciám a ich kontrole. Ako veľmi sa štát zapája do kontroly situácie v sexbiznise záleží na viacerých faktoroch ako napríklad: koľko ľudí je do tejto činnosti zapojených, súčasná situácia obchodovania s ľuďmi, alebo či ide o skupinu ohrozenú a šíriacu vírus HIV.

Na Slovensku, kde som vykonávala svoj terénny výskum, neexistuje explicitná zákonná úprava práce v sexbiznise. Práca v sexbiznise je upravená iba v miestnej legislatívnej úprave. Takéto úpravy sexbiznis nijakým spôsobom nerozoznávajú, ale skôr ho pokutujú a trestajú, čo je zabezpečované vo forme prítomnosti polície. V tomto prostredí vystupuje teda mimovládna organizácia ako jediná z autorít, ktorá sem prináša "pravdy" týkajúce sa zdravotných a sociálnych záležitostí priamo medzi tieto ženy na ulicu. To ale ešte neznamená, že sa štát od tejto iniciatívy úplne dištancuje. Financovanie mimovládnych organizácií je asi tým najzreteľnejším nástrojom toho, ako štát bez prítomnosti svojich kontrolných orgánov v teréne môže kontrolovať a dohliadať na situáciu v sexbiznise. Tým, že mimovládny organizáciám poskytne finančnú dotáciu, ich zaviazuje ku kontrole použitia týchto finančných zdrojov a vytvoreniu štatistík a správ zo svojej práce. Podľa Petry zo združenia, kde som vykonávala svoj výskum, sú ich štatistiky jediné, ktoré mapujú situáciu medzi injekčnými užívateľmi drog a ľuďmi pracujúcimi v sexbiznise v tomto regióne. Ich štatistiky a správy z prostredia sexbiznisu sú prístupné všetkým ich sponzorom a finančným prispievateľom.

Správy a štatistiky mimovládnej organizácie poslúžia nielen na kontrolu využitých financií, ale aj na kontrolu práce mimovládnej organizácie a situácie v sexbiznise. Za posledné roky pochádzali financie na celý chod tejto organizácie z finančných zdrojov Úradu vlády, Ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny a v ostatných rokoch veľká časť peňazí prúdi z rôznych nadácií.

Získavanie financií pre organizáciu, ktorá sa zaoberá skupinou užívateľov drog a ľudí pracujúcich v sexbiznise, je poznačené aj spoločenskou neprijateľnosťou týchto dvoch skupín. Situácia financovania týchto organizácií sa mení každý rok a organizácie bojujú o finančné príspevky. Financovanie takýchto mimovládnych organizácií je poznačené aktuálnosťou problému a témy. Takáto situácia je aj vo financovaní výskumov v oblasti sexbiznisu. Rochelle

Dalla (2000) upozorňuje, že množstvo vedeckých výskumov sa musí kvôli získaniu vládnych finančných zdrojov zamerať v tejto oblasti na problém užívania drog a závislosti, či rizikového správania v súvislosti s prenosom HIV. Musia sa teda zaoberať aktuálnymi problémami v tejto oblasti, inak majú iba malú šancu získať pre svoj výskum grant. Ako ukážem na príklade organizácie DaS, organizácia zvyčajne vo svojich cieľoch hlavne zvyšovanie informovanosti o HIV a iných sexuálne pohlavných chorobách, čím prispieva k znižovaniu prenosu týchto chorôb. V skutočnosti sa pod prácou mimovládnej organizácie často skrýva niečo iné ako "len" zdravotná stránka. Zdravotný aspekt ale musí byť v organizácii zvýraznený kvôli zabezpečeniu financií. Akým prístupom si mimovládna organizácia vyjednáva finančné zdroje pre svoju prácu, objasním v nasledujúcom texte, kde preberiem ďalší prvok biomoci.

Stratégie pre zásahy kolektívnej existencie v mene života a zdravia

Mimovládna organizácia DaS vo svojej práci využíva prístup znižovania rizík. Prístup znižovania rizík sa začína objavovať na konci 80. rokov 20. storočia ako odpoveď verejného zdravotníctva na šírenie vírusu HIV a injekčné užívanie drog. (Cusick 2005) Objavenie vírusu HIV v polovici 70. rokov 20. storočia v USA spôsobilo, že si tento vírus získal globálnu pozornosť, pretože sa vírus začal pomaly šíriť na všetky kontinenty. (AVERT) Práve globálna hrozba nákazy vírusom HIV má za následok umocnenie biomoci v oblastiach, ktoré sa považujú za najviac ohrozené, či spôsobujú šírenie tohto vírusu. Kvôli veľkosti tejto hrozby museli byť vytvorené nové prístupy a stratégie, ktorými bude biomoc prenikať aj na miesta, ktoré ostávali predtým mimo záujmu. Opúšťa sa teda od represívnych stratégií potlačovania sexbiznisu a užívania drog, alebo sa aspoň dopĺňajú o nové prístupy, ktoré sa zameriavajú na prevenciu a znižovanie rizík.

Prístup znižovania rizík začal byť preberaný i organizáciami, ktoré sa zaoberajú osobami zapojenými do sexbiznisu. (Cusick 2005) Tento prístup sa teda stal stratégiou na ochranu zdravia užívateľov drog a sex workerov, no na druhej sa stal stratégiou, ktorá má zabezpečiť zníženie šírenia tohto vírusu v celkovej spoločnosti.

Kritická povaha HIV/AIDS nespočíva len vo veľkosti utrpenia, ktoré spôsobuje, ale aj ako: priťahuje pozornosť štátu; produkuje nové komunity a politických aktérov; vytvára spojenia medzi lokálnymi a globálnymi komunitami; prináša marginalizované skupiny do priestoru verejného zdravotníctva a rozvoja; otvára otázky o kultúrnych i morálnych kódexoch

a myšlienkach tradície, ktoré zahŕňajú ideály manželstva a rodiny. (Misra 2006) Vírus HIV začal byť aktívnou hrozbou aj v krajinách, v ktorých jeho výskyt nebol ešte zmapovaný. Stacy Leigh Pigg ukazuje vo svojom článku *Languages of Sex and AIDS in Nepal* (2001), ako sa v 90. rokoch vytvorilo o očakávanej epidémii HIV v Nepále verejné povedomie neskutočných rozmerov. V tom čase bola choroba AIDS v Nepále relatívne nepoznaná, ale stala sa mimoriadne závažná, kvôli organizovanému snaženiu prevencie z roku 1990. Všetka energia sa sústredila na prevenciu a znižovanie rizík spojených s prenosom tohto vírusu.

Ako sa štát zapojí do prevencie, či do riešenia situácie prenosu HIV, záleží na konkrétnej situácii v danej krajine. Kavita Misra uvádza, že HIV sa stalo kritickou udalosťou v histórii modernej Indie. Popisuje, ako sú štát, mimovládne organizácie a iní zahraniční aktéri nútení spolupracovať pri zažehnaní tejto krízy. Slovensko je jednou z krajín s najmenším výskytom vírusu HIV na počet obyvateľstva. Správa Úradu verejného zdravotníctva totiž poukazuje nato, že od roku 1985 do roku 2013 bolo zaregistrovaných 483 HIV prípadov infekcie u občanov Slovenskej republiky. (UVZSR 2013) V prostredí Slovenska je vírus HIV stále pod kontrolou, preto sa investujú peniaze hlavne do podpory prevencie. Štát nie je nútený riešiť krízovú situáciu a tak byť tlačенý k tomu, aby viac spolupracoval s mimovládnymi organizáciami.

Všetky mimovládne organizácie, ktoré pôsobia v prostredí sexbiznisu na Slovensku si za svoj cieľ a poslanie dávajú znižovanie prenosu HIV a iných sexuálne prenosných chorôb u injekčných užívateľov drog a ľudí pracujúcich v sexbiznise. Dôležitým bodom, ale je, že vírus HIV priniesol do slovenského prostredia, nie len prevenciu pred týmto vírusom samotným, ale aj aktívny záujem o zdravie ľudí v sexbiznise. Záujem nielen o znižovanie zdravotných rizík, ale aj ďalších rizík, ktoré sú spojené s prácou v sexbiznise. A čo viac, aj záujem o týchto ľudí ako o marginalizovanú skupinu vo všeobecnosti.

Spôsoby subjektifikácie, v ktorých jednotlivci pracujú na sebe samých v mene individuálneho alebo kolektívneho života či zdravia

Terénna práca a zvolený pracovný prístup znižovania rizík vytvorili mimovládnej organizácii priestor, prostredníctvom ktorého môžu vplývať na jednotlivcov tak, aby sa oni sami snažili znižovať riziká spojené s prácou v sexbiznise. Aby sa títo ľudia aktívne zaujímali o ochranu svojho zdravia. Zdravie je totiž v mimovládnych organizáciách chápané

ako základné ľudské právo. Stotožňujú sa teda s definíciou zdravia Svetovej zdravotníckej organizácie:

„Zdravie je stav úplnej telesnej, duševnej a sociálnej pohody a nie len neprítomnosť choroby alebo postihnutia. Právo na rozvoj, ochranu a obnovu zdravia patrí medzi základné ľudské práva. Každý bez ohľadu na rasu, náboženstvo, politické presvedčenie, ekonomický a sociálny status má právo na požívanie najvyššie dosiahnuteľnej úrovne a kvality zdravia. Zdravie patrí medzi základné ľudské práva všetkých ľudí na svete.“ (WHO SR)

Michel Foucault tvrdí, že právo na život, na telo, na zdravie, na šťastie, na uspokojenie potrieb, právo nájsť bez utlačovania či odcudzenia to, čím človek je, a všetko, čím by mohol byť, sa stalo nástrojom výkonu moci. Bol ale vytvorený ideál práv, na ktoré má mať nárok každý človek. Foucault nás ale vo svojom diele *Power/Knowledge* (1980) upozorňuje na ďalšiu dôležitú zmenu, že zdravie v našej spoločnosti nie je iba právo, ale aj povinnosť a cieľ: „Imperatív zdravia: súčasne povinnosť každého a cieľ pre všetkých.“ (Foucault 1980, 170) Zuzana Parusniková vo svojej eseji zdôrazňuje, že zdravie bolo pre človeka vždy dôležitou hodnotou, ale v dnešnej spoločnosti naberá nový význam. Stáva sa morálnou povinnosťou civilizovaného jedinca a dochádza k uctievaniu kultu zdravia. (Parusniková 2000) Zdravie ako povinnosť je uvalená na každého člena spoločnosti cez riziká, ktorých nerespektovanie môže znamenať hrozbu pre jeho osobu, ale aj pre jeho rodinu a celkovú spoločnosť. Biomoc privádza oblasť života do oblasti kalkulácií. (Foucault 1999; Misra 2006) Kalkulácie charakterizujú rizikovú spoločnosť, kde je rozhodovanie založené na informovanej voľbe o budúcich stratách a výhodách. V našej spoločnosti sú informácie a vedomosti odborníkov previazané so štruktúrami rozhodovania a podstúpenia rizika. (Misra 2006; Parusniková 2000)

Pojem riziková spoločnosť privádza do sociálnych vied nemecký sociológ Ulrich Beck a tento koncept rozoberá bližšie v knihe *Riziková spoločnosť* (2004). Beck definoval riziko ako systematický spôsob riešenia nebezpečenstiev a neistôt, ktoré sú vyvolané a predstavené modernizáciou samotnou. Považujem za zaujímavé pozrieť sa na to, ako rizikovú spoločnosť a biomoc prepojila vo svojom článku *Biomoc a kult zdravia* česká filozofka Zuzana Parusniková (2000). Parusniková zhrňuje, že počas 70. rokov 20. storočia silnejú neoliberalistické vplyvy a kritika opatrovateľského štátu. Takýto štát totiž zbavuje jednotlivca

autonómie a slobody rozhodovať aktívne o svojom živote. Autorka ďalej upozorňuje na to, že hoci táto riziková spoločnosť presadzuje splnomocnenie jednotlivca v otázkach utvárania jeho vlastného života, voľba pre zdravie je už automaticky predpokladaná. Riziká sú uvalené na každého jedinca a on sám sa musí chopiť vlády a moci nad sebou samým. Ako sa týmto rizikám vyhnúť, či ako sa proti nim poistiť. „Riziková spoločnosť pestuje kultúru ochrany proti rizikám a rozvíja rôzne stratégie systematickej predetekcie a prevencie.“ (Parusniková 2000, 136) Autorka ďalej vo svojom článku píše, že hoci hlavné slovo v rozhodovaní dáva riziková spoločnosť samotnému človeku, to ešte neznamená, že éra biomoci zanikla. Práve naopak, vytvorili sa nové siete disciplíny a došlo k rozvinutiu ich rafinovanejších foriem. Tým, že sa štát vzdal svojej opatrovateľskej role ešte neznamená, že sa vzdáva svojej role kontrolujúcej, disciplinujúcej alebo dohliadajúcej. Podľa Parusnikovej dokonca ani reakcie na hrozby a riziká nie sú podľa foucaultovského pohľadu slobodnou voľbou a premysleným zámerom autonómneho subjektu, ale súčasťou disciplinárnej technológie moci – sebadisciplíny. Disciplíny existujú stále, len sú menej viditeľné ako v minulosti. (Parusniková 2000) Foucault neznevažoval vládu biomoci, pretože bezpochyby priniesla ohromné zlepšenie životných podmienok a zdravotného stavu celkovej populácie. No na druhej strane je toto zlepšenie vykompenzované práve poslušnosťou. (Foucault 1999; Parusniková 2000)

Riziková spoločnosť rozvíja kultúru ochrany a prevencie proti rizikám. V prostredí sexbiznisu môžeme sledovať, ako prebieha tento proces na základe rizika prenosu HIV. Ulrich Beck vo svojej knihe *Riziková spoločnosť* (2004) upozorňuje, že v rizikovej spoločnosti už nejde o riziká spojené s priemyselnými podnikmi alebo konkrétnymi povolaniami – teda niečo, čo môžeme ohraničiť lokálne, alebo s prihliadnutím k špecifickým skupinám. Riziková spoločnosť v sebe obsahuje tendenciu globalizácie, ktorá zahŕňa produkciu aj reprodukciu, presahuje štátne hranice a v tom zmysle vedie k vzniku nadnárodných a triedne nešpecifikovaných hrozieb s novou sociálnou a politickou dynamikou.

V tejto podkapitole som sa snažila odpovedať na časť mojej prvej otázky: Ako sa problematika zdravia dostáva a implementuje do prostredia sexbiznisu v rámci terénnej práce? Skupina terénnych pracovníkov sa pod záštitou mimovládnej organizácie dostáva do prostredia sexbiznisu, ktoré sa zdá byť ignorované vládnymi inštitúciami. Mimovládne organizácie sa teda vyberajú do ulíc zabezpečovať a dohliadať na zdravotný aspekt sexbiznisu.

Zvyšujúci sa prenos vírusu HIV priniesol do tohto prostredia iné stratégie, aké môžu vplývať na zdravotnú stránku svojich klientov. Pomenovanie a prítomnosť rizík ma vplývať na jednotlivcov tak, aby sa oni sami snažili znižovať riziká spojené s prácou v sexbiznise. Takýmto spôsobom sa môže na jednej strane zabezpečovať zdravotná stránka jednotlivcov a na druhej strane sa môže dohliadať na zdravie populácie.

3.2. Znižovanie rizík ako jedna zo stratégií biomoci

V tejto podkapitole v prvom rade objasním proces, ako sa dostal prístup znižovania rizík do organizácie DaS. A následne ukážem, ako sa prístup využíva počas terénnej práce mimovládnej organizácie.

Mimovládna organizácia vznikla ako súčasť pracoviska, ktoré bolo zamerané na liečbu drogových závislostí. Prístup znižovania rizík bol tomuto pracovisku predstavený inou mimovládnu organizáciou, ktorá už tento prístup vo svojej práci s užívateľmi drog používala. Jedna zo zakladajúcich členiek organizácie vidí v tomto prístupe možnosť pracovať s užívateľmi iným spôsobom. Liečba v tradičnom ponímaní podľa jej slov mnohokrát nebola úspešná. Vidí v tomto prístupe jeden z typov “mostov“, ktorý môže byť postavený ku klientovi. Rôzni ľudia podľa nej potrebujú rôzne mosty. Tento prístup im teda ponúkol nový rámec, v ktorom boli schopní zdôvodniť nový potrebný prístup k svojim klientom. (Výročná správa DaS) Organizácia teda prebratím tohto prístupu vytvorila priestor pre ľudí, ktorí ešte neboli pripravení sa liečiť, alebo to nechceli. Tento prístup má človeka informovať o rizikách, ktoré užívanie drog prináša a ukázať mu spôsob, akým tieto riziká minimalizovať. Ako som už spomenula v predchádzajúcej podkapitole, ide o naplňovanie práv človeka na zdravý a plnohodnotný život.

Hoci je prístup znižovania rizík viac spájaný so znižovaním rizík užívateľov drog, bol prijatý a je využívaný aj v organizáciách, ktoré pôsobia len v prostredí sexbiznisu. (Cusick 2005) Postupne aj organizácia DaS vyšla do terénu a pribrala k svojej práci ďalšiu zdravotne ohrozenú skupinu, a to sexworkerov. Do organizácie sa totiž zapojili študenti sociálnej práce, ktorí začali pomaly nahradzovať členov z centra drogových závislostí. A tu nastáva z môjho pohľadu zaujímavý posun, pretože k prevažujúcemu zdravotnému aspektu pripojili aspekt sociálny, ktorý, ako ukážem, častokrát prevažuje pri kontaktoch so sexworkermi.

Feministická aktivistka Melissa Farley vo svojom článku *Prostitution harms women even if indoors* (2005) porovnáva využívanie prístupu znižovania rizík v práci s injekčnými užívateľmi drog a prostitútkami. Farley vytýka prístupu znižovania rizík, že pokiaľ je tento systém aplikovaný na minimalizovanie rizík u injekčných užívateľov drog, zahŕňa tri komponenty: 1) minimalizovanie rizík (napríklad: používanie čistých ihlích, a tým zabránenie prenosu HIV); 2) znižovanie dopytu (napríklad: zabezpečenie rýchlej a prístupnej liečby závislosti); 3) znižovanie ponuky (napríklad: zastavenie drogových dílerov a priekupníkov s narkotikami). V prípade prostitúcie sú programy znižovania rizík zamerané iba na prvý komponent, teda na minimalizovanie rizík. Farley poukazuje na to, že tieto organizácie spisujú a vydávajú rôzne návody, ktorými by sa mali sexworkeri riadiť, aby minimalizovali riziká spojené s touto činnosťou. Prístup znižovania rizík by mal ale zahŕňať aj druhý a tretí komponent. Čiže opatrenia, ktoré by viedli k zníženiu dopytu po prostitúcii (napríklad: zadržanie stálych zákazníkov) a opatrenia na zníženie počtu žien v prostitúcii (napríklad: zabezpečiť to, čo ženy potrebujú, aby mohli uniknúť prostitúcii či sledovať hranice s kupliarmi a obchodníkmi s ľuďmi). (Farley 2005)

Organizácia DaS využíva prístup znižovania rizík tak pre injekčných užívateľov drog, ako aj pre osoby zapojené v sexbiznise. Je to ale skutočne rovnaký prístup? Terénni pracovníci vykonávali terénnu prax v prostredí ulice, kde tieto ženy pracovali. Ženy, pre ktoré bola táto práca jediným zdrojom príjmu, a preto sa v tomto prostredí často stretávali. Na druhej strane toto prostredie slúžilo ako prostredie pre stretávanie sa s ich ďalšou veľkou skupinou klientov, injekčnými užívateľmi drog. Málktorí z injekčných užívateľov drog sa v tomto prostredí zdržovali, pokiaľ tu neboli aj za účelom sexbiznisu. V teréne som stretávala aj injekčných užívateľov drog, ktorí nechodili do terénu až tak často, ale tieto kontakty boli väčšinou dlhšie. Užívatelia drog si väčšinou zobrali materiál na dlhšie obdobie. Celý proces výmeny materiálu bol zvyčajne sprevádzaný rozhovorom o súčasnej situácii klienta. Aké drogy momentálne užíva, ako sa cíti zdravotne a psychicky, až po vplyv drogovej závislosti na jeho rodinný a súkromný život. Celkovo by sa ale dalo zhrnúť, že sa téma vždy točila okolo drogovej závislosti. Naproti čomu pri kontaktoch so ženami živiacimi sa pouličným sexbiznisom, boli kontakty častejšie. Na druhej strane sa veľmi často netýkali ich práce v sexbiznise. Mimovládna organizácia prepája tieto dve skupiny v spoločnom programe, v ktorom si zvolili prístup znižovania rizík, ale tieto prístupy sú v praxi rozdielne.

V oblasti sexbiznisu sa prístup znižovania rizík zaoberá celou škálou rizík: od ochrany pred sexuálne prenosnými chorobami, cez násilie zo strany klientov, až po poradenstvo ako predchádzať sociálnemu vylúčeniu a diskriminácii. (ICRSE, Cusick 2005) No na druhej strane, ako ukážem v mojej ďalšej kapitole, bola prítomnosť terénnych pracovníkov využívaná aj z iných dôvodov. A tak dosť často prekračovala prístup znižovania rizík, ktorými sa terénna práca definovala. Kritika Melissa Farley by mohla byť v tomto zmysle pravdivá. Prístup znižovania rizík sa zaberá skutočne inými oblasťami, podľa toho akou skupinou sa zaoberá. V prípade sexbiznisu je ale smerovanie terénnej práce spoluvytvárané práve na základe interakcie medzi terénnymi pracovníkmi a ženami, ktoré na ulici pracujú.

Mnohé organizácie ako napríklad Rozkoš bez Rizika, ktoré pracujú so skupinou žien pracujúcich v sexbiznise, síce používajú mnoho zo zásad znižovania rizík, ale svoj prístup do tohto konceptu neškatuľkujú. Pretože ich aktivity a vzťahy s ich klientkami presahujú koncept prístupu znižovania rizík. Tento prístup je odlišný od projektu k projektu, a to hlavne v praxi jeho aplikovania. Nie je možné nekritický preberať prístup znižovania rizík bez toho, aby sa nezmenil a neprispôbil prostrediu, v ktorom bude uplatňovaný. Hoci je totiž diverzita medzi rôznymi typmi prostitúcie rozpoznávaná, môže byť práve similarita v rovnakých typoch prostitúcie chybné predpokladaná. (Dalla 2000) V roku 1980, keď sa do ulíc vybrali prvé tímy, zaujímali sa hlavne o prevenciu HIV a bezpečnejšieho sexu. Dnes sú služby týchto organizácií oveľa širšie a zabezpečujú od zdravotnej starostlivosti, cez poskytnutie ubytovania až po jazykové kurzy. (Cusick 2005) Organizácia Rozkoš bez Rizika, ktorá pôsobí v Českej republike, napríklad založila so svojimi klientkami divadelný súbor ako súčasť terapie pre ich klientky.

Mnohé organizácie vytvárajú svoje vlastné zoznamy a brožúrky, v ktorých vyzdvihujú praktické stratégie, ktoré majú napomôcť týmto ženám zmenšovať riziká spojené s touto prácou. Ide o veľmi pragmatický zoznam rád a tipov, zameraných hlavne na problematiku násilia a rizika nakazenia, od vhodného oblečenia, cez bezpečné sexuálne polohy, až po praktiky jednania s klientom či dohadovania služby a ceny.

„Boty vybierej tak, abys v nich mohla utíkat, nebo si je rychle sundat. Navíc dlouhé stání v botách s vysokým podpatkem ničí záda“ (Ulice)

„Před zákazníkem sa nikdy úplně nesvlékej, protože když Tě vyhodí z auta, zůstaneš nahá na ulici.“(Ulice)

„Všímej si zákazníků a nevybírej jen podle toho, kolik Ti nabídne peněz. Pokud Ti je jen trochu nesympatický nebo podezřelý, radši s ním nechod'. V žádnéj případe nenastupuj do auta, kde je více lidí.“ (Ulice)

„Kondom nasazujte vždy sama, nenechte to dělat klienta. Buďte opatrná, jsou klienti, kteří se snaží během sexu kondom sundat nebo roztrhnout. Kontrolujte si průběžně, zda je kondom na svém místě.“(Rozkoš bez Rizika)

Práce mimovládnych organizácií v prostredí sexbiznisu na Slovensku je poznačená hlavne tým, že v súčasnosti neexistuje ani jedna organizácia, ktorá by sa zamerala iba na osoby pracujúce v sexbiznise. Hoci je blízkosť užívateľov drog a sexworkerov veľká, každá skupina má iné potreby. V niektorých prostrediach môžu byť tieto skupiny prepojené, čo ale nebol prípad terénu, v ktorom som vykonávala môj výskum. Len malá skupina žien, ktoré som v teréne stretla, boli aktívne injekčné užívateľky drog. Ako som poukázala vyššie, aj tento fakt bol príčinou toho, že prístup znižovania rizík je tak v týchto skupinách odlišne prijímaný.

Terénna práca tejto konkrétnej organizácie im nedáva dostatočný priestor venovať sa širším potrebám ich klientok, ktoré na ulici pracujú. Ruch ulice a prítomnosť ďalších klientov im nedovoľuje sústrediť sa na hlbšiu prácu s klientom. Väčšia časová zaangažovanosť či vytvorenie nejakého stacionárneho pracoviska pre tieto ženy vyžaduje nielen finančné, ale aj ľudské zdroje. V súčasnosti ale organizácia pracuje iba na základe práce dobrovoľníkov. Aj počas môjho krátkeho pôsobenia v tejto mimovládnej organizácii som pozorovala, ako sa zmenil chod organizácie po odchode stálych platených pracovníkov. Začali sa zabezpečovať iba základné služby pre klientov, ale nepracovalo sa na celkovom rozvoji organizácie. Podstatnou stránkou v týchto druhoch mimovládnych organizácií je totiž aj úloha lídra/lídrov. Ako podotýka Kavita Misra, životná cesta organizácie je spojená s lídrom ako s úložiskom vedomostí, nápadov, ideológie a odborností. Je totiž povinnosťou týchto ľudí byť tvárou a tlmočníkom organizácie a jej aktivít, a udržiavať ju živú pomocou materiálnych zdrojov. (Misra 2006) Traja stáli pracovníci boli zodpovední za vedenie organizácie a z môjho pohľadu pôsobili v tíme terénnych pracovníkov ako lídri, ktorí určovali smer organizácie, písali projekty, organizovali stretnutia a ďalšie aktivity. Títo pracovníci boli zrazu iba

dobrovoľníkmi a práca v organizácii sa stala súčasťou ich voľného času, čo malo efekt aj na chod celej organizácie. Praktizovanie prístupu znižovania rizík bolo v mojom výskumnom teréne založené na tom, že skupina terénnych pracovníkov distribuovala týmto ženám priamo na ulici materiál pre bezpečný sex, ako sú kondómy a lubrikanty. Súčasne poskytovali zdravotné a sociálne poradenstvo a informačné materiály o pohlavne prenosných chorobách, bezpečnom sexe, či svoj časopis s aktuálnymi témami.

Vchádzali sme s Michalom a Martinou na ulicu, kde začínal náš obvyklý terén. Po prvých krokoch sme si všimli kráčať oproti nám ženu. Michal a Martina spozorneli a spomalili, pretože si neboli istí, či to náhodou nie je ich klientka. Čakali na jej reakciu, ktorá ale neprišla. Žena prešla okolo nás bez väčšieho záujmu. Terénnym pracovníkom to nedalo, pretože mali pocit, že to je jedna z ich klientok, ktorú už dlhšie v teréne nestretli. Nakoniec sme sa k nej vrátili a pozdravili. Michal sa jej predstavil, kto sme, a opýtal sa jej, či od nás niečo nepotrebuje. Klára veľmi pokojne odpovedala, že nič nepotrebuje. Usúdili sme z toho, že asi s nami nechce komunikovať a už sme sa otáčali, keď zrazu predniesla vetu: „Dneska nie je tak chladno“. Všetci sme sa teda otočili naspäť a dali sme jej za pravdu, že skutočne je dnes lepšie počasie. Terénni pracovníci túto vetu zobrali ako signál, že kontakt môže pokračovať. Ponúkla som preto Kláre teplý čaj. Martin sa jej spýtal, ako to dnes ide a či nie sú problémy s policajtmí. Klára na to odpovedala, že ich už dnes stretla a dokonca si ju aj zapísali. Tiež spomenula, že videla, ako sa jedno z dievčat rozpráva s policajtmí, keď išla ráno okolo. Martin jej potom ponúkol kondómy, ale ona ich odmietla so slovami, že má dosť. Keďže ich táto odpoveď veľmi nepresvedčila, tak sa jej rovno opýtali, či používa ochranu. Klára najprv súhlasne pritvrdila, že ochranu používa, ale hneď na to dodala, že väčšinou ide iba „tak, na prírodno“. Samozrejme terénnych pracovníkov táto odpoveď nepotešila a spýtali sa jej, či sa nebojí, že sa nakazí, alebo či s tým v minulosti už nemala nejaký problém. Klára záporne pokrývala hlavou a odpovedala, že nemala nijaký problém. Potom ale dodala, že záleží na klientovi. Povedala, že minule sa nejaký klient obával, aby od nej niečo nechytli. Ona mu na to vraj odpovedala, že ona na prehliadky chodí, ale aj on ju môže

rovnako nakaziť. Tento príbeh preštylizovala a zopakovala ešte raz. Jeden z terénnych pracovníkov jej následne začal vysvetľovať, že nakaziť sa môže aj keď robí iba "fajku". Cez ranku v ústach môže dostať nejakú pohlavnú chorobu. Michal jej potvrdil, že je niekedy ťažké povedať zákazníkovi, že ide iba s kondómom, pretože o neho potom môže prísť. Keď sa ale nakazí, pracovať nebude môcť vôbec a tým pádom stratí aj príjem. Klára na všetko súhlasne prikyvovala. Michal vytiahol z ruksaka dva letáčky, jeden o pohlavných chorobách a druhý o kondómoch a lubrikantoch. Vysvetlil jej, čo sa tam môže dočítať a ona si ich odložila do kabelky. Popritom spomenula jedného zákazníka, ktorý jej vraj daroval také veľké balenie kondómov, ktoré mal v aute. Vraj ich ešte stále má. Potom sa odmlčala a my sme tam ticho v kruhu stáli... (Terénny denník)

Ako už bolo spomenuté vyššie, v rizikovej spoločnosti je rozhodovanie založené na informovanej voľbe o budúcich stratách a výhodách. (Parusniková 2000; Misra 2006) Pri stretnutí s Klárou sa terénni pracovníci snažili prebudiť u klientky záujem a potrebu ochrany tým, že zdôraznili následky jej nakazenia. Rozhodnutie ale nechávali na klientke samotnej. Klára síce bola jediná klientka, ktorá počas môjho terénneho výskumu priznala, že kondómy so svojimi zákazníkmi nepoužíva vždy, ale to pre nás ešte nemôže byť zárukou, že je prístup znižovania rizík vo sfére minimalizovania sexuálnych pohlavných chorôb skutočne úspešný. Zvolená výskumná metóda a čas strávený v teréne mi nedovoľujú hodnotiť úspešnosť tohto prístupu v tejto sfére. V tejto práci mi ide o to zistiť, ako prístup znižovanie rizík v praxi funguje v tomto konkrétnom prostredí ulice a v tejto konkrétnej organizácii.

Už dlhšiu dobu sa väčšia skupinka dievčat zhromažďovala okolo jedného rohu ulice, kde s nami Erika a Ema zdieľali nejaké príhody z ich rodinného života a z časov, keď mali ešte úplne malé deti. Počas toho som si všimla, že pár metrov od nás zaparkovala dodávka. Erika sa k nej vybrala v spoločnosti Vandy. My sme nerušene pokračovali v konverzácii. Videla som, ako tam Erika rieši niečo so šoférom a Vanda sa okolo nej motá. O chvíľu sa Erika a Vanda vrátili späť. Ema sa jej niečo spýtala po rómsky a Erika po slovensky odpovedala: „15 Eur ponúka

za fajku, ale bez gummy.“ Nahodila pohľadavý výraz a dodala: „To musí byť nejaký nakazený.“ (Terénny denník)

Na teréne stretnutí nám Hana opisovala situáciu, ktorú mala s jednou pre ňu neznámou klientkou. Toto dievča sa im zverilo, že vyrastalo v detskom domove a keď odtiaľ odišlo, veľa cestovalo stopom po rôznych krajinách v Európe. Tým nadviazala na to, že jej minule prišiel zákazník, ktorý ju zobral na výpadovku za mesto a až tam jej povedal, že to chce bez gummy. Vraj keď odmietne, tak ju tam nechá a ona bude musieť „šľapat“ naspäť 5km. Nato sa vraj ona otočila a išla naspäť pešo. Keďže veľa cestovala stopom a chodila aj dosť pešo, tých 5 kilometrov jej problém nerobilo. Michal sa v tom momente na ňu otočil a povedal: „to si zapíš a daj to do tej práce.“ (Terénny denník)

V oboch týchto vybraných prípadoch sa dievčatá rozhodli nepodstúpiť riziko nechráneného sexu. Na rozhodnutie použiť či nepoužiť ochranu ale vplýva viacero faktorov. Napríklad cena za službu a konkrétna životná situácia, v ktorej sa žena momentálne nachádzala. Samozrejme s väčšou potrebou peňazí, slabým biznisom či tlakom zo strany zákazníka, sú niektoré z týchto žien ochotné podstúpiť riziko nechráneného sexu. Rovnako aj sympatie a stálosť klienta zohrávala rolu v rozhodnutiach. (Waddel 1996; Bloor, Finlay, McKeganey, Barnard 1993) Hoci teda dievčatá v mojom výskumnom teréne kondómy mali a vyžadovali si ich, niektoré z týchto situácií ich mohli priviesť k rozhodnutiu zariskovať.⁵ Takéto podstúpenie rizika priznávajú v pouličnom sexbiznise aj terénni pracovníci, ktorí zvyčajne hlavne faktor ponúknutia vysokej sumy peňazí.

V mojom terénnom výskume sa prístup znižovania rizík najviac objavoval pri sexuálnej ochrane a distribúcii kondómov. V niektorých prípadoch, ale terénni pracovníci

5

V tomto prípade by bolo zaujímavé urobiť výskum práve so samotnými zákazníkmi, ktorí majú záujem o nechránený sex v prostredí sexbiznisu na Slovensku. Je sexuálne potešenie bez bariér skutočne takým lákadlom, že sa muži rozhodnú podstúpiť riziko nechráneného sexu? Alebo ide v tomto zmysle iba o neznalosť rizík, ktoré nechráneným sexom vlastne človek podstupuje? Mnohí ľudia si napríklad mylne myslia, že orálnym sexom sa nemožno nakaziť pohlavnými ochoreniami. Hoci je riziko nižšie ako pri vaginálnom či análnom sexe, dá sa nakaziť napríklad herpesom, HPV, chlamýdiami, no dokonca aj vírusom HIV.

pripomenuli dievčatám rizikový aspekt tejto práce všeobecne, napríklad keď videli, že je žena pod vplyvom drog či alkoholu.

S Michalom sme stretli v teréne klientku, ktorú už dlho nevidel. Michal sa jej spýtal, „či prišla iba pozrieť, alebo aj pracuje?“ Aneta odpovedala, že prišla iba pozrieť dievčatá, ale žiadne tu nie sú. Hoci povedala, že nepracuje, zobrala si od terénnych pracovníkov aj kondómy, aj zvlhčené vreckovky. Michal jej pri tejto príležitosti pripomenul, aby si dávala pozor, lebo vidí, že si trochu vypila a môže zle zhodnotiť situáciu. Aneta sa hneď začala obraňovať, že to sa iba stretla s kamoškou a boli si spolu sadnúť, pretože mala minulý týždeň meniny, tak si dali tri poldeci. „Ja ešte poznám tých zlých zákazníkov. Ja by som s nimi nešla. Ale stretla som už aj dajakých starých zákazníkov a boli radi, keď ma videli, že jaaaaj Aneta sa vrátila.“ (Terénny denník)

V tomto bode by som rada zosumariovala prechádzajúci text a odpoveď na otázku: Ako sa problematika zdravia dostáva a implementuje do terénu sexbiznisu v rámci terénnej práce? V tejto podkapitole som sa snažila v prvom rade ukázať, že oblasť zdravia vstupuje do prostredia sexbiznisu na základe toho, čo Foucault nazýva biomoc. Zdravie sa stalo nielen právom každého človeka, čo prezentujú mimovládne organizácie, ale sa stalo aj povinnosťou, ktorá je na každého člena spoločnosti upriamená cez hrozby rizík. Mimovládna organizácia vstupuje do tohto prostredia, aby o týchto zdravotných rizikách informovala ľudí, ktorí sa zdajú byť izolovaní od zdravotných služieb. Hoci riziká spojené s prácou v sexbiznise ich klientky nemôžu odstrániť zo svojho života úplne, môžu ich aspoň znižovať. Prístup znižovania rizík je jedna zo stratégií, ktorou môže byť biomoc v prostredí sex biznisu uplatňovaná. Tento prístup ale nevnímam ako jednotný prístup, ktorý sa jednoducho preberá z jednej organizácie do druhej. V druhej podkapitole som sa totiž snažila zdôrazniť, že trajektória tohto prístupu sa premieňa na základe priestoru, v ktorom je uplatňovaný. Mení sa ale aj kvôli terénnym pracovníkom, ktorí ho v teréne aplikujú a tiež ženami pracujúcimi v sexbiznise, ktoré na neho nejakým spôsobom reagujú. Hoci sa teda mimovládna organizácia stále konceptu prístupu znižovania rizík drží, už to nie je ten istý prístup, ako keď organizácia

začínala fungovať v priestore sexbiznisu. Pomenovanie svojho prístupu je ale podstatné, nie len pre ciele tejto organizácie, ale aj pre ich sponzorov a štátne inštitúcie.

Hoci som v tejto kapitole uviedla aj zopár príkladov z terénneho denníka, tieto podkapitoly sa zaoberali zdravím a prístupom znižovania rizík viac z teoretickej stránky. Teraz by som sa chcela vrátiť do terénu a odpovedať si na moju druhú otázku, ktorú som si dala na začiatku kapitoly: Čo sa deje s prístupom znižovania rizík počas interakcií medzi terénnymi pracovníkmi a ženami pracujúcimi v sexbiznise?

3.3. Kondóm – nie len ochrana

V tejto podkapitole sa budem snažiť ukázať, ako prístup znižovania rizík funguje na základe toho najzákladnejšieho pravidla, teda používania ochrany pri sexe. Ukážem, ako je ochrana pri sexe, predstavovaná v tomto prípade kondómami, zasadená v praxi do prostredia pouličného sexbiznisu. Samotný kondóm v praxi nie je niečo nemenné, ale ako ukážem, existuje veľa spôsobov, ako je jeho použitie možné konštituovať a uchytiť. Kondóm sa v tomto prostredí nestal iba prostriedkom zdravotnej ochrany, ale aj prostriedkom komunikácie medzi terénnymi pracovníkmi a ich klientkami. Kondóm sa stal akousi neoddeliteľnou súčasťou týchto kontaktov. Hoci je používanie kondómov tým najzákladnejším pravidlom prístupu znižovania rizík, zvyrazňuje sa, že “ochrana je viac ako len kondóm“. V podstate sa budem snažiť v tejto kapitole ukázať, že “kondóm je viac ako “len“ ochrana.“

V terénnej praxi majú terénni pracovníci pripravené kondómy a ďalšie materiály ako lubrikačné gély či zvlhčené vreckovky, ktoré vydávajú ľuďom pracujúcim v sexbiznise. Pri každom terénnom výjazde mohla klientka dostať iba tri kondómy, jedny zvlhčené vreckovky a nelimitované množstvo lubrikantov, pretože ich malo združenie v tomto období prebytok. Napriek tomu najhorúcejším materiálom boli kondómy, ktoré sa odporúčajú používať pri všetkých druhoch sexu, či už to je vaginálny, orálny alebo análny sex. Existuje taktiež množstvo druhov kondómov a ich použitie je založené na konkrétnej sexuálnej technike. Počas terénnych výjazdov sa ale distribuuje iba jeden druh kondómov, ktorý je vhodný či už na orálny alebo vaginálny sex.

Každá klientka organizácie má pridelený kód, pod ktorým v záznamoch organizácie vystupuje, a ktorý terénnym pracovníkom nadiktuje pri preberaní materiálu. Na základe týchto kódov organizácia spracováva štatistiky o množstve materiálu, ktorý za rok vydajú svojim

klientom. V rámci štatistiky je kondóm dôležitý nie len ako ochrana, ale hlavne ako prostriedok kontroly práce terénnych pracovníkov. Kondóm ostáva jediný materiálny objekt, ktorý môže vyjadriť úspešnosť či neúspech v číslach. Vďaka svojim záznamom si totiž mimovládna organizácia môže povedať, že za desať rokov svojej existencie vydala svojim klientom 23 712 kondómov. Môže porovnávať, ako sa z roka na rok toto číslo zvyšovalo, alebo znižovalo. Hoci je toto číslo nepresné, pretože kondómy sa vydávajú aj užívateľom drog, ktorí nemusia byť nutne (a v mnohých prípadoch nie sú) osoby pracujúce v sexbiznise. Tak či onak, výsledné čísla majú svoje opodstatnenie pre ich sponzorov, finančných podporovateľov, ale aj pre verejnosť, ktorá môže nahliadnuť do ich výročných správ a štatistík.

Ako sme tak prechádzali ulicou, aby sme si s klientom – injekčným užívateľom drog, našli vhodné miesto na výmenu materiálu, na druhej strane cesty sme zahliadli Emu. Tá na nás zakývala. Michal na ňu zakričal, že sa k nej vrátíme, len musíme ísť vybaviť tohto klienta. Ona na nás zakričala späť „nech jej dáme aspoň „gumy“, lebo už má iba jednu!“ Tak sme sa k nej vrátili. Ona nám rýchlo nadiktovala svoj kód a my sme jej dali kondómy a vreckovky. Ja som jej popri tom stihla naliať teplý čaj. Michal jej iba v skratke povedal, že pre ňu máme nejaké informácie ohľadom súčasnej situácie s policajtni. Ona hneď spozornela, ale Michal povedal, že sa k nej vrátíme neskôr.....Emu sme bohužiaľ v ten deň už v teréne nestretli. (Terénny denník)

Už z diaľky terénni pracovníci spoznali stáť na rohu svoju starú klientku Pavlu. Keď si nás Pavla všimla, zasmiala sa a povedala „A vy ešte chodíte?“ Petra potvrdila, že ešte chodíme. „Myslela som, že keď policajti robia dusno, tak ani vy nechodíte...“ Petra povedala, že dievčatá s kondómami sú za nami, že mi jej môžeme ponúknuť koláčik a čaj. (toto bol špeciálny Vianočný terén, kedy sa do terénu vybrali viacerí terénni pracovníci, aby trochu spríjemnili svojim klientom tento čas). Obidve ponuky odmietla. Petra jej povedala, že ju dlho nevidela. Pavla sa vyjadrila, že nechce veľmi chodiť (na ulicu), pretože aj tak tu robia policajti stále problémy, tak sa to neoplatí. Potom dodala „chcela som kondómy, tak som

vás hľadala, ale už som si kúpila.“ Petra jej povedala, že dievčatá s kondómami o chvíľu prídu a dajú jej „aspoň bude mať do zásoby“. Potom jej Michal začal vysvetľovať súčasnú situáciu s policajtmi... (Terénny denník)

Dievčatá terénnych pracovníkov v teréne už poznajú a často ich očakávajú, napríklad, keď im dochádzajú kondómy. Všetky kontakty so ženami zo sexbiznisu boli spojené s vydávaním kondómov. Pri stretnutí s klientkou väčšinou terénni pracovníci vyťahovali kondómy automaticky, hneď po pozdrave. Tie ich automaticky prijímali a čakali na nich. Táto výmena už prebiehala bez toho, aby jeden z aktérov musel túto udalosť nejakým spôsobom komentovať alebo vysvetľovať, okrem prípadov, keď išlo o novú klientku. Hneď po pozdrave (niekedy ešte pred pozdravom) dievčatá diktovali svoje kódy terénnym pracovníkom a čakali na kondómy. Jeden z terénnych pracovníkov si kód zapísal a druhý im kondómy vydal. Nebolo ničím neobvyklým, že dievčatá príbehli iba po kondómy a potom sa stratili so zákazníkom. Dokonca sa mi stalo, že si dievča opýtalo kondómy priamo z auta zákazníka. Občas si dievčatá dokonca vybrali farby kondómov či preferovali kondómy v krabičke, oproti tým baleným po kusoch. Kondómy, ktoré sa na ulici distribujú, sú ale iba doplnok a v žiadnom prípade dievčatám nestačia. Preto ony sami si musia nakupovať ďalšie kondómy, keď sa chcú chrániť. Napriek tomu aj tieto tri kondómy boli pre niektoré z dievčat silnou motiváciou začať komunikovať s terénnymi pracovníkmi. No na druhej strane pre niektoré dievčatá bola distribúcia kondómov iba súčasť komunikácie s terénnymi pracovníkmi, ktorú s nimi viedli pre iné účely.

Hoci môj terénny výskum ukazuje, že kondómy sú v teréne žiadaným materiálom, to ale ešte nepotvrďuje, že sú aj používané a hlavne používané pri každom sexuálnom styku. Tak ako to ukazujú vo svojich výskumoch Sophie Day (2007) a Charles Waddell (1996), používanie kondómov má v živote sexuálnych pracovníkov nejaké logické opodstatnenie. Kondóm bol silne spätý so sexom v práci, ale veľa žien z ich výskumov nepoužívalo ochranu v súkromnom živote so svojimi partnermi, manželmi či milencami. V tomto prípade ale nabral kondóm aj ďalší význam, totiž už nezaručuje iba ochranu, ale vytvára bariéru medzi pracovným a súkromným životom a sexom. Dievčatá v mojom teréne predtým nikdy nehovorili o sexe so svojimi partnermi. Terénni pracovníci ale priznávajú, že dievčatá väčšinou nepoužívajú kondóm so svojimi partnermi. Veľa klientok tejto organizácie má deti

a o svojich partneroch sa vyjadrovali ako o otcoch svojich detí, čo mi ako jediné môže naznačiť väčšiu uvoľnenosť ochrany pri sexe s partnermi.

Všetky klientky tejto organizácie boli v čase môjho výskumu stálymi klientkami organizácie, terénnych pracovníkov poznali a vedeli, prečo sú v teréne. Iba raz sa mi stalo, že v teréne bolo dievča, ktoré terénni pracovníci nepoznali. V tomto prípade jej vysvetlili, kto sú, čo v teréne robia a vydali novej klientke materiál. Na terénnych stretnutiach ale členovia tímu preberali všetky terénne výjazdy. Členovia sa informovali navzájom, akých klientov v teréne mali a aká téma sa s nimi riešila. Hana napríklad poznamenala, že mala novú klientku, s ktorou prešla nasadzovanie kondómov a pohlavné choroby. Vraj ju prekvapilo, že bola v tejto problematike veľmi zbehlá a všetko už vedela. Zaujímala sa napríklad aj o testovanie na pohlavné choroby. Témy testovania, nasadzovania kondómov a pohlavných chorôb sa s ich stálymi klientmi v teréne už nepreberali. Týmto témam sa venujú terénni pracovníci hlavne s novými klientkami. So stálymi klientkami sa týmto témam venujú v prípadoch, že klientka sama prejaví záujem o určitú tému, alebo sa naskytne v teréne vhodná situácia pripomenúť niektorú zo zásad znižovania rizík.

Distribúcia kondómov bola väčšinou jediná stránka, ktorá v kontakte s klientkami zo sexbiznisu propagovala zdravotné hľadisko tejto organizácie. Bola to ale podstatná stránka kvôli tomu, že komunikácia medzi terénnymi pracovníkmi začínala poväčšine vždy distribúciou kondómov. Až po vydaní kondómov sa začínali rozhovory s ich klientkami. Horúcou témou počas mojich terénnych výjazdov bol stúpajúci tlak na dievčatá zo strany polície. Túto tému začínali rozoberať jednak samotné dievčatá, alebo sa o situácii informovali terénni pracovníci. V tomto prípade sa ich terénni pracovníci snažili informovať o ich právach.

Hneď na začiatku terénu sme stretli dve dievčatá, ktoré som už stretla v teréne viackrát, ale nikdy sme sa dlhšie nerozprávali. Vždy si zobrali iba “gumy“ a zvlhčené vreckovky a potom odišli. Tento krát nám stihli povedať, že policajti im znepríjemňujú život. Vtom sa nám ale do komunikácie vmiešala Nela, ktorá pribehla so slovami „zachráňte ma“. Diktovala kód a hneď chcela kondómy aj čaj. Tie dve dievčatá následne nato odišli a ona s nami ostala so slovami, „že si pri nás aspoň v pokoji vypije čaj“. Začala rozprávať, že jej policajti prekazili kšeft. Prichytili ju so zákazníkom, ale ešte nič nerobili, iba ho chytala v rozkroku.

Policajti ich “načapali“ a dali jej zákazníkovi pokutu. Jej vraj povedali, že ju môžu zavrieť za prostitúciu. Michal jej vysvetlil, že ju za prostitúciu zavrieť nemôžu, pretože na Slovensku prostitúcia nie je nezákonná. Môžu jej dať pokutu za iné veci, ako napríklad za verejné pohoršovanie. (Terénny denník)

Prítomnosť terénnych pracovníkov a s tým spojená distribúcia kondómov vytvárali v teréne priestor na niečo, čo nazývam “emocionálne uvoľnenie“. Klientky mali priestor podeliť sa o svoje skúsenosti a pocity, ktoré boli negatívneho, ale aj pozitívneho charakteru. Distribúcia kondómov a v zimnom období aj teplého čaju ponúkala dostatočný priestor pre obidvoch participantov viesť konverzáciu. Terénni pracovníci mohli tak posúvať svojim klientkám ďalšie informácie. Klientky sa mali možnosť spýtať na to, čo ich zaujímalo, zveriť sa s niečím, alebo vyventilovať. Samozrejme od konkrétneho klienta ale aj od skúseností terénneho pracovníka záležalo, ako veľmi sa rozhovor rozvinul, či skončil odovzdaním kondómov. Najemocionálnejšie témy, ktoré sa v teréne preberali, sa týkali materstva a partnerských vzťahov. Moju štvrtú kapitolu preto venujem výhradne tejto téme.

Kondóm nie je iba pracovný nástroj pre sexworkerov, ale aj pre terénnych pracovníkov, ktorí kondómy vydávajú svojim klientom. Počas môjho terénneho výskumu som sa zúčastnila aj na troch víkendových školeniach, kde súčasní terénni pracovníci zaškolovali nových potenciálnych členov tímu. Jeden z týchto víkendov bol venovaný práve osobám pracujúcim v sexbiznise. Počas školení sa teda hovorilo o všetkých možných druhoch pohlavných chorôb, ich príznakoch a liečení. Účastníci sa nielen teoreticky naučili ako kondóm nasadzovať, ale mohli si to na pripravenom dilde aj priamo vyskúšať. Okrem klasického mužského kondómu im bol predstavený aj femidom, teda ženský kondóm. Ženské kondómy sú na Slovensku ťažko zohnateľné a sú drahšie ako mužské kondómy. Osoby pracujúce v sexbiznise, niekedy nasadzujú kondóm klientovi ústami. A aj takúto techniku si mohli noví potenciálni členovia tímu na školení vyskúšať. Keď nám Petra zo združenia navrhla, aby sme si techniku nasadzovania kondómu ústami vyskúšali sami, všetci sme s úsmevom odmietli. Nasadenie kondómu ústami sme si pozreli iba na videu.

Predtým, ako som sa vôbec pustila s terénnymi pracovníkmi do terénu, zúčastnila som sa s tímom na hudobnom festivale. Na festivale mali postavený malý stánok,

kde bolo možné prakticky si vyskúšať, ako správne nasadzovať kondóm. Najprv si to človek mal vyskúšať sám a potom mu terénni pracovníci ukázali, ako to robiť správne. Len málo z účastníkov nasadilo kondóm na prvýkrát správne. Tak či onak, všetci “za odvahu“ nakoniec dostali krabičku kondómov. Samozrejme, na tejto akcii išlo o propagáciu hlavného sponzora festivalu, známej značky prezervatívov. Ešte predtým, ako sa ale celá akcia spustila, Petra sa ma opýtala, či vôbec viem, ako správne nasadiť kondóm. Hoci som prikývla, popravde nebola som si istá, či ho viem nasadiť správne. Vyskúšala som si to a Petra mi ukázala ešte nejaké dodatočné “grify“, ktoré sa používajú, aby bol kondóm nasadený úplne správne a zabránilo sa jeho pretrhnutiu. V priebehu príprav stánku sa ale medzi mnou, Petrou a Luciou rozvinula zaujímavá konverzácia. Ja s Luciou sme totiž dostali za úlohu lákať mladých ľudí k stánku a potom im tam následne Lucia a Petra ukázali, ako správne nasadzovať kondóm. Lucia bola teoreticky pripravená, pretože už bola v združení nejaký čas. Pri tejto príležitosti ale priznala, že kondóm v súkromnom živote nikdy nepoužila. Samozrejme hneď to vysvetlila argumentom, že mala iba jedného sexuálneho partnera, s ktorým je doteraz. Zo začiatku nepoužívali ochranu, pretože na to nemyslela a potom už nebolo treba, pretože je aj s otázkou dieťaťa stotožnená. Petru samotnú to prekvapilo, ale sama dodala, že pozná mnoho ľudí, ktorí hlavne v začiatkoch sexuálneho života kondóm nepoužívajú vôbec. Ona sama je toho príkladom, zo začiatku kondóm nepoužívala vôbec a potom na radu mamy si dala predpísať antikoncepciu. Momentálne ale s partnerom používajú iba kondómy a práve túto značku, ktorú propagujeme na festivale, nemá rada...(Terénny denník)

Hoci je kondóm základným materiálom terénnych pracovníkov, môže byť pre niektorých z nich skôr pracovný nástroj, ako súčasť ich života, a to, či už sú alebo nie sú sexuálne aktívni. Môžu využívať iný druh ochrany alebo ochranu nepoužívať vôbec. Mnohí z terénnych pracovníkov sa dozvedeli viac o sexuálne prenosných chorobách a správnom nasadzovaní kondómu až vtedy, keď prišli na školenie do tejto organizácie. Hoci je téma sexu súčasťou terénnej sociálnej práce, nie každý z terénnych pracovníkov bol úplne otvorený hovoriť na túto tému. Terénni pracovníci sa postupom času učili, ako o tejto téme hovoriť

otvorene, no nie pre všetkých z nich to bolo na začiatku prirodzené. Lucia z môjho príkladu sa napríklad nechcela zúčastniť školenia o bezpečnom sexe v miestnej väznici. Keby sa školenie týkalo drog, vraj by s tým problém nemala, ale pred témou sexu s väzňami radšej unikla.

Pri výskume materiálov som v jednej z výročných správ tohto združenia narazila na správu, ktorá bola napísaná jednou z ich klientok pre terénnych pracovníkov. Myslím si, že práve táto správa vystihuje to, že hoci má mimovládna organizácia dôležitý cieľ zlepšovania kvality života/zdravia svojich klientov, dosť často ho môžu zlepšovať práve ich prítomnosťou v teréne. Napríklad vypočítim si tém, o ktorých sa samotné ženy majú v tom prostredí chuť a potrebu baviť. Zdravotný faktor tejto organizácie je potrebný, ale ten je už tak prirodzene zautomatizovaný. Dôležité je, že zdravotný faktor dáva priestor na otvorenie iných tém.

„Veľmi si vážim vašu prácu. V istej situácii ste mi zachránili život a ja neviem ani ako vám poďakovať. Nikomu nehovorím o svojich problémoch. Nemám nikoho tak blízkeho ako ste vy. Vždy sa poteším, keď vás stretnem a rada si pri vás vylejem srdce. Nikdy na vás nezabudnem. Niektí si nevie vážiť vašu prácu, pristupujú k vám povrchne. Len si od vás zoberú gumy a vôbec nevedia ako veľa to vlastne znamená. Ste pre mňa anjelmi z neba.“
(Výročná správa DaS)

3.4. Záver kapitoly

V tomto bode by som chcela zhrnúť túto kapitolu, v ktorej som sa snažila ozrejmiť, prečo mimovládna organizácia do prostredia sexbiznisu vstupuje a ako je ich prítomnosť v tomto prostredí vnímaná. Na začiatku kapitoly som si položila otázku: Ako sa problematika zdravia dostáva a implementuje do terénu sexbiznisu v rámci terénnej práce? Zdravie je mimovládnu organizáciou prezentované ako právo každého človeka a aj ľudí, ktorí sa živia platenými sexuálnymi službami. Prístupom znižovania rizík sa ale toto právo stáva aj povinnosťou, ktorá je na týchto ľuďoch upriamená prostredníctvom hrozby rizík. Zvýraznením rizík, ktoré táto práca prináša, sa nemá zabezpečiť ukončenie tejto činnosti. Má to zabezpečiť minimalizovanie potenciálnych rizík, ktoré číhajú na sexworkera, ale koniec koncov poškodzujú aj spoločnosť. V tejto podkapitole som sa snažila zdôrazniť, že prístup znižovania rizík môže byť vnímaný ako jedna z efektívnych stratégií, ktorou je biomoc uplatňovaná

v tomto prostredí. Prístup znižovania rizík sa ale premieňa v závislosti na priestore, v ktorom je uplatňovaný. Premieňa sa aj pod vplyvom terénnych pracovníkov, ktorí ho v teréne aplikujú a ženami pracujúcimi v sexbiznise, ktoré na neho nejakým spôsobom reagujú.

Mojou druhou otázkou bolo: Čo sa deje so zvolenou technikou znižovania rizík počas interakcií medzi terénnymi pracovníkmi a ženami pracujúcimi v sexbiznise? Znižovať riziká je stále pre túto organizáciu podstatná činnosť, ale ako to ukazujem na distribúcii kondómov, tento prístup je v praxi oveľa rôznorodejší. V praxi sa totiž prístup stretáva s potrebami skutočných klientok, ktoré nielen pasívne prijímajú materiál a informácie. Samotné klientky aktívne participujú na tom, kadiaľ by sa práca terénnych pracovníkov mala uberať. “Gumy“ sú teda v sexbiznise podstatné, ale nie iba ako ochrana. Snažila som sa poukázať na to, že kondóm je využívaný v tomto prostredí aj na iný účel, pre ktorý bol vyrobený a pre ktorý ho terénni pracovníci distribuujú. Kondómy sú totiž pracovným nástrojom sexworkerov, ale aj terénnych pracovníkov. Pre jedných môžu vytvárať medzník medzi súkromím a prácou, pre iných môžu byť číslom v štatistike. Kondómy sú podstatná súčasť každej jednej komunikácie medzi terénnymi pracovníkmi a sexworkermi. Prístup znižovania rizík teda posúva a otvára vzťahy medzi terénnymi pracovníkmi a ženami pracujúcimi v pouličnom sexbiznise. Neostáva ohraničený iba rizikami, pretože kontakty v teréne sú plné iných motívov a tém. Vzťahy medzi terénnymi pracovníkmi a ženami zapojenými do pouličného sexbiznisu sú totiž mnohostranné.

4. MATERSTVO A PARTNERSTVO

Nasledujúca kapitola nadviaže na prechádzajúcu kapitolu a začne tam, kde končí zdravotná stránka terénnej sociálnej práce a vytvára sa priestor na otváranie iných tém. Prístup znižovania rizík prekračuje hranice rizík a otvára možnosť pre ženy v pouličnom sexbiznise zaoberať sa inými aspektmi ich života. Partnerské vzťahy a materstvo sú každodennou súčasťou mnohých týchto žien a kontakty s terénnymi pracovníkmi často slúžia ako ventil z týchto oblastí ich života. Na jednej strane v tejto kapitole ukážem, ako je tento priestor využívaný na niečo, čo som nazvala “emocionálne uvoľnenie“. Nejde pritom iba o zdieľanie negatívnych pocitov a skúseností, ale aj o tie pozitívne stránky, ktoré týmto ženám urobili radosť. No na druhej strane ukážem, ako je zvyrazňovanie roly matky spôsob, ktorým si tieto ženy udržiujú o sebe pozitívny obraz. Práve na základe toho, že rola “dobrej“ matky sa považuje za nezlučiteľnú s rolou ženy, ktorá ponúka sexuálne služby za peniaze.

Túto kapitolu som rozdelila do dvoch samostatných podkapitol, v ktorých sa budem venovať otázke: Ako sú témy materstva a partnerstva uchopené počas kontaktov v terénnej práci? Rozoberiem, ako sa tieto oblasti do terénu dostávajú a ako sa s nimi počas terénnej práce pracuje.

4.1. Matky v prostredí pouličného sex biznisu

Množstvo odbornej literatúry, široká verejnosť a verejné inštitúcie sa zameriavajú na to, prečo prostituujuce ženy nemôžu, či nie sú schopné byť “dobre“ matky. (Sloss, Harper, Budd 2004) Rochelle Dalla vo svojom článku *I Fell off [The Mothering] Track* (2004), rozoberá efektívne materstvo prostitútok na základe ekologickej teórie v zmysle poukázania na bariéry v materstve týchto žien, a to na individuálnej, komunitnej a spoločenskej úrovni. Ako uvádza skupina týchto autorov Sloss, Harper, Budd (2004), negatívne pracovné podmienky sa zdajú robiť rodičovstvo zložitým a nezlučiteľným s prácou v sexbiznise. Negatívny efekt na rodičovstvo týchto žien je spôsobený nestálym zárobkom, časovo náročnou prácou, častým spojeným s užívaním drog, neustálym nebezpečenstvom v tejto práci a v niektorých prípadoch dokonca jej nelegálnosť. Ale ako priznávajú títo autori, nezlučiteľnosť nie je niečo neodvratné. Rodičovské problémy môžu byť vyriešené, keby sa tieto ženy naučili zvládať ich

duálne roly efektívnejšie a/alebo keby sa zlepšili ich pracovné podmienky. Susan Deway v knihe *Neon Wastland* (2011) ukazuje, ako tieto ženy vyjednávajú svoje životy ako matky, zamestnankyne striptízového klubu a členky rodín popri práci, ktorá je považovaná za inkompatibilnú s materstvom.

Téma materstva bola počas kontaktov s terénnymi pracovníkmi často prítomná. Samotné ženy v tomto prostredí sa tejto témy dotýkali, alebo o nej otvorene hovorili. Objavenie sa témy materstva a rodičovstva sledovalo v kontaktoch s terénnymi pracovníkmi dva rôzne scenáre. V prvom rade išlo o potrebu emocionálneho uvoľnenia, kedy tieto ženy zdieľali s terénnymi pracovníkmi pozitívne alebo negatívne skúsenosti so svojimi deťmi a ich výchovou. V druhom prípade sa rola matky objavovala v kontaktoch s terénnymi pracovníkmi ako obhajoba svojej prítomnosti v pouličnom teréne. V nasledujúcom texte sa pokúsím bližšie popísať obidve tieto situácie.

Počas distribúcie kondómov a ponúknutia čaju sa terénni pracovníci vždy klientky opýtali „Ako sa máš?“ Niekedy boli odpovede veľmi strohé a po pár minútach kontaktu sa už klientky lúčili so slovami, že idú pracovať. V iných prípadoch sa ale začal rozhovor na niekoľko minút, občas sa pridali do rozhovoru aj iné dievčatá a nakoniec z toho vznikol skupinový rozhovor, v ktorom vlastne niekoľko žien zdieľalo svoje skúsenosti. Inokedy sme s terénnymi pracovníkmi krúžili po teréne a klientku sme stretli niekoľkokrát. Keď práve nemala zákazníka pustila sa s nami do rozhovoru.

Prechádzali sme sa po ulici s Lili, keď sme prišli na roh ulice, kde stáli ďalšie dve dievčatá Ela a Erika. Lili práve spozorovala, že po okolí krúži auto jedného jej zákazníka a hneď s úsmevom na dievčatá smerovala komentár „ten je ale pekný“. Ela dala výrazom svojej tváre najavo, že s Lili nesúhlasí. A Erika na to do pléna hodila znamenitú otázku „A vám sa ešte páčia chlapi?“ Všetci sme sa začali nahlas smiať. Erika potom dodala, že ona sa na nich už ani nepozera, urobí, čo má a koniec. Lili si potom spomenula, že Erika má v mobile fotky jej syna, ktoré nám chcela ukázať. Erika vytiahla mobil a všetky sme sa začali rozplývať nad fotkami. Ela sa opýtala Lili, kde teraz bývajú. Erika na to skočila do reči a povedala, že bývajú u nej a jej dcéra stále fotí syna Lili. Vníma ho ako svoju bábiku, dodala. Od tohto momentu sa spustil v teréne niekoľkominútový rozhovor, v ktorom dievčatá

spomínali na obdobia, kedy mali ešte úplne malé deti. Spomínali, že nevedeli ako sa o svoje deti v tom čase postarať. Boli mladé a s prvým dieťaťom im vtedy veľmi pomohli ich rodičia.... (Terénny denník)

Keď sa v teréne preberala téma detí, veľakrát boli tieto rozhovory sprevádzané pozitívnymi pocitmi. Ženy s terénnymi pracovníkmi zdieľali vtipné príhody alebo spomienky. Dokonca ukazovali terénym pracovníkom fotografie svojich detí. Deti boli jedna z mála tém, ktorá do terénu priniesla počas kontaktov s terénnymi pracovníkmi aj úsmev a smiech. V tomto prípade bolo dôležité, že boli terénni pracovníci iba prítomní. Tieto príbehy boli zdieľané tak s terénnymi pracovníčkami, ako aj terénnymi pracovníkmi. Častokrát iba s úsmevom prikyvovali a niekedy prehodili frázu „vidím, že ti to robí radosť“, alebo v opačnom prípade „vidím, že ťa to trápi“. Tieto frázy väčšinou posunuli komunikáciu a ženy sa ešte viac rozhovorili.

Na druhej strane, práve zlá finančná situácia a problémy s políciou otvárali tému naplnenia materských povinností. Tieto situácie mali na svedomí, že ženy začali obhajovať svoju rolu a prítomnosť v pouličnom sexbiznise. Polícia často znevažovala rolu týchto žien ako matiek, proti čomu sa ony vždy bránili.

Ela sa sťažovala Michalovi, že situácia s policajtmí je neúnosná a policajti sa dokonca “obúvajú“ do jej rodiny a do jej detí. Michal sa jej opýtal, či sa jej policajti pýtali, kto sa stará o jej deti, keď ona je tu (na ulici). Povedala, že áno. Vraj ju osočovali z toho, aký príklad dáva svojim deťom. Na to im vraj odpovedala: „to, že sa kurvím ja, ešte neznamená, že sa musia aj moje deti“ (terénny denník)

V prípade, keď bola problematizovaná ich prítomnosť v teréne autoritou polície, skoro vždy nasledovalo obhajovanie toho, koľko peňazí potrebujú, aby zabezpečili všetky potreby pre svoje deti. Čo všetko ich deti potrebujú k životu, čo všetko im už oni kúpili a čo majú ešte v pláne. Rola matky bola pre nich dôležitým zdôvodnením ich postavenia v teréne, v ktorom zarábali peniaze, aby uživilí svoje deti. Keď sa ale ženy pochválili s dobrým zárobkom, aj v tomto prípade bola rovnako rola matky častokrát prítomná. Nasledovalo vypočítavanie, na čo

peniaze minú alebo už minuli, či už to bol detský kočík, hračky či oblečenie. Pritom padali konkrétne sumy, ktoré ženy napríklad zaplatili za novú tašku do školy. Jedna staršia žena v teréne zdôraznila, že by z dávok v hmotnej núdzi nevyžila, pretože posielala peniaze aj svojej dcére. V jej prípade, ale už išlo o dospelú dcéru, ktorá s ňou už nežije v jednej domácnosti. Aj v takýchto prípadoch môže ale rola matky zdôvodňovať prítomnosť tejto ženy v tomto prostredí. Ženy v mojom výskume sa identifikujú ako matky, obhajujú a znovu reprodukovujú svoju rolu pri komunikácii s inštitúciami či zasvätenými.

Tlak, ktorý na tieto ženy rola matky vytvára, je vnímaný aj týmito ženami. V mojom výskume, ako som sa už zmienila v druhej kapitole, je preto často obraz “dobrej“ matky potvrdzovaný nejakou autoritou. Ich rola matky je často zo strany polície spochybňovaná a zo strany sociálneho systému kontrolovaná. Preto pri vyjadreniach o svojej role matky vždy potvrdia toto vyjadrenie práve pozitívnymi vyjadreniami autorít, napríklad úradníčkou z odboru sociálnych vecí a rodiny alebo detskou lekárkou. Úrad sociálnych vecí a rodiny má tú moc hodnotiť ich rolu matky a v prípade nenaplnenia všetkých ich kritérií im ma právo deti odobrať. Niekoľko zo žien, ktoré som mala možnosť stretnúť v tomto prostredí, malo deti alebo niektoré z detí v detskom domove. To ich ale neoslobodilo od ich rodičovskej povinnosti platiť výživne na svoje deti. V tomto prípade sa terénni pracovníci viac angažovali a pomáhali týmto ženám vypísať šeky, alebo sa ich kontrolne pýtali, či platia výživné. V jednom prípade klientka požiadala terénnych pracovníkov o pomoc s vypisovaním šekov na výživné, pretože kvôli neplateniu výživného už strávila niekoľko rokov vo väzení.

Paradoxne tie isté ženy používajú rolu matky ako normatívnu kategóriu a prostriedok na hodnotenie druhých. Ako som popísala v druhej kapitole, je to rovnako jeden z prostriedkov, ako si tieto ženy udržujú pozíciu v pouličnom sexbiznise na základe vymedzovania sa voči tým, ktoré rolu matky z ich pohľadu nezvládajú. Carla de Meis (2002) vo svojom výskume pojednáva, že každá žena si v jej výskume o sebe budovala svoj vlastný naratív. Tieto ženy počas tohto procesu používajú niekoľko stratégií, ktoré im umožňujú vyjednávať svoj pozitívny imidž a odpojiť sa od stigmatizovanej identity.

V teréne sme stretli Dianu, ktorú sme prvé minúty kontaktu vôbec nespoznali, hoci sme ju v teréne stretávali často. Vysoké topánky, make – up a vyčesané vlasy z nej urobili iného človeka. Dostala materiál a hneď ako ju terénni pracovníci spoznali, sa jej opýtali, ako sa má a či vie, čo je teraz s malým (v minulom teréne sa totiž priznala, že je jej syn v detskom domove). Rozpovedala sa, že malý je teraz v detskom domove, ale že ona ho dostane naspäť. „Ja viem, že to dokážem.“ Bola už aj v nemocnici, aj na sociálke a rozpovedala im vraj celý príbeh. Vtom k nám ale prišla Magda, dostala materiál a čaj a zasmiala sa, ako to máme všetko rýchlo zorganizované. Otočila sa na Dianu a spýtala sa, či má teraz malého u Beaty (sestra Diany). Diana súhlasne prikývla, že áno a dodala, ako jej Beáta veľmi pomohla. Magda na túto odpoveď vyrukovala s klebetou, že malého má vraj v detskom domove. Diana to poprela a povedala, že malý je u Edity. Magde to stále nedalo a opýtala sa „ale bol v detskom domove?“ Diana to poprela a aby zmenila tému, spýtala sa Magdy, či nevidela jej bývalého priateľa dnes na ulici. Magda povedala, že nie a hneď nasledovali ďalšie otázky, keďže Magda nevedela, že sa rozišli: „ty už s ním nie si?“ My sme počas celého tohto rozhovoru v teréne stáli a nezapájali sa do debaty. Keď Magda odišla, Diana nám potvrdila, že nechce, aby o situácii s jej synom dievčatá vedeli. (Terénny denník)

Počas môjho terénneho výskumu som mala možnosť stretnúť aj ženu, ktorá bola v čase môjho terénneho výskumu tehotná. Tehotné ženy ponúkajúce sex na ulici sú rovnako súčasťou tohto priestoru. Terénni pracovníci priznávali, že často iba pozorovali, či dievčatá ešte majú brucho, alebo už porodili. Prestávky medzi pôrodom a návratom na ulicu boli totiž minimálne. Od terénnych pracovníkov som sa dozvedela, že tehotné ženy sú v prostredí sexbiznisu viac žiadané a dokonca je im za sexuálne služby často priplácané.

Jednu tehotnú klientku mimovládnej organizácie som stretla na ulici pár dní predtým, ako mala nastúpiť do nemocnice. Nástup do nemocnice bol plánovaný, pretože mala rodiť cisárskym rezom, keďže mala isté zdravotné problémy. Do terénu ale ešte prišla, pretože potrebuje doma nechať peniaze pre deti, keď bude hospitalizovaná. Iná klientka sa predomnou priznala, že keď bola tehotná, na ulici o dieťa skoro prišla, pretože sa dostala do konfliktu s policajtmi, ktorí sa tam s ňou naťahovali.

Terénni pracovníci majú v otázkach rodičovstva svojich klientok jasno. Každý človek má právo mať rodinu a deti. Aj ženy pracujúce v pouličnom sexbiznise môžu byť dobrými rodičmi. Napriek tomu som pozorovala počas terénnych kontaktov iba malý záujem o túto oblasť. Túto tému poväčšine vždy začínali práve klientky organizácie. Akoby otázky ich súkromného života terénni pracovníci neotvárali dovtedy, kým im sama klientka neukázala svoj záujem sa na túto tému baviť.

4.2. Partnerský život

Téma partnerstva sa v teréne objavovala väčšinou kvôli potrebe vypustiť zo seba negatívne pocity. Keď sa tieto ženy pohádali s partnermi, alebo ich partneri inak vyviedli z miery. Išlo väčšinou o záporne situácie, kedy to tieto ženy potrebovali iba niekomu vyzprávať, alebo sa potrebovali niekomu vykričať. Partneri sa ale občas objavovali aj v pozitívnych príbehoch, ktoré tieto ženy zdieľali s terénnymi pracovníkmi, ako napríklad oslavy narodenín alebo príprava Mikuláša pre deti. V tomto prípade bola rovnako rola terénnych pracovníkov skôr počúvať a miestami reflektovať ich vyjadrenia.

Väčšina žien bola v čase môjho výskumu v partnerskom vzťahu. Niektoré ženy o svojich partneroch nehovorili vôbec a iné cítili potrebu zveriť sa, či uvoľniť hnev. Samotní partneri sa občas v mojom výskumnom teréne fyzicky vyskytovali. Partneri týchto žien o ich práci nielen vedeli, ale podľa ich vyjadrení boli peniaze zarobené na ulici jediným zdrojom príjmu pre celú rodinu. Prostredie, v ktorom som vykonávala môj výskum, dávalo týmto ženám skutočne málo priestoru, aby mohli túto prácu zakryť a utajiť pred svojimi partnermi či rodinami. Iba niekoľko z týchto žien v čase môjho výskumu prichádzalo do tohto prostredia z iných miest či dedín, čo im dalo väčšiu slobodu rozhodnúť sa túto prácu zakryť pred svojou rodinou alebo partnerom. Iba raz sa predo mnou jedna z klientok organizácie vyjadrila v tom zmysle, že jej partner o tom, čo tu ona robí, nemusí vedieť, keďže, ako tvrdila, jej partner žije v zahraničí, kde dlhšiu dobu spolu pobývali. A iba v jednom prípade mala žena partnera, ktorý nesúhlasil s tým, ako si jeho priateľka privyrába. Veľmi sa kvôli tomu vždy hádali a od terénnych pracovníkov viem, že ju dokonca z ulice viackrát prišiel odvieť domov.

Väčšinou ale o tejto práci partneri žien vedeli a niekedy to malo dokonca formu spoločného biznisu, keď sa partner vyskytoval v teréne za účelom ochrany, či dokonca čakal

svoju partnerku v pristavenom aute s termoskou čaj. Dokonca nám raz práve partner jednej z týchto žien povedal, že mu jeho priateľka zavolala, aby sa s ním poradila, či má zobrať zákazníka, ktorý jej ponúkol vysokú sumu. On jej odporučil zákazníka zobrať a hneď jej začal diktovať, čo by mohla kúpiť za tie peniaze jemu. Jedno z dievčat sa vyjadrilo, že by dokonca privítala, keby bol jej partner na ulici prítomný.

Keď sme prišli do terénu, všade bolo prázdno, ani jedno dievča na ulici. Urobili sme si jeden kompletný okruh terénu, no nikde nikoho. Hana prehodila, že sa asi muselo niečo stať, určite im nedali pokoj policajti. Ako sme končili náš prvý okruh bez klienta, niekto na nás z uličky zakričal: „Počkajte“. Bola to Nela. Práve vystúpila zo zákazníkovho auta v postrannej uličke a zakričala na nás. Hneď nám prezradila, že na začiatku ulice zastavujú policajti zákazníkov. Bola vystrašená a pozerala z jednej strany ulice na druhú, či neprichádza policajné auto. Zobrala si klasicky kondómy, ktoré hneď pred nami „rituálne“ odbalila a vytiahla z krabičky (ktorú vyhodila na zem). Nezabudla si kondómy trikrát symbolicky popľuť pre šťastie. Zobrala si aj zvlhčené vreckovky. Ja som jej zatiaľ naliala do pohára teplý čaj. Hana sa jej spýtala, ako sa má. Povedala, že sa skrýva, pretože tu stále chodia policajti a dodala, že „ten môj priateľ doma leží opitý, debil jeden!“ Hana sa jej spýtala, či s ňou zvykne chodiť do terénu (ešte ho vraj nevidela). Povedala, že nie, ale ona ho niekedy volá, pretože sa sama bojí. Bojí sa policajtov, ale keď je sama tak má aspoň pokoj. Stále sa niekde skryje a nikdy ju nechytia. Keď ale stojí na rohu s dievčatami, tak si stále vyberú ju. Potom povedala, že už má zarobené dosť. „Ešte ale aspoň dvoch urobím a viac mi netreba. Aj zajtra je deň!“ (Terénny denník)

V tomto bode by som sa asi mala pristaviť pri osobe, ktorá sa označuje pojmom pasák. Ako popisuje Rochelle Dalla (2000), podobnosť medzi partnermi a pasákmi je v náchylnosti k fyzickému násiliu a zneužívaniu a tiež v tom, že sú často otcami ich detí. Obidvaja sú si vedomí zapojenia týchto žien do sexbiznisu, ale aj drogových aktivít týchto žien. V neposlednom rade sú to často ľudia, ktorí predstavili ulicu týmto ženám. No napriek tomu sú medzi partnermi a pasákmi rozdiely v tom, že pasáci vyžadujú od svojich žien zarobiť

určité množstvo peňazí. Väčšinou si zoberú celý ženin zárobok ako protislužbu za zabezpečenie ochrany, oblečenia, jedla a drog. Pasák má často viacero žien, ktoré pre neho pracujú. (Dalla 2000) V takomto ponímaní pojmu pasák som sa v teréne s pasákmi nikdy nestretla. Moja skúsenosť z terénu sa stotožňuje práve s vyjadrením jednej bývalej sexuálnej pracovníčky, ktorá v jednom rozhovore pre noviny takto odpovedala na otázku novinárky: „Majú naše prostitútky zvyčajne aj pasáka?“

„Ak si niekto predstavuje pasácke mafie, tak tie u nás neexistujú. Ak má niektorá pri sebe chlapa, je to buď jej frajer, alebo partner, a prostitútka ho živí viac-menej dobrovoľne.“ (Uličianska 2010)

Čo sa snažím zdôrazniť, je vyjadrené v posledných slovách tohto výroku, a to, že: „prostitútka ho živí viac-menej dobrovoľne“. Pre mnohé ženy je práca v sexbiznise jediným zdrojom peňazí pre celú ich rodinu. Z týchto peňazí sa ale neživia iba rodiny, ale aj závislosti žien a ich partnerov. Jedna terénna pracovníčka sa vyjadrila, že sa s ňou raz do reči na autobusovej stanici dala rómska žena, ktorá sa jej sťažovala, „že je hrozné, ako Rómovia posielajú svoje ženy na ulicu zarábať, a potom oni chodia do herní“. Ide teda väčšinou o hazardné hry, alkohol, cigarety a drogy, ktoré tieto ženy svojim partnerom často dotujú. Práve toto bola jedna z príčin, prečo sa nám raz klientka zverila a zároveň postťažovala, že svojmu partnerovi zatajila zákazníka, pretože by zarobené peniaze hneď minul v herni.

Nela začala pred nami z ničoho nič nadávať na svojho priateľa. „Ten idiot mi volá, keď som so zákazníkom“. Nela mu mala nechať doma 5 eur predtým, ako išla na ulicu zarábať. Nakoniec si ale potrebovala zobrať nejaké drobné peniaze, tak mu nechala menej peňazí. On na ňu teraz kričal do telefónu, že prečo mu tie peniaze nenechala všetky, pretože on tie peniaze potrebuje, keďže ide s kamarátmi vonku. „Čo mňa je do toho, že on ide chlastať (piť alkohol) s kamarátmi, idiot.“ (Terénny denník)

Vanda sa nám zverila o dohode, ktorú s Reném dnes uzavreli. Ona vraj prišla zarábať peniaze a on sa doma stará o malého. Ale celé to hneď okomentovala slovami, že to celé robí iba preto, lebo mu sľúbila, že predtým, ako príde domov, mu pôjde kúpiť (drogy). (Terénny denník)

Hlavne tie ženy, ktoré som v teréne považovala za určite najsilnejšie osobnosti, mi vo vzťahu k svojim partnerom prišli veľmi asertívne. Hnev na svojich partnerov bol v teréne viditeľný a s terénnymi pracovníkmi zdieľaný, ale aká bola situácia doma, nemôžem posúdiť. Ako som uvádzala v prvej kapitole tejto práce, práve tieto situácie vo mne samej vzbudzovali hnev. Nielen na samotných partnerov týchto žien, ale aj na samotné ženy. Počas kontaktov s terénnymi pracovníkmi si totiž boli vedomé neprávosti a zneužívania svojimi partnermi.

„V tento večer bola v teréne skutočne zima a Karin si preto neodpustila poznámku na svojho partnera, že ona tu musí stáť v zime a on (jej partner) sedí doma. „On tu mal stáť a nie ja!“ (Terénny denník)

Pri téme partnerstva nie je možné opomenúť spojenie s násilím, ktoré ženy často zo strany svojich partnerov podstupovali. Násilie v psychickej a fyzickej forme podstupovali tieto ženy nielen zo strany ich partnerov, ale aj klientov či polície. Jedno mladé dievča rómskeho pôvodu sa napríklad svojmu partnerovi vzbúrilo a opustilo ho kvôli tomu, že ho bil. No nakoniec sa ale po určitej dobe vrátilo, pretože s partnerom doma zanechalo svoje deti a polícia po ňom vyhlásila pátranie. Keď sa ho Petra opýtala, aká je situácia doma teraz po jeho návrate, povedalo, že je to lepšie, pretože sa jeho priateľ „bojí, aby mu znova neušlo“.

Dokonca v inom prípade ani samotný partner nemal problém hovoriť pred terénnymi pracovníkmi o násilí v ich vzťahu. V tom prípade išlo o vzťah medzi injekčnými užívateľmi drog, ktorý bol počas môjho terénneho výskumu sprevádzaný rozhodmi, hádkami, ale aj násilím. Partner klientky sa rozhovoril, že sa minule tak pohádali, že ho už jeho partnerka „chytila pod krk a on jej dal facku.“

Témy násilia zo strany partnerov, míňanie peňazí na drogy, hazard a alkohol sú zo strany klientok organizácie často spomínané. Klientky ale v týchto prípadoch nevnímajú terénnych pracovníkov ako niekoho, kto im z tejto situácie má pomôcť alebo poradiť. Využívajú prítomnosť terénnych pracovníkov na vyrozprávanie sa a nečakajú spätnú väzbu, často ani nedajú šancu terénnym pracovníkom reflektovať tieto situácie.

4.3. Záver kapitoly

V tejto kapitole som chcela upozorniť na určitú otvorenosť žien v sexbiznise hovoriť o svojich vzťahoch, rodine, deťoch či partneroch. Išlo o zdieľanie každodenných problémov a skúseností, s ktorými sa ako matky a partnerky mimo ulice stretávali. Zdôrazňovanie roly matky malo pre ženy v tomto prostredí ešte iný účel, a to zdôvodniť svoju prítomnosť v prostredí pouličného sexbiznisu a udržať o sebe napriek svojej stigme pozitívny imidž.

Samozrejme, nie všetky klientky boli rovnako otvorené sa na tieto témy baviť. Záležalo aj na samotnej osobnosti terénneho pracovníka, ktorý dokázal viesť rozhovor a reflektovať prijaté informácie, ale často stačilo iba ukázať záujem počúvať. Hoci sa tieto témy často počas terénnej práce vyskytovali, nevenovala sa im skoro žiadna pozornosť na školeniach nových členov tímu. Preto, keď sa terénni pracovníci rozhodli komentovať, či poradiť nejakej klientke, išlo skôr o ich osobné pocity a vyjadrenie, ako o naučené rady.

Venovať sa týmto témam je podľa môjho názoru potrebné hlavne kvôli tomu, čo vyjadruje vo svojej práci Veronici Magar (2012). Podľa nej totiž programy mimovládnych organizácií nikdy neobsiahnu široké pochopenie zapojenia týchto žien do sexbiznisu, pokiaľ neprekročia hranice tejto vychýrenej ulice. Účasť v sexbiznise sa spolieha na priestor mimo neho v ich súkromnom, ohrozenom svete, do ktorého nemajú tieto organizácie žiaden alebo minimálny prístup. Je teda potrebné odpovedať si na otázku: Prečo sa do tohto biznisu tieto ženy dostávajú, ale aj prečo v tomto biznise stále zotrávajú? Majú vo svojom živote aj iné možnosti, alebo im práca v sexbiznise príde ako ľahký a rýchly spôsob zarobenia peňazí. Tieto skutočnosti majú totiž vplyv aj na spôsob, akým sa tieto ženy postaví k práci v sexbiznise. Rodina je z môjho pohľadu silnou motiváciou pre ženy do sexbiznisu vstúpiť, ale aj v ňom zotrvať. Vzhľadom na to, koľkých žien sa tieto témy skutočne týkajú, zaslúžila by si táto oblasť väčšiu pozornosť aj zo strany mimovládnej organizácie.

ZÁVER

V tejto práci som sa pokúsila priniesť pohľad na vzťahy, ktoré sa vytvárajú v prostredí pouličného sexbiznisu medzi terénnymi pracovníkmi a ženami ponúkajúcimi sexuálne služby. Cez koncept stigmy od Ervinga Goffmana (2003) som uvažovala o týchto dvoch skupinách ako o “zasvätených“ a “stigmatizovaných“. Tento vzťah je ale vybudovaný na základe pozície mimovládna organizácia a klientka. Hoci terénni pracovníci ako určitá autorita vstupujú do prostredia pouličného sexbiznisu, nie je proces týchto stretnutí iba v rukách terénnych pracovníkov. Ženy pracujúce v sexbiznise sú totiž aktívne nielen v udržiavaní si svojej pozície v tomto prostredí, ale aj v určovaní smeru terénnych kontaktov s mimovládnu organizáciou. V mojom výskume sa ukazovala ako zásadná pre budovanie týchto vzťahov koncepcia dôvery, autority a vymedzovania. Bez dôvery svojich klientok by mimovládna organizácia nemohla vykonávať svoju prácu v tomto prostredí. Potreba naplňovania dôvery ale nie je prítomná iba priamo v teréne, mimovládna organizácia o tejto potrebe uvažuje a pracuje na jej naplňovaní aj mimo ulice, a to počas výberu nových terénnych pracovníkov, prezentácie na verejnosti, či mojej osobnej prítomnosti v rámci ich organizácie. Zasvätení terénni pracovníci sú si vedomí stigmy svojich klientok v našej spoločnosti, a to je dôvod, prečo do tohto prostredia vstupujú. Hoci mimovládna organizácia zdôrazňuje svojim klientkám zachovanie dôvernosti a diskretnosti týchto kontaktov, ich klientky aktívne kontrolujú informácie, ktoré s terénnymi pracovníkmi zdieľajú. Terénni pracovníci sú napriek svojej zasvätenosti vnímaní klientkami ako autorita, pred ktorou sa tieto ženy snažia oddeliť od svojej stigmy - prostitúcie a udržať o sebe dobrý obraz. Ženy v pouličnom sexbiznise v mojom výskume nevystupovali ako skupina, ale ako indivíduá, ktoré sú na ulici samy za seba. Často sa jedna snažila oddeliť od iných na základe kritiky, ktorá sa zakladala na výzore žien, ceny za služby, drogovej závislosti alebo na plnení roly matky.

Mimovládna organizácia trvá na tom, že každý človek, teda aj sexworker, má právo na zdravý a plnohodnotný život. Tento pohľad privádza do prostredia pouličného sexbiznisu prostredníctvom prístupu znižovania rizík, v ktorom vidím jednu z efektívnych stratégií, ktorými sa biomoc dostáva do tohto prostredia. Michel Foucault (1999) poukazuje na to, že v našej spoločnosti nastalo rozšírenie techník a stratégií, ktoré majú dozerateľ na individuálne bytosti, ale v rovnako čase aj kontrolovať populáciu. Foucault tvrdí, že vláda biomoci priniesla obrovské zlepšenie životných podmienok a zdravotného stavu celej spoločnosti. Biomoc sa ale

nikdy nevzdala svojej možnosti dozerat' a kontrolovat'. Do prostredia sexbiznisu v meste, v ktorom som robila svoj výskum, vstupuje niekoľko autorít, ktoré dohliadajú na tieto osoby. Je to v prvom rade polícia, ktorá tu chodí kontrolovat', pokutovat' a zastrasovat' tieto ženy. Potom je to mimovládna organizácia, ktorá zdôrazňuje práva týchto žien, ale aj riziká spojené s touto prácou. A nakoniec sú to lekári či Úrad sociálnej práce a rodiny, ktorí hodnotia napríklad ich rolu matky. Tieto posledné autority sa síce nevyskytovali priamo na ulici, ale častokrát boli prítomné vo výpovediach sexworkeriek. Všetky spomenuté autority vplývajú na životy týchto žien, ale ony samy nie sú iba pasívne prijímateľky "právd", ktoré im autority prinášajú. Ako tieto ženy pracujú s pravdami, ktoré sú im prezentované, som sledovala prostredníctvom práce terénnych pracovníkov. Prístup znižovania rizík je pojem, pod ktorým táto organizácia definuje svoju prácu. Kategória zdravia sa pod týmto prístupom dostáva do tohto prostredia, kde je zdravie prezentované ako právo každého človeka. No práve zdôraznením rizík sa stáva dodržiavanie určitých "pracovných zásad" pre tieto osoby povinnosťou. Podstúpenie rizika má totiž vplyv nielen na ne samotné, ale aj na ich rodiny a zákazníkov. A čo viac, prístup znižovania rizík má mať pozitívny vplyv na celú spoločnosť. Počas môjho terénneho výskumu som ale mala možnosť sledovat', ako tento prístup funguje v konfrontácii s klientkami tejto organizácie. Poukazujem na to, že niektoré zásady prístupu znižovania rizík sú v tomto prostredí zautomatizované a prijímané bez hlbšieho vysvetľovania. Niektoré informácie tieto ženy odignorujú a iné preberajú. Na distribúcii kondómov som poukazovala na to, ako kondómy prechádzajú z rúk terénnych pracovníkov do rúk klientok s minimálnym sprievodným vysvetlením. A práve na distribúcii kondómov som sa snažila upozorniť na to, že počas terénnych kontaktov ide o niečo viac ako len znižovanie rizík. Spoločne s mimovládnu organizáciou tieto ženy prepracovávajú a redefinujú prístup znižovania rizík. Kondóm bol dôležitou a stálou súčasťou terénnych stretnutí, ale po jeho distribúcii sa otváral priestor na komunikáciu. Terénna práca mimovládnej organizácie im dáva priestor otvárať témy, ktoré zaujímajú tieto ženy samotné, alebo majú potrebu o týchto témach hovoriť.

V mojej poslednej kapitole som sa snažila venovať témam, ktoré sú často prítomné v kontaktoch medzi terénnymi pracovníkmi a ženami v sexbiznise. Napriek tomu, že sú témy partnerstva a materstva v týchto kontaktoch často prítomné, nevenuje sa im zo strany mimovládnej organizácie až taká prítomnosť. Téma materstva a partnerstva sa objavuje počas terénnych kontaktov za rôznych okolností a z rôznych príčin. Rola matky slúžila totiž ako

dôležitý vymedzovací prostriedok voči skupine stigmatizovaných a na udržanie svojho dobrého imidžu. Rola "dobrej" matky týmto ženám slúžila na oddelenie od tých, ktoré hoci sú poznačené rovnakou stigмой, a predsa len nechcú byť vnímané v spojení s nimi. Materstvo a rovnako aj partnerstvo sa ale objavovali v komunikácii s terénnymi pracovníkmi aj z dôvodu, ktorý som nazvala "emocionálne uvoľnenie". Tieto ženy s terénnymi pracovníkmi zdieľali pozitívne a negatívne pocity a skúsenosti zo svojho súkromného života. Táto kapitola bola zaradená do mojej diplomovej práce aj kvôli môjmu silnému záujmu práve o túto oblasť života žien v sexbiznise. Chcela som touto kapitolou upozorniť samotnú mimovládnu organizáciu, že vzhľadom na počet žien, ktorých sa táto téma týka a otvorenosti o tejto téme hovoriť, by mali prejaviť o tieto témy väčší záujem. Terénni pracovníci prichádzajú do terénu vyzbrojení množstvom informácií a vedomosťami, ale pri stretnutí s takýmito témami boli často neistí. V takýchto situáciách sa skôr prejavovala osobnosť terénneho pracovníka, než vyškolenosť sociálneho pracovníka v týchto témach. Rady a spôsoby komunikácie s týmito ženami bol v týchto situáciách viac prestúpený osobnými skúsenosťami terénneho pracovníka a jeho empatickým cítením. Hoci toto nie sú témy, pre ktoré do terénu pouličného sexbiznisu mimovládna organizácia vstupuje, môže práve vyšší záujem o tieto oblasti posunúť prácu s klientkou na vyššiu úroveň. Bolo by rovnako prínosné vytvoriť týmto ženám priestor mimo ulice, kde by mohli v súkromí hovoriť s terénnymi pracovníkmi na emotívnejšie témy. Táto téma by si rovnako zasluhovala aj väčší záujem vo výskumnej sfére. A preto by som sa pri mojej ďalšej práci v teréne chcela zamerať viac na súkromný život týchto žien.

LITERATÚRA

Beck, Ulrich. 2004. *Riziková spoločnosť*. Praha: Sociologické nakladateľstvi.

Bernard, Russell H. 2006. *Research Methods in Anthropology: Qualitative and Quantitative Approaches*. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers.

Bindman, Jo, Jo Doezema. 1997. *Redefining Prostitution as Sex Work on the International Agenda*. Anti-Slavery International.

Bloor, Michael J., Marina A. Barnard, Andrew Finlay, Neil P. McKeganey. 1993. „HIV-Related Risk Practices among Glasgow Male Prostitutes: Reframing Concepts of RiskBehavior“. *Medical Anthropology Quarterly* 7 (2): 152-169.

Bourgois, Philippe, Jeff Schonberg. 2007. „Intimate apartheid: Ethnic dimensions of habitus among homeless heroin injectors“. *Ethnography* 8 (1): 7-31.

Cusick, Linda. 2006. „Widening the harm reduction agenda: From drug use to sex work“. *The International Journal of Drug Policy* 17: 3–11.

Dalla, Rochelle. 2004. „I Fell off [The Mothering] Track: Barriers to "Effective Mothering" among Prostituted Women“. *Family Relations* 53 (2): 190-200.

Dalla, Rochelle. 2000. „Exposing the "Pretty Woman" Myth: A Qualitative Examination of the Lives of Female Streetwalking Prostitutes“. *The Journal of Sex Research* 37 (4): 344-353.

Day, Sophie. 2007. *On the Game: Women and Sex Work*. London: Pluto Press.

De Meis, Carla. 2002. „House and Street: Narratives of Identity in a Liminal Space among Prostitutes in Brazil“. *Ethos* 30 (1/2): 3-24.

- Declore, Henry D. 2003. „Nongovernmental Organizations and the Work of Memory in Northern Thailand.“ *American Ethnologist* 30 (1): 61-84.
- Dewey, Susan. 2011. *Neon Wasteland: On Love, Motherhood, and Sex Work in a Rust Belt Town*. Berkeley: University of California Press.
- Farley, Melissa. 2005. „Prostitution Harms Women Even if Indoors: Reply to Weitzer“. *Violence against women* 11: 950-964.
- Fisher, William F. 1997. „Doing Good? The Politics and Antipolitics of NGO Practices.“ *Annual Review of Anthropology* 26: 439-464.
- Foucault, Michel. 1980. *Power/Knowledge: Selected Interviews and Other Writings, 1972-1977*. New York: Pantheon Books.
- Foucault, Michel. 1999. *Vôľa k vedeniu. Dejiny sexuality I*. Praha : Hermann a synové.
- Foucault, Michel. 2000. *Dohlížet a trestat. Kniha o zrodu vězení*. Praha : Dauphin.
- Goffman, Erwing. 2003. *Stigma: Poznámky k problému zvládnání narušené identity*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Hammond, Natalie. 2012. „Tackling Taboos: Men who pay for Sex and the Emotional Researcher“. In: Kate Hardy, Sarah Kingston, Teela Sanders (eds.). *New Sociologies of Sex Work*. Ashgate Publishing, s.59-74.
- Jacobsen, Christine M., May-Len Skilbrei. 2010. „'Reproachable Victims'? Representations and Self-representations of Russian Women Involved in Transnational Prostitution“. *Ethnos* 75 (2): 190-212.

Link, Bruce G., Jo C. Phelan. 2001. „Conceptualizing Stigma“. *Annual Review of Sociology* 27: 363-385.

Magar, Veronica. 2012. „Rescue and Rehabilitation: A Critical Analysis of Sex Workers' Antitrafficking Response in India“. *Signs* 37 (3): 619-644.

Misra, Kavita. 2006. „Politico-Moral Transactions in Indian Aids Service: Confidentiality, Rights and New Modalities of Governance“. *Anthropological Quarterly* 79 (1): 33-74.

Parusníková, Zuzana. 2000. „Biomoc a kult zdraví.“ *Sociológia* 32 (1): 131-141.

Phillips, Rachel, Cecillia Benoit, Helga Hallgrimsdottir, Kate Vallance. 2012. „Courtesy stigma: a hidden health concern among front-line service providers to sex workers“. *Sociology of Health & Illness* 34 (5): 681-696.

Pigg, Stacy L. 2001. „Languages of Sex and AIDS in Nepal: Notes on the Social Production of Commensurability“. *Cultural Anthropology* 16 (4): 481-541.

Pérez-y-Pérez, Maria, Tony Stanley. 2011. „Ethnographic Intimacy: Thinking Through the Ethics of Social Research in Sex Worlds.“ *Sociological Research Online* [online] 16 (2) [cit. 15.5. 2014]. Dostupné z: <<http://www.socresonline.org.uk/16/2/13.html>>.

Rabinow Paul, Nicolas Rose. 2006. „Biopower today“. *BioSocieties* 1: 195–217.

Rozkoš bez Riziká. 2014. *S tebou ne. Průvodce bezpečnější práci v sexbyznysu*. [online] Rozkoš bez Rizika [cit. 10.5.2014]. Dostupné z: <<http://www.rozkosbezrizika.cz/ke-stazeni/soubory/s-tebou-ne/detail>>.

Sloss, Christine M., Gary W. Harper, Karen S. Budd. 2004. „Street sex work and Mothering“. *Journal of the Association for Research on Mothering* 6 (2): 102-115.

Ticktin, Miriam. 2006. „Where Ethics and Politics Meet: The Violence of Humanitarianism in France“. *American Ethnologist* 33 (1): 33-49.

Uličianska, Zuzana. 2010. „Prostitútke neuverí nikto“. *SME* [online] Petit Press [cit. 15.6. 2014]. Dostupné z: <<http://kultura.sme.sk/c/5376428/prostitutke-neuveri-nikto.html>>

Ulice, Agentura sociální práce, o.s. 2006. *Jak to zvládat na trase*. [online] La Strada [cit. 10.5. 2014]. Dostupné z: <<http://www.edekontaminace.cz/clanek/1/240/jak-to-zvladat-na-trase.html?warning=kill>>

Úrad verejného zdravotníctva SR. 2013. *Národný program prevencie HIV/AIDS v Slovenskej republike na roky 2013 – 2016*. [online] Bratislava: UVZSR. [cit. 22.6. 2014]. Dostupné z: <http://www.uvzsr.sk/docs/info/epida/NP_HIV_AIDS_2013_2016.pdf>.

Waddell, Charles. 1996. „HIV and the Social World of Female Commercial Sex Workers“. *Medical Anthropology Quarterly* 10 (1): 75-82.

Whowell, Mary. 2012. „Walking the Beat: Doing Outreach with Male Sex Workers“. In: Kate Hardy, Sarah Kingston, Teela Sanders (eds.). *New Sociologies of Sex Work*. Ashgate Publishing, s. 75-89.

Webové stránky

www.avert.org, International HIV and AIDS charity (Avert) [cit. 16.05. 2014].

www.odyseus.org, Občianské združenie [cit. 15.05. 2014].

www.rozkosbezrizika.cz, Občianske združenie Rozkoš bez Rizika [cit. 10.05. 2014].

www.services4sexworkers.eu/s4swi/, Service for Sex Workers [cit. 5.05. 2014].

www.sexworkeurope.org, The International Committee on the Rights of Sex Workers in Europe (ICRSE) [cit. 01.05. 2014].

www.who.int/en/, World Health Organization (WHO) [cit. 01.05. 2014].

www.who.sk, Kancelária World Health Organization na Slovensku (WHO SR) [cit. 01.05. 2014].